

არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი
m. Chikobava Institute of Linguistics

ბესარიონ ჯორბენაძის საზოგადოება
Besarion Jorbenadze Society

საენათმეცნიერო
ძ ი ე ბ ა ნ ი

XLIII

Linguistic
P a p e r s

თბილისი 2022 Tbilisi

„საენათმეცნიერო ძიებანის“

XLIII წიგნი თემატურად მრავალფეროვანია. იგი განკუთვნილია ენათმეცნიერთათვის და, საერთოდ, ენის საკითხებით დაინტერესებული პირებისათვის.

„Linguistic Papers“ volume 42 contains thematically diverse works. It is meant for linguists and in general, all persons interested in language issues.

სარედაქციო კოლეგია:

მ. ბერიძე, კ. გაბუნია, **გ. გოგლაშვილი** (მთავარი რედაქტორი), **ნ. დარასელია** (ინგლისური ნაწილის რედაქტორი), **ც. კვანტალიანი** (სწავლული მდივანი), მ. კიკონიშვილი, რ. ლანდია, **ნ. ლოლაძე** (მთ. რედაქტორის მოადგილე), თ. ლომთაძე, ნ. ჭუმბურიძე, ნ. ჯორბენაძე

EDITORIAL BOARD:

M. Beridze, K. Gabunia, **G. Gogolashvili** (editor-in-chief), **N. Daraselia** (editor of the English part), **Ts. Kvantaliani** (scientific secretary), M. Kikonishvili, R. Landia, **N. Loladze** (deputy editor-in-chief), T. Lomtadze, Chumburidze, N. Jorbenadze

ნატო ახალაია

რეფლექსიის კატეგორიისათვის
მებრულ-ლაზურში

საკითხის კვლევის მოკლე ისტორია. მოქმედების რეფლექსიურობა ანუ უკუქცევითობა, რაც მატერიალურად ი-პრეფიქსთან არის დაკავშირებული, შესაბამისი ლიტერატურის მიხედვით, ზმნურ ფუძეთა ჩამოყალიბებისა და განვითარების ადრეულ საფეხურზევე (resp: კლასიკური უღლებიდან) ვლინდება.

მის წარმომავლობასა და ფუნქციურ-სემანტიკურ ანალიზს სამეცნიერო ნაშრომებში სათანადო ყურადღება ეთმობა; გამოთქმულია განსხვავებული მოსაზრებები (მარი 1925:136-137,176; როგავა 1942: 208-211; თოფურია 1947:457; შუხარდტი 1950:73; შანიძე 1973: 484; მაჭავარიანი 1953:104-105; ქავთარაძე 1954:265, 274-275; ჩიქობავა 1942: 238-239, 1967:47; ჯორბენაძე 1975:92, 1983:107; ნოზაძე 1974, 2008; ლომთათიძე 1976:318-319; ნებიერიძე 1976:133; მაჭავარიანი მ. 1980, 1987; ასათიანი 1987: 192-196, 2003: 21-29, 2016: 78; სუხიშვილი 1999, 2011 :512; მელიქიშვილი დ. 2001:84-85;2003:135; ჯორბენაძე ნ. 2009: 285; ქარქაშაძე 2010, 2005; მახარობლიძე 2012:58; ჭკადუა 2015: 255 და სხვ.).

სათანადო ლიტერატურაში დასმულია საკითხი ი-პრეფიქსისა და სხვა ზმნური ხმოვანთავსართების მიმართების შესახებ გრამატიკული კლასის ნიშნების თანმხლებ ხმოვნებთან. მაგ.: ა-ხარებ-ს – ს-ა-ხარება; ი-ტყუ-ი-ს – ს-ი-ტყუ-ა, ე-გლოვს და მ-ე-გლოვად (მაჭავარიანი 1953:104). ნ. მარი ი- ხმოვანს სი-პრეფიქსთან აკავშირებდა (მარი 1925:137). როგორც ზმნებთან, ასევე სახელებთან წარმოშობით უძველესი ი-ს პრეფიქსად გამოყენებაზე მიუთითებდა ი. ქავთარაძე (ქავთარაძე 1954: 275).

ი-პრეფიქსის წარმომავლობას საგანგებოდ შეეხო გ. როგავა. მკვლევარმა იგი მიიჩნია ნაცვალსახელური წარმომავლობის აფიქ-

სად, რომელიც გამოხატავდა კუთვნილებას პირთა მიმართების გარეშე. პირის კატეგორიის ჩამოყალიბების, უფრო ზუსტად, პოლიპერსონალიზმის პროცესში კი კუთვნილებითი ნაცვალსახელი ქცევის აფიქსად უნდა ჩამოყალიბებულიყო. მკვლევარი ხმოვნის ნაცვალსახელურ წარმოშობას აფხაზურ-ადილური ენების (resp: ადილური ჯგუფის) მასალაზე დაყრდნობით ხსნიდა (როგავა 1942: 208-211). ი. ქავთარაძის აზრით, ი- ხმოვნის თავდაპირველი დეიქტური ფუნქცია რეფლექსიური შინაარსით შეიცვალა (ქავთარაძე 1954: 274).

მოცემული თავსართის წარმოშობის ძიება კუთვნილებით ნაცვალსახელებში გაუმართლებლად მიაჩნია გ. მაჭავარიანს, რადგან, მეცნიერის აზრით, „ი კუთვნილებითი ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში არ გვაქვს და საეჭვოა ოდესმე გვექონოდა. ი- პრეფიქსს თავდაპირველად უფრო უკუქცევითი (რეფლექსიური) მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა, ვიდრე კუთვნილებითი, ამ სიტყვის ფართო მნიშვნელობით“ (მაჭავარიანი 1953: 104);

აღნიშნული პრეფიქსის უკუქცევითობის ფუნქციაზე ყურადღება პირველად ნ. მარმა გაამახვილა: „ი- პრეფიქსი ზმნას ანიჭებს უკუქცევით მნიშვნელობას ანდა უფრო მკვეთრად გამოხატავს მისი შინაარსის სუბიექტურ აღქმას“ (მარი 1925: 136-137).

ი-ხმოვნის ამოსავალ ფუნქციად ასევე რეფლექსიურობა აქვთ ნავარაუდები: ჰ. შუხარდტს (1950), არნ. ჩიქობავას (1942), ბ. ჯორბენაძეს (1983), დ. მელიქიშვილს (2001), მ. სუხიშვილს (2011), რ. ჭკადუასა (2015) და სხვ. მას ასევე აკავშირებენ ქცევისა და ასპექტის გამოხატვისა თუ ვალენტობის შემცირების მნიშვნელობებთან. მაგ., ქ. ლომთათიძე ი-ს, როგორც „ახლო წარსულის“, „ახლო მყოფის“, „ახლო მდებარის“ გამომხატველ ფორმანტს, აკავშირებდა სასუბიექტო ქცევასთან (ლომთათიძე 1957 :318-319). გ. ნებიერიძე მას ასევე ქცევის ნიშნად განიხილავდა ვნებითი გვარის ზმნებშიც (ნებიერიძე 1976: 133-144); მ. მაჭავარიანი ი- პრეფიქსის ფუნქციად მთქმელისკენ ორიენტირებულ, მთქმელის მიერ თავის თავზე განხორციელებულ მოქმედებას მიიჩნევდა (მაჭავარიანი მ. 1980: 40-42).

როგორც აღნიშნა, ასევე შენიშნულია, რომ ე. წ. მედიოაქტივების დიდი კლასი „ქცევით“ აწარმოებს ასპექტურ დაპირისპირებებს (მელიქიშვილი ი. 2002: 123). რ. ასათიანი უფრო ეფექტურად მიიჩნევს ხმოვანი პრეფიქსის ვალენტობისმცვლელ აფიქსად ინტერ-

პრეტაციას. მისი აზრით, „ი- პრეფიქსი გამოხატავს ვალენტობის შემცირებას ადგილიანობასთან მიმართებით, პირის კლებას, და არა ვნებით გვარს. ი- პრეფიქსი გვაქვს ყველგან – პირის კლების შემთხვევაში, გარდა სასხვისო ვერსიის I-II პირის ფორმებისა. ესაა მისი უმთავრესი ფუნქცია და არა რეფლექსივის, გვარის, ან სასხვისო ვერსიის გამოხატვა” (ასათიანი 1987:192-196);

ჩვენთვის გასაზიარებელია თვალსაზრისი, რომ ი- პრეფიქსი, რომლის მთავარი დანიშნულება რეფლექსიურობის გამოხატვა იყო, შედარებით ახალწარმოქმნილ კატეგორიებში სათავისო ქცევისა და ვნებითი გვარის ნიშნად გადანაწილდა, ანუ ვნებითობა გარდაუვალ და სასუბიექტო ქცევა გარდამავალ ზმნაში მეორეულია (იხ. მაჭავარიანი 1953:105; ჯორბენაძე 1975:92-93). როგორც ბ. ჯორბენაძე შენიშნავს, ქართულში ი- საკუთრივ უკუქცევით ზმნათა ერთ ნაწილსლა შემორჩა აწმყოში (ილიმის, იცინის, იმღერს, იგლოვს და მისთ.), მაგრამ იგი, ჩვეულებრივ, გამოვლინდება უღვლილების პარადიგმებში (ცხოვრობს – იცხოვრებს – იცხოვრა; დგას – იდგება – იდგა) (ჯორბენაძე 1975:92-93). მეცნიერმა საკითხს სპეციალური გამოკვლევაც მიუძღვნა და ცალკე თავად წარმოადგინა: „ი- პრეფიქსი და უკუქცევითობის კატეგორია ქართულში” (იხ. ჯორბენაძე 1983). კვლევაში აღნიშნულია, რომ ი- პრეფიქსი იმთავითვე დამახასიათებელი უნდა ყოფილიყო ე.წ. მედიალურ ზმნათათვის, შემდგომ კი დაიკარგა – მაგალითად, ძველ ქართულში იყო: **ისტუნეს, ილოცავს, ილაღადებს...** ახლა არის: **სტვენს, ლოცულობს, ღაღადებს**. აქვე აღნიშნულია, რომ „ხმოვანი პრეფიქსების განაწილების პრინციპები სამივე ქართველურ ენაში იდენტურია. ქართულში, ზანურში და სვანურში ი- პრეფიქსი გამოხატავს უკუქცევითობას (რეფლექსივს)” (ჯორბენაძე 1983: 81; 106; 108).

ამგვარი უკუქცევითი ფორმების ფუნქციაზე მსჯელობს მ. სუხიშვილი წიგნში „ახალი ქართული ენა” (გ. გოგოლაშვილისა და ა. არაბულის რედაქციით, 2016). მკვლევარი აღნიშნავს: „**უკუქცევითობა ქართულში უნდა განისაზღვროს სუბიექტის მიერ გამოხატული მოქმედების უკუქცევადობით თავის თავზე**, როგორც პირდაპირ ობიექტზე. ამასთან, აუცილებელ პირობას წარმოადგენს სუბიექტსა და ამ ობიექტს შორის სრული რეფერენციალური იდენტურობის ჩვენება“ (იქვე 2016 : 216; – ხ. გ. ავტორისაა).

სვანურში ი-პრეფიქსიანი აქტიური ზმნები სემანტიკური თვალსაზრისით განიხილა რ. ჭკადუამ¹. კვლევის მიხედვით, „სვანურში ი-პრეფიქსიანი აქტიური ზმნები სოლიდური რაოდენობით დასტურდება და მათ საერთო აქვთ ძირითადი სემანტიკური მახასიათებელი – უკუქცევითობა: მოქმედების შედეგი განეკუთვნება სუბიექტს, არ სცილდება სუბიექტის „ჩაკეტილ წრეს“ (ჭკადუა 2015:261).

კვლევის მიზანი. ჩვენი კვლევის მიზანია, მეგრულ-ლაზურში ი-პრეფიქსიანი უკუქცევითი აქტიური ფორმების (ე. წ. მედიოაქტივები და ე.წ. დეპონენსები) სისტემატიზაცია და სინქრონიული თუ დიაქრონიული ანალიზის საფუძველზე პასუხის გაცემა ორი მთავარი კითხვისთვის:

I. მეგრულ-ლაზურის უკუქცევით აქტიურ ფორმებში ი-ორგანული პრეფიქსია თუ შემდეგ შემენილი?

II. შეიძლება თუ არა უკუქცევითობა, როგორც დამოუკიდებელი გრამატიკული კატეგორია, ცალკე გამოიყოს მეგრულ-ლაზურში?

ზანურში აღნიშნული საკითხის აქტუალობა სადისერტაციო ნაშრომზე, „გვარის გრამატიკული კატეგორია მეგრულ-ლაზურში“, მუშაობისას უფრო გამოიკვეთა, რადგან ამგვარი ნიმუშები (ე. წ. დეპონენსები) მეგრულში ვნებითი გვარის ფორმებთან „გაუმართლებელ აღრევას“ იწვევენ. ასევე საგულისხმო იყო ისიც, რომ მსგავსი არქაული ნიმუშები საყურადღებო ინფორმაციას იძლეოდნენ გვარის კატეგორიის წარმოშობაზე. ყოველივე აღნიშნულის გათვალისწინებით, საკითხი გვართან მიმართებით სპეციალურ კვლევას ითხოვდა. წინამდებარე სტატიაში გაანალიზებულია ის სპეციფიკური ფორმები, რომლებიც ამ მუშაობისას წარმოჩნდა; თუმცა მეგრულ-ლაზურში ქცევის კატეგორიის საგანგებოდ შესწავლის შემდეგ, შესაძლოა, მიღებული შედეგები უფრო დაზუსტდეს.

ძირითადი წყარო და კვლევის მეთოდოლოგია. კვლევა ეყრდნობა მეგრულ და ლაზურ ლექსიკონებსა და ასევე ჩვენ მიერ ლაზურსა და სამეგრელოში ველზე მოპოვებულ უახლეს ემპირიულ მა-

¹ იხ. რ. ჭკადუა, „ი-პრეფიქსის ამოსავალი მნიშვნელობისათვის სვანური ენის ზმნებში“, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, XIII, თბილისი, 2015;

სალას. ზმნური ფორმების ლინგვისტური ანალიზისას გამოყენებულია ისტორიულ-შედარებითი და შინაგანი რეკონსტრუქციის მეთოდები.

საკითხის ანალიზი. I კითხვის პასუხი ქართულში მოიცავს ორ განსხვავებულ მიდგომას:

1. ტრადიციული ქართული ენის გრამატიკა ადრინდელ საფეხურზე უპრეფიქსო წარმოებას (ქადაგებს – ქადაგა, მეფობს – ჰმეფა) უჭერს მხარს. ა. შანიძის აზრით, „მე-10 ს-დან, როდესაც იწყება ასპექტის ახალი სისტემის ჩამოყალიბება, ჩნდება ქცევით მონაცვლე მედიაოქტიური ფორმები: ყივის – იყივლა, ფილოსოფოსობს – იფილოსოფოსა და ა. შ.“ (შანიძე 1973: 484). აღნიშნულია, რომ **ი-პრეფიქსიანი** ფორმები სათანადო ფუძის მოქმედებითი გვარის სათავისო ქცევისაგან არის ნასესხები, შესაბამისად **ი-** პრეფიქსიც სათავისო ქცევაზე მიუთითებს, თუმცა მეცნიერის მოსაზრებით, მედიაოქტივებს ქცევის გაგება არა აქვთ (შანიძე 1980: 473);

2. არნ. ჩიქობავა პრეფიქსაციას ქართული ზმნის უღვლილების პრინციპად მიიჩნევს. მისი აზრით, სუბიექტის მე-3 პირიც პრეფიქსით უნდა ყოფილიყო გამოხატული და ასეა ქართველურ ენებშიც (ჩიქობავა 1968: 163). ი. ქავთარაძე ვარაუდობს, რომ ფორმა **ი-დუმ-ალ** (აქედან **სა-ი-დუმ-ლო**) შესაძლებელს ხდის ***ი-დუმ-ი-ს** ზმნა ვივარაუდოთ ძველ ქართულში. პრეფიქსი ასრულებდა რაიმესადმი მიკუთვნების ფუნქციას და ის არსებობდა მანამ, სანამ ქცევის კატეგორია განვითარდებოდა. თუმცა ავტორი შენიშნავს იმასაც, რომ ზოგ ზმნაში მისი გამოყენება არაა „ძველი ასაკისა“. მაგ., **ი-პოვ-ი-ს** ფორმას უფრო ძველად მიიჩნევს, ვიდრე **ჰ-პოვ-ებ-ს** და **მ-ი-პოვ-ნ-ი-ე-ს**, მიუხედავად იმისა, რომ პირველი ახალ ქართულში გამოიყენება, მეორე კი – ძველში. მისი შენიშვნით, დროთა განმავლობაში, რაც ფუძეში პრეფიქსი დაიკარგა ან დაკარგვის გზას ადგას (ქავთარაძე 1954 :274-275). ორგანული პრეფიქსის დაკარგვა ფონეტიკური პროცესით, კერძოდ, **VC** სტრუქტურის თემის ნიშნების ჩამოყალიბებით, ახსნა ლ. ნოზაძემ (ნოზაძე 2008:123). ზოგადად, მკვლევარმა ამგვარი ე.წ. მედიალური ფორმები საფუძვლიანად შეისწავლა ქართველურ ენებში და გამოყო სამი ტიპის პარადიგმა: ა) **იგინის** – **იგინა** ტიპი: **ი-** პრეფიქსი ზმნას აქვს როგორც პირველ, ისე მეორე სერიის ფორმებში, ბ) **რუდუნებს** – **რუდუნა** ტიპი: **ი-**პრეფიქსი ზმნას არა აქვს საერ-

თოდ არც პირველ და არც მეორე სერიაში, გ) მეფობს – იმეფა ტიპი: ი- პრეფიქსი არ არის აწმყო მწკრივებში, მაგრამ დაჩნდება მყოფად-სა და მეორე სერიაში (ნოზაძე 2008: 91:92). ასეთივე კლასიფიკაციითაა წარმოდგენილი მეგრულ-ლაზურისა და სვანური ენების ზმნური ფორმებიც. ემპირიული მასალის ანალიზის საფუძველზე მკვლევარმა დაასკვნა, რომ ი-პრეფიქსიანი ფორმები არა მოქმედებითი გვარის სათავისო ქცევისაგან ნასესხები, არამედ მედიოაქტიურ ფორმათა პარადიგმის ორგანული ნაწილია. მისი აზრით, „...მედიოაქტივ ზმნათა უპრეფიქსო ფორმები აწმყოში მეორეული ჩანს, მიღებული

ი-პრეფიქსიანი ფორმებისგან ხმოვნის დაკარგვის შედეგად“ (ნოზაძე 2008: 91,93). მკვლევარი, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ორგანული პრეფიქსის დაკარგვას თემის ნიშნების ჩამოყალიბებით ხსნის (იქვე, 123)¹.

ამგვარ უპრეფიქსო ფორმათა მეორეულობის ახსნა ნაკლებ დამაჯერებელია ნ. ჯორბენაძისთვის მაშინ, როდესაც თემატური სუფიქსი არ იწვევს რედუქციას მყოფადის წრის მწკრივებში (ი-მღერებ-ს) და, ასევე, როდესაც ძველ ქართულში გავრცელებულია ერთდროულად ი- პრეფიქსისა და თემატური ნიშნის მქონე ფორმები (ი-ლოც-ავ-ს). მკვლევრის აზრით, ი- პრეფიქსი თავიდან კი არ ჰქონდა ამ ტიპის ზმნებს აწმყო-წყვეტილში და შემდეგ კი არ დაიკარგა, არამედ იგი შემდგომ გაჩნდა: აწმყოში – ფორმების გასასხვავებლად, ხოლო წყვეტილსა და მყოფადში – მწკრივების საწარმოებლად (ჯორბენაძე ნ. 2009: 288-290).

II კითხვის პასუხიც ქართულში არაა ცალსახა. უკუქცევითი ფორმები გვარისა (შანიძე 1980) და ქცევის კატეგორიებშია წარმოდგენილი (ლომთათიძე 1976; მაჭავარიანი მ. 1980), ბოლოდროინდელი კვლევის მიხედვით კი – დიათეზის კატეგორიაში (მელიქიშვილი 2014). აღსანიშნავია, რომ ამ კითხვას დადებითი პასუხი გაეცა ბ. ჯორბენაძის მიერ. მკვლევრის აზრით: „უკუქცევითი ფორმები შეიძლება მივიჩნიოთ ცალკე გრამატიკული კატეგორიის, უკუქცევითობის კა-

¹ ასევე ორგანულად მიიჩნევა ი-პრეფიქსიანი ფორმებს დ. მელიქიშვილი, თუმცა თემის ნიშნის დაკარგვას მყოფადის ჩამოყალიბებასთან აკავშირებს და აღნიშნავს, რომ ეს მანამ უნდა მომხდარიყო, ვიდრე დინამიკურ ზმნათა ზმნისწინიანი ფორმები ჩამოყალიბდებოდა (მელიქიშვილი 2014).

ტეგორიის, კუთვნილებად, რომელსაც მჭიდრო კავშირი აქვს ზმნის გვართან” (ჯორბენაძე 1975:18). უკუქცევითობა გვარის კატეგორიის გარეშე მდგარი ენობრივი წარმონაქმნია – ცალკე, დამოუკიდებელი გრამატიკული კატეგორიაა. იგი არ ემთხვევა არც გვარს, არც გარდამავლობა-გარდაუვალობას და არც დინამიკურობა-სტატიკურობას. ეს სულ სხვადასხვა ენობრივი ცნებებია და მათი გაუმიჯნაობა გაუმართლებელი აღრევის მიზეზი შეიძლება გახდეს (იქვე, 91-92).

მეგრული-ლაზური ემპირიული მასალის მიხედვით, რეფლექსიური ფორმები რეალიზებულია სამი სტრუქტურული მოდელით: **o-R-ს/R-THM-ს** (ე. წ. მედიოაქტივები), **o-R-უ-ნ** (ე. წ. დეპონენსები). o-პრეფიქსით დაპირისპირებული აწმყო : მყოფადის შემთხვევები (მეფობს – o-მეფობს ტიპი), ძირითადად, ქართულიდან ნასესხებ ფუძეებში გვხვდება.

აქედან **o-R-ს/R-THM-ს** სტრუქტურის მედიალური ფორმები არნ. ჩიქობავამ ჯერ გვარის კატეგორიაში განიხილა (ჩიქობავა 1936), მოგვიანებით კი მათ უგვარო სტატიკურ ზმნათა კვალიფიკაცია მიანიჭა (ჩიქობავა 1948, 1950); **o-R-უ-ნ** სტრუქტურის აქტიურ ფორმებს მეგრულ-ლაზურში საგანგებოდ არავინ შეხებია, თუმცა, ამ ბოლო დროს, დეპონენსების კვალიფიკაციით მათ იკვლევს მ. ჯღარკავა (2013).

მორფოლოგიურად სეგმენტირებული ზმნური ნიმუშების მიხედვით, უკუქცევითი ფორმები მეგრულის მკვიდრ ლექსიკაში, ძირითადად, უპრეფიქსო წარმოებით (რუდუნებს – რუდუნა (ბ) ტიპი) დასტურდება. მსგავსი ფორმით გამოხატულია: ყოველგვარი ხმის, ხმიანობის, ხმაურის, საუბრის, სიარულის, ბუნების მოვლენების, სინათლის... გამომხატველი ფონოსემანტიკური ლექსიკა.

ნიმუშები – (ბ) ტიპი:

<i>მეგრ. ვალ-უნ-ს</i>	<i>ლაზ. ვალ-უფ-ს/ვალ-უმ-ს</i>	<i>„ელავს“</i>
<i>მეგრ. ტყვაც-უნ-ს</i>	<i>ლაზ. ტყვაც-უფ-ს/ტყვაც-უმ-ს</i>	<i>„ჭექს“</i>
<i>მეგრ. გურგინ-უნ-ს</i>	<i>ლაზ. ღურღულ-აფ-ს/გურგულ-ამ-ს</i>	<i>„ქუხს“</i>
<i>მეგრ. გუმინ-უნ-ს</i>	<i>ლაზ. ხუმინ-უფ-ს/ხუმინ-უმ-ს</i>	<i>„გმინავს“</i>
<i>მეგრ. ლალ-უნ-ს</i>	<i>ლაზ. ლალ-უფ-ს/ლალ-ომ-ს</i>	<i>„ყეფს“</i>
<i>მეგრ. რშვინ-უნ-ს</i>	<i>ლაზ. სტვინ-უფ-ს/სტვინ-უმ-ს</i>	<i>„სტვენს“</i>
<i>მეგრ. წი-ან-ს</i>	<i>ლაზ. წი-აფ-ს/წი-ამ-ს</i>	<i>„წივის“</i>
<i>მეგრ. კარკალ-ან-ს</i>	<i>ლაზ. კარკალ-აფ-ს/კარკალ-ამ-ს</i>	<i>„კაკანებს“</i>
<i>მეგრ. პეტელ-ან-ს</i>	<i>ლაზ. პეტელ-აფ-ს/პეტელ-ამ-ს</i>	<i>„კიკინებს“</i>

მეგრ. <i>ჭიჭყინ-აფ-ს</i>	ლაზ. <i>ჭიჭყინ-აფ-ს/ჭიჭყინ-ამ-ს</i>	„ჭიჭყინებს“
მეგრ. <i>ბანდალ-ან-ს</i>	ლაზ. <i>ბანდალ-აფ-ს/ბანდალ-ამ-ს</i>	„ბანდალებს“
მეგრ. <i>ბარჩხალ-ან-ს</i>	ლაზ. <i>ბანძალ-აფ-ს/ბანძალ-ამ-ს</i>	„მაგძაგებს“
მეგრ. <i>ბანძალ-ან-ს</i>	ლაზ. <i>ბარჩხალ-აფ-ს/ბარჩხალ-ამ-ს</i>	„ელვარებს“
მეგრ. <i>ტარტალ-ან-ს</i>	ლაზ. <i>ტარტალ-აფ-ს/ტარტალ-ამ-ს</i>	„ყბედობს“

ი-პრეფიქსიანი უკუქცევითები (იცინის–იცინა (ა) ტიპი) შედარებით ნაკლები ოდენობით დასტურდება; ამგვარი ფორმაწარმოება ძირითადად ლაზურისათვის არის დამახასიათებელი:

ნიმუშები – (ა) ტიპი:

ლაზ. <i>ი-გზალ-ს</i> „მგზავრობს“	ლაზ. <i>ი-ვვან-ს</i> „მათხოვრობს“
ლაზ. <i>ი-ფურტინ-ს</i> „ფრუტუნებს“	ლაზ. <i>ი-წვირ-ს</i> „ცურავს“
ლაზ. <i>ი-ნქორ-ს</i> „ამთქნარებს“	ლაზ. <i>ი-თოფალ-ს</i> (თურქ.) „უკუქლობს“
ლაზ. <i>ი-დინჭილ-ს</i> „დეჭავს“	ლაზ. <i>ი-დუშუნ-ს</i> (თურქ.) „ფიქრობს“
ლაზ. <i>ი-ხვალ-ს</i> „ახველებს“	მეგრ. <i>ი-ბირ-ს</i> „მღერის“
ლაზ. <i>ი-ფათქალ-ს</i> „ფართხალებს“	მეგრ. <i>ი-ნგარ-ს</i> „ტირის“
ლაზ. <i>ი-ხვამ-ს</i> „ლოცულობს“	მეგრ. <i>ი-მიცან-ს</i> „იცინის“
ლაზ. <i>ი-ფუცხოლ-ს</i> „ფოცხავს“	მეგრ. <i>ი-დაარ-ს</i> „ჭამს (გად. ბალახობს)“
ლაზ. <i>ი-ხვარ-ს</i> „ტირის“	მეგრ. <i>ი-ნქორ-ს</i> „იცოხნის“
ლაზ. <i>ი-ნგორ-ს</i> „გორავს“	მეგრ. <i>ი-ბარ-ს</i> „ქრის“
ლაზ. <i>ი-მფხორ-ს</i> „ჭამს“	მეგრ. <i>ი-ხვამან-ს</i> „ლოცულობს“
ლაზ. <i>ი-ბურბალ-ს</i> „ტრიალებს“	მეგრ. <i>ი-ჭვალ-ს</i> „იწველის“
ლაზ. <i>ი-ნქორ-ს</i> „იცოხნის“	მეგრ. <i>ი-დაარ-ს</i> გად. „ბალახობს“
ლაზ. <i>ი-ბარ-ს</i> „ქრის“	მეგრ. <i>ი-ბარ-ს</i> „უბერავს“

რაც შეეხება (გ) (მეფობს – იმეფა) ტიპს, იგი ძირითადად ქართულიდან ნასესხები ფორმებისათვის არის ნიშანდობლივი, თუმცა გვხვდება ზანურის ორგანული ლექსიკის რამდენიმე ფუძემიც.

ნიმუშები – (გ) ტიპი:

მეგრ. <i>ნადირენს – ინადირენს</i>	„ნადირობს – ინადირებს“
მეგრ. <i>ცხოვრენს – იცხოვრენს</i>	„ცხოვრობს – იცხოვრებს“
მეგრ. <i>ვაჭრენს – ივაჭრენს</i>	„ვაჭრობს – ივაჭრებს“
მეგრ. <i>წუხენს – იწუხენს</i>	„წუხს – იწუხებს“
მეგრ. <i>ლაფენს – ილაფენს</i>	„თამაშობს – ითამაშებს“
მეგრ. <i>ორჩანენს – იორჩანენს</i>	„ორჭოფობს – იორჭოფებს“

ზეპირმეტყველების ენებში, ფაქტობრივად, მე-19 საუკუნემდე დოკუმენტური ტექსტების არარსებობის გამო, რთულია ორგანულ

ფორმებში კონკრეტული წარმოების ტიპის (ა, ბ) უწინარესობის განსაზღვრა, მითუმეტეს მაშინ, როცა ეს არ არის განსაზღვრული თვით მდიდარი წერილობითი მემკვიდრეობის მქონე სალიტერატურო ქართულშიც კი. შესაძლოა, ამოსავლად პრეფიქსული წარმოება გვევარაუდა და შემდეგ, ლ. ნოზაძის მოსაზრების კვალდაკვალ, თემის ნიშნის დართვით გამოწვეული ხმოვანპრეფიქსის რედუქცია, მაგრამ მეგრულშიც და ლაზურშიც, მსგავსად ქართულისა, დასტურდება თემისნიშნიანი ფორმები **ი-** პრეფიქსთან ერთად. *მეგრ.:* **ი-ხვამ-ან-ს** „ლოცულობს, ზედმ. ილოცვის“; **ი-ძიც-ან-ს** „იციინის“; **ი-გინ-ან-ს** „იგრძნობს“; **ი-ლაფ-ენ-ს** „ითამაშებს“; **ი-კითხ-ენ-ს** „კითხულობს“; *ლაზ.:* **ი-გურ-ამ-ს/ი-გუ-აფ-ს** „სწავლობს“ **ი-მჭვ-აფ-ს** „ისწრაფვის“; **ი-კაპეტან-ეფ-ს** „მაგრდება, ძლიერდება“; **ი-კითხ-უმ/უფ-ს** „კითხულობს“; **ი-მჯვენაფ-ს** „ძველდება“; **ი-პიჩვ-აფ-ს** „მარხულობს“ და სხვ. უფრო მეტიც, ლაზური ხშირად **ი-** პრეფიქსითა და თემის ნიშნით აზმნავებს თურქულიდან ნასესხებ (ან თურქულის გზით) შემოსულ სახელებს: **ი-ნაზლ-ეფ/ემ-ს** „ინაზება“; **ი-სიმად-ეფ-ს/ი-სიმად-ემ-ს/ი-სიმად-უმ-ს** „ვიქრობს“.

ჩვენი აზრით, მეგრულ-ლაზური ზმნის მორფოლოგია მარტივი პრედიკატული ნომინატიური კონსტრუქციის **R-უ-ნ** სტრუქტურის უნდა ყოფილიყო. სავარაუდოდ, აღნიშნული მოდელი გამოხატავდა სხვადასხვა სემანტიკის (თვისება, უნარი, ჩვევა, მდგომარეობა) ლექსიკურად დაპირისპირებულ ფორმებს. რადგან მდგომარეობის გამოხატველი ნიმუშები დროში უცვლელი სემანტიკით ახლოს იდგნენ თვისებისა და უნარ-ჩვევის აღმნიშვნელ ზმნებთან, ამიტომაც მათ ერთი და იგივე მაწარმოებელი ნიშანი უნდა ჰქონოდა, *მაგ.:* **ყუდე დგ-უ-ნ** „სახლი დგას“; **მეორა ჩხატ-უ-ნ** „მზე ბრწყინავს“; **კვინჩი ფუთხ-უ-ნ** „ჩიტი ფრთხის“; **ჯაზი სხაპ-უ-ნ** „ემშაკი ხტის“... ამგვარი, **მოვლენის** გამოხატველი არქაული ნიმუშები (გაზიარებულია ავთ. არაბულის თვალსაზრისი ზმნურ ფუძეში მოვლენის პირველადობის შესახებ (იხ. არაბული 2001)) გამოხატავდნენ ზედროულობასა და მუდმივობის სემანტიკას¹. მოვლენის აღმნიშვნელი ნიმუშების

¹ აქვე აღვნიშნავთ, რომ ჩვენ ვირჩევთ ჰ. შუხარდტის ტერმინს – „**მუდმივი**“, „**სამარადისო**“ (ლათ. Perpetuum), რადგან, ვფიქრობთ, ტერმინი უფრო ზუსტად ასახავს გადმოსაცემ შინაარსს. გარდა ამისა, ქართული „ხოლმეს“ შესატყვისის არმქონე მეგრულ-ლაზურისათვის შედარებით რთული აღსაქმელია „ხოლმეობითის“ გაგება.

გვერდით, მოგვიანებით, ჩნდება ამავე ყალიბის ნასახელარი ფუძეებიც, რომლებიც ასევე საგნისთვის დამახასიათებელ ნიშან-თვისებას გამოხატავენ: *თიფი ხომუ-უ-ნ/ხომ-უ-ნ* „ბალახი ხმება“, *წყარი სქირ-უ-უ-ნ/სქირ-უ-ნ* „წყარო შრება“, *კოჩი ღურუ-უ-ნ/ღურ-უ-ნ* „კაცი კვდება“, *დიხა ტიბუ-უ-ნ/ტიბ-უ-ნ* „მიწა თბება“ და მისთ.

ამოსავალი სტრუქტურის შემადგენელ -უ სუფიქსს, გ. მაჭავარიანის სქემის გათვალისწინებით (*-ას> -ოს> -უს> -უ), ვაკავშირებთ საერთოქართველურ -უს ფორმანტთან, რომელიც სახეცვლილია სხვადასხვა ფონეტიკურ პოზიციაში. კერძოდ, ამოსავალ *R-უგ ფუძეზე არქაული S3 პირის -ნ ფორმანტის დართვით უნდა მიგველო ზანურისათვის არაკანონიკური/არაბუნებრივი -ვნ კომპლექსი, რომელიც დაიდგა -ვ ელემენტის რედუქციით *R-უგ-ნ>R-უ-ნ, შდრ: ქართ. ა-ვნ-ი-ს/ა-ვნ-ებ-ს და ზან. ო-ნ-უ-ნ, ასევე, წკარ-უს|]-ნ > წკარ-უ-ნ ხევს. „წყვ-ავ-ნ/წყვია“; *ბ-უს|]-ნ > ბ-უ-ნ ხევს. „ღბ-ავ-ნ/აბია“.

სავარაუდოდ, შემდგომ ეტაპზე უნდა დაწყებულიყო რეფლექსივიზაციის მორფოლოგიური პროცესი¹. კერძოდ, აგენსური (სულიერი სუბიექტის მქონე) R-უ-ნ სტრუქტურის ზმნათა გარკვეულმა ნაწილმა, მათ შორის ნასახელარმა ზმნებმაც, დაირთო ი- პრეფიქსი – R-უ-ნ > ი-R-უ-ნ:

ტყობ-უ-ნ „დამალულია“ > *ი-ტყობ-უ-ნ* „იმალება“
ცუც-უ-ნ „ჩაცუცულია“ > *ი-ცუც-უ-ნ* „გეხმორთხმით ჯდება“
სვანჯ-უ-ნ „სვენია“ > *ი-სვანჯ-უ-ნ* „ისვენებს“
ჩოქ-უ-ნ „დაჩოქილია“ > *ი-ჩოქ-უ-ნ* „იჩოქებს“ და სხვ.

ამგვარი სტრუქტურითაა წარმოდგენილი, ძირითადად, ბუნების მოვლენებისა და ყოველგვარი ხმიანობის გამომხატველი როგორც ზმნური, ისე სახელური წარმოშობის ლექსიკა.

ნიმუშები: *ი-R-უ/გ-ნ*
ი-ვალ-უ/გ-(ნ) „ელავს“
ი-გურგინ-უ/გ-(ნ) „გრგვინავს“
ი-ტყვავ-უ/გ-(ნ) „ჭექს“
ი-ბარჩხალ-უ/გ-(ნ) „კაშკაშებს“
ი-ბაშქ-უ/გ-(ნ) „სკდომის ხმას გამოსცემს“
ი-ბაჩვალ-უ/გ-(ნ) „გულუბრყვილოდ საუბრობს“

¹ არ გამოირიცხება თანადროულობა S3 -ს ნიშნის გაჩენასთან, რაც -უ სუფიქსს არარედუქტირებული სახით წარმოაჩენს *-უ (*-უგ). საკითხის ვრცელი ანალიზისათვის იხ. ნ. ახალაია, სადისერტაციო ნაშრომი, 2021.

ო-ბადღ-უ/გ-(ნ) „უნიათოდ ფაფხურობს“
ო-ბედ-უ/გ-(ნ) „ბაქიაობს, ტრაბახობს“
ო-ბობოქ-უ/გ-(ნ) „ბობოქრობს, გად. შვოთავს“
ო-ბურდინ-უ/გ-(ნ) „სისულელეს რომავს“
ო-ბურჯგონ-უ/გ-(ნ) „ბურჯგონის / ზედმიწ. იბურჯგუნება“
ო-ბიორ-უ/გ-(ნ) „ქანაობს“
ო-კერკელ-უ/გ-(ნ) „გორაობს“
ო-ბუჯგოლ-უ/გ-(ნ) „უშნოდ აკეთებს“
ო-გორგოთ-უ/გ-(ნ) „ირევა ბოლქვ-ბოლქვად ამოსული კვამლი“
ო-პარპალ-უ/გ-(ნ) „პარპალებს“
ო-ქვარქვაშ-უ/გ-(ნ) „პირწმინდად ასუფთავებს“
ო-ყურყინ-უ/გ-(ნ) „ბუყბუყებს“
ო-ტკარჩალ-უ/გ-(ნ) „ტკრციალებს“
ო-პოტიკ-უ/გ-(ნ) „ჩხირკედელაობს“
ო-ხვარხვალ-უ/გ-ნ „ტრიალებს / ზედმიწ. ხვარხვალეობს“
ო-კვანწ-უ/გ-ნ „კოპწიაობს / ზედმიწ. იკვანწება“
ალეხვარხვალ-უ/გ-ნ „შიგნით ტრიალებს“
გილკვანწ-უ/გ-ნ „დაკოპწიაობს, დანარნარებს“ და სხვ.

მოცემულ ილუსტრაციებში, სადაც სუბიექტი და ობიექტი გაერთმინებულნი ვიხილავთ, წარმოდგენილი **ო-** პრეფიქსი მეორეულია.

აღსანიშნავია ისიც, რომ იდენტური სემანტიკის ზმნების გამოსახატავად მეგრული იყენებს **ო-R-უ-ნ**, ლაზური კი – **ო-R-ს** სტრუქტურას:

მეგრ. ო-ბარბალ-უ-ნ // ლაზ. *ო-ბურბალ-ს* „ტრიალებს“
მეგრ. ო-ფართხალ-უ-ნ // ლაზ. *ო-ფათქალ-ს* „ფართხალეობს“
მეგრ. ო-ფუცხოლ-უ-ნ // ლაზ. *ო-ფუცხოლ-ს* „ფოცხავს“ და სხვ.

მ. ჩუხუას შენიშვნით, **-უ** ფორმიანი სტრუქტურა მეგრულში უკეთ არის შემონახული (მდრ: ღირ-**უ-ნ** და ღირ-**ს**). ლაზურშიც ადრე **-უ** უნდა ყოფილიყო, თუმცა მოგვიანებით **უ-ს** ადგილი **-ი** ფონეტიკურმა ვარიანტმა დაიკავა (დგ-**უ-ნ** > დგ-**ი-ნ**), ხოლო შემდგომ **Ø** სახეობიანი ფორმა ჩაენაცვლა (ჩუხუა 2015: 65); შესაძლებელია გვეფიქრა, რომ რეფლექსიურობის **ი-** დაერთო ლაზურის **Ø-** სახეობიან ვარიანტს, მაგრამ ყურადღებას იქცევს ამოსავალ ფორმებში **S3** პირის **-ნ/-ს** ნიშანთა სემანტიკური დისტრიბუცია. ზმნურ ფორმათა განვი-

¹ ალ-ე < ალ-ა+ი

² გილ-ე < გილ-ა+ი

თარების ადრინდელ საფეხურზე ს- ნიშნიანი სუფიქსური ფორმები აქტიურობის სემანტიკით უპირისპირდება **R-უ-ნ** სტრუქტურის, თვისების გამომხატველ, ინაქტიურ ერთეულებს.

ი-R-უ-ნ ყალობის რეფლექსივები პარონიმულ მიმართებაშია პრეფიქსული ვნებითი გვარის იმ თემასთან, რომელიც მეგრულში ორი **-უ-უ** ბოლოსართით არის წარმოდგენილი (*შდრ: ი-რდ-უ-უ-ნ* „იზრდება“, *ი-ჭარ-უ-უ-ნ* „იწერება“, *ი-თას-უ-უ-ნ* „ითესება“, *ი-ტყობ-უ-უ-ნ* „იმალება“). სემანტიკური თვალსაზრისითაც, პასივს სიტუაციის წარმმართველი აგენტი არ გააჩნია, რეფლექსივებში კი პირიქით – აგენტი მართავს სიტუაციას.

RFL: „უჩა სერი იტყობუ დო დლაში მურცუ, მოჭვიანც“ (ქაჯაია N 27304)
„შავი ღამე იმალება და დღე მოდის, მობრწყინდება“.

PASS: ი-ტყობ-უ-უ-ნ „იმალება გრდვ. ვნებ. ოტყობინუანს ზმნისა“

(ქაჯაია N 20303).

მეგრულში პასივები და რეფლექსივები მორფოლოგიური სტრუქტურითა და სინტაქსური კონსტრუქციის მიხედვით განსხვავებულია სერიებსა და მწკრივებში. პასივი მისთვის დამახასიათებელი მიმდებური **-ელ-ე/-ერ-ე** სტრუქტურითა და ნომინატიური კონსტრუქციით არის წარმოდგენილი შედეგობითში, ხოლო რეფლექსივი აქტივთათვის ნიშანდობლივი – ინვერსიითა და დატიური კონსტრუქციით.

შდრ:

PASS (NOM-ERG-NOM)

RFL (NOM-ERG-DAT)

PRS: ი-ტყობ-უ-უ-(ნ) ზაღანა ი-ტყობ-უ/გ-ნ ზაღანა „იმალება ბავშვი“

AOR: დიტყობ-უ ზაღანა-ქ დიტყობ-უ ზაღანა-ქ „დაიძალა ბავშვი“

RESI: დოტყობინ-ელ-ეზაღანა დო-უ-ტყობინ-უ ზაღანა-ს „დამალულა ბავშვი“

PASS (NOM-ERG-NOM)

PRS: ი-ქვარქვამ-უ-უ-(ნ) ცუდე „პირწმინდად სუფთავდება სახლი“

AOR: დიქვარქვამ-უ ცუდექ „პირწმინდად გასუფთავდა სახლი“

RESI: დოქვარქვამ-ელ-ე ცუდე „პირწმინდად გასუფთავებულა სახლი“

RFL (NOM-ERG-DAT)

PRS: ი-ქვარქვამ-უ/გ-ნ ძღაბი გად. „ფუსფუსებს, ტრიალებს გოგო“

AOR: ი-ქვარქვამ-უ ძღაბი-ქ გად. „იფუსფუსა, იტრიალა გოგომ“

RESI: უ-ქვარქვამ(ინ)-უ ძღაბი-ს გად. „უფუსფუსია, უტრიალია გოგოს“

რეფლექსივები აკმაყოფილებენ ამგვარი ფორმებისათვის წაყე-

ნებულ სემანტიკურ მოთხოვნებს: სუბიექტის მიერ გამოხატული მოქმედება უკუქცევადია თავის თავზე, როგორც პირდაპირ ობიექტზე.

ძირითადი დასკვნები:

1. მეგრულ-ლაზურში ამოსავალი წარმოება უნდა ყოფილიყო სუფიქსური; შემდეგ საფეხურზე ვვარაუდობთ რეფლექსივიზაციის პროცესს, რაც **o-** პრეფიქსის პოზიციებით არის გამოხატული. ასევე, თუ გავიზიარებთ მოსაზრებას, რომ რეფლექსივები ისტორიულად წარმოადგენენ უკუქცევითი ნაცვალსახელისა და ზმნის სინთეზს, ზმნა უნდა ყოფილიყო უპრეფიქსო (**o-** ხმოვანპრეფიქსის კომბინატორული წარმომავლობა ქართველურ ენებში არ განიხილება);

2. უკუქცევითობის **o-** პრეფიქსი პირველად სტატიკურ ზმნებს ასევე ანიჭებს განგრძობითობის სემანტიკას (შდრ: ჩოქ-უ-ნ „დაჩოქო-ლია“ და **o-**ჩოქ-უ-ნ „იჩოქებს“);

3. **o-R-უ-ნ** (**o-**ვალ-უ-ნ „ელავს“) სტრუქტურის არქაული რეფლექსივები მეგრულში იწვევენ „გაუმართლებელ აღრევას“ **o-R-უ-უ-ნ** სტრუქტურის ვნებითი გვარის ფორმებთან, რომლებიც ხშირად ერთი **უ-**ნიშნითაც არიან წარმოდგენილი. ამიტომ მათი გამოცალკევება გვარის სისტემისაგან და, **o-R-ს** (**o-**ვალ-ს „ელავს“) ყალიბის ჯგუფთან ერთად, რეფლექსივის დამოუკიდებელ კატეგორიაში განხილვა, ვფიქრობთ, მიზანშეწონილია;

4. **R-THM-ს** ყალიბის მქონე სემანტიკური უკუქცევითები მეგრულსა და ლაზურში, მოქმედებით გვართან საერთო მორფოლოგიური სტრუქტურისა (უღლების პარადიგმა) და კონსტრუქციის (ერგატიული ქვემდებარე) მიხედვით, მოქმედებით გვარში თავსდება. მითუმეტეს თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ამგვარი ნაკლული კონსტრუქციით წარმოდგენილი ფორმები ისტორიულად გარდამავალია. ასევე, განსხვავებით ქართულისაგან, მათ მოეპოვებათ თვითმყოფადი უღლების სისტემა, ნამყო-ძირითადის წყება, რაც განაპირობებს მსგავს ფორმათა დინამიკურობას;

5. რეფლექსივი, ისევე როგორც პოტენციალისი, გვართან მჭიდროდ დაკავშირებული გრამატიკული კატეგორიაა. ამგვარ ფორმებში სუბიექტის მოქმედება თვით სუბიექტშია კონცენტრირებული, არ გადადის სხვა საგანზე, ანუ სუბიექტი და სიღრმისეული, ნომინალური ობიექტი იდენტურია.

აბრევიატურა:

- AOR** – AORIST – წყვეტილი
DAT – DATIVE – მიცემითი ბრუნვა
ERG – ERGATIVE – მოთხრობითი ბრუნვა
NOM – NOMINATIVE – სახელობითი ბრუნვა
RFL – REFLEXIVE – რეფლექსივი
R – RADIX – ზმნის ძირი
RES1 – RESULTATIVE1 – I შედეგობითი
THM – THEMATIC MARKER – თემის ნიშანი
S3 – SUBJECT PERSON 3 – მე-3 სუბიექტური პირი
PASS – PASSIVE – პასივი
PRS – PRESENS – აწმყო

ლიტერატურა

ამირიძე, 2006 – N. Amiridze, Reflexivization Strategies in Georgian. LOT Dissertation Series 127. Utrecht, Netherlands, 2006.

არაბული, 2001 – ა. არაბული, ზმნური და სახელური ფუძეთ-ქმნადობის პრობლემა ქართველურ ენებში, თბილისი, 2001;

ასათიანი, 2016 – რ. ასათიანი, ზმნური ხმოვანპრეფიქსების ფუნქციები ქართველურში: ვერსია და კაუზაცია, ენათა ისტორიულ-შედარებითი კვლევის პრობლემები, თბილისი, 2016;

ასათიანი, 1987 – ზმნურ პრეფიქსულ ხმოვანთა ფუნქციონალური კვალიფიკაცია ქართველურ ენებში, საქართველოს მეცნ. აკადემიის „მაცნე“, ელს, თბილისი, 1987;

აქე, 2016 – ახალი ქართული ენა, წიგნი II (გ. გოგოლაშვილისა და ა. არაბულის რედაქციით), თბილისი, 2016;

ახალაია, 2021 – ნ. ახალაია, გვარის გრამატიკული კატეგორია მეგრულ-ლაზურში (სადისერტაციო ნაშრომი), თბილისი, 2021;

ახალაია, 2017 – ნ. ახალაია, ნასახელარი ზმნები მეგრულ-ლაზურში, თბილისი, 2017;

ბონდარენკო, 2014 – ტ. ბონდარენკო, Reflexivization strategies and argument structure in Georgian, 2014;

ლომთათიძე, 1976 – ქ. ლომთათიძე, ქცევის კატეგორია ქართველურსა და აფხაზურ-ადიღურ ენებში, იკეწ, III, თბილისი, 1976;

მარი, 1925 – Н. Марр, Грамматика древнелитературного языка, Ленинград, 1925;

მაჭავარიანი, 1953 – გ. მაჭავარიანი, ზმნის ძირითადი მორფოლოგიური კატეგორიები ქართველურ ენებში (საკანდიდატო დისერტაცია, ელვერსია), თბილისი, 1953;

მაჭავარიანი, 1980 – მ. მაჭავარიანი, ქცევის კატეგორიის საკითხისათვის, იკე, XII, თბილისი, 1980;

მახაროზლიძე, 2012 – თ. მახაროზლიძე, ვერსიის კატეგორიის შესახებ ქართულში, კადმოსი N 4, თბილისი, 2012;

მელიქიშვილი, 2014 – დ. მელიქიშვილი, ქართული ზმნის სისტემური მორფოსინტაქსური ანალიზი (ელ. ვერსია), თბილისი, 2014;

მელიქიშვილი, 2001 – დ. მელიქიშვილი, ქართული ზმნის უღლების სისტემა, თბილისი, 2001;

მელიქიშვილი, 2002 – ი. მელიქიშვილი, ქცევა, როგორც ასპექტურ დაპირისპირებათა გამოხატვის საშუალება ქართულში, ენათმეცნიერების საკითხები, IV, თბილისი, 2002;

ნებიერიძე, 1976 – გ. ნებიერიძე, ქცევის კატეგორია ქართულში, საქართველოს მეცნ. აკადემიის „მაცნე“, ელს N4, თბილისი, 1976;

ნოზაძე, 2008 – ლ. ნოზაძე, ქართველურ ენათა ისტორიული მორფოლოგიის საკითხები, თბილისი, 2008;

ნოზაძე, 1974 – ლ. ნოზაძე, მედიოაქტივ ზმნათა წარმოების საკითხი ქართულში, იკე, XIX, თბილისი, 1974;

როგავა, 1942 – გ. როგავა, კუთვნილებითი აფიქსი ი ქართველურ ენათა ზმნისა და სახელის მორფოლოგიურ კატეგორიებში (ქცევასა და ბრუნვებში), მოამბე III, N 2, თბილისი, 1942;

სუხიშვილი, 2011 – მ. სუხიშვილი, პასიური და საურთიერთო სემანტიკა გარდაუვალი ზმნის ე- პრეფიქსიან მოდელში, იკე, XXXIX, თბილისი, 2011;

ქავთარაძე, 1954 – ი. ქავთარაძე, ზმნის ძირითადი კატეგორიებისათვის ქართულში, თბილისი, 1954;

ჭკადუა, 2015 – რ. ჭკადუა, ი- პრეფიქსის ამოსავალი მნიშვნელობისათვის სვანური ენის ზმნებში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, XIII, თბილისი, 2015;

შანიძე, 1980 – ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, ტ. III, თბილისი, 1980;

შანიძე, 1973 – ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, მორფოლოგია, თბილისი, 1973;

შუხარდტი, 1950 – Г. Шухардт, О пассивном характере переходного глагола в кавказских языках, Эргативная конструкция предложения, Москва, 1950;

ჩიქობავა, 1968 – არნ. ჩიქობავა, ქართული ზმნის უღვლილების საკითხები, იკე, XVI, თბილისი, 1968;

ჩიქობავა, 1942 – არნ. ჩიქობავა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში, თბილისი, 1942;

ჩიქობავა, 1936 – არნ. ჩიქობავა, ჭანურის გრამატიკული ანალიზი, თბილისი, 1936;

ჩუხუა, 2015 – მ. ჩუხუა, გვარის კატეგორია მეგრულ-ლაზურში; ლაზურისა და მეგრულის გრამატიკის საკითხები, III, თბილისი, 2015;

ჯორბენაძე, 1983 – ბ. ჯორბენაძე, ზმნის ხმოვანპრეფიქსული წარმოება ქართულში, თბილისი, 1983;

ჯორბენაძე, 1975 – ბ. ჯორბენაძე, ზმნის გვარის ფორმათა წარმოებისა და ფუნქციის საკითხები ქართულში, თბილისი, 1975;

ჯორბენაძე, 2009 – ნ. ჯორბენაძე, სინტაქსურ-სემანტიკური დიფერენციაციის ფორმოზრივი გამოხატულების რამდენიმე შემთხვევისათვის თანამედროვე ქართულში, იკე, XXXVII, თბილისი, 2009;

ჰარისი, 1991 – c vol. I, The Kartvelian Languages, ed. by A. C. Harris. Delmar & New York, 1991;

წყარო

ი. ასათიანი, ლაზური ლექსიკონი, თბილისი, 2012;

ა. თანდილავა, ლაზური ლექსიკონი, თბილისი, 2013;

ო. ქაჯაია, მეგრული ლექსიკონი, I-IV (2002- 2009);

ა. ქობალაია, მეგრული ლექსიკონი, თბილისი, 2010.

Towards the Issue of Reflexive Verbs in Megrelian and Laz

Summary

In scholarship morphosemantics of reflexive verbs is quite understudied. The opinions about the genesis and functions of the prefix *e* differ. According to the traditionally accepted view, at present the given prefix is regarded as a marker of more newly-formed categories, namely, of subjective version and passive voice, whereas with the reflexive function it is evidenced only in a small group of verbs.

The paper examines some samples of the prefix *e* used with the reflexive function in Megrelian and Laz.

On the basis of the synchronic and diachronic analysis it has been assumed that in Megrelian and Laz reflexives with the prefix *e* are the result of the reflexivization of simple predicate structures: R-u-n, Cf. tqob -un>i-tqobun.

In Megrelian reflexives of the given type are in paronymic relations with the forms of the passive voice which leads to their 'unjustifiable fusion'. Reflexives and passive forms differ in the Resultative screeve; the passive forms are represented by the participle with the suffix *el* and the Nominative construction, whereas reflexives are characterized by an inversion typical of active forms and the Dative construction.

The paper argues that because of the specificity of their grammatical pattern reflexives in Megrelian and Laz should be separated from the category of voice; similar to potential, causatives and version, reflexives form a category closely linked with the voice. In reflexives the action of the subject is concentrated on the subject itself, i.e. the subject and the deep structure object are identical.

ანა ბელოვანი

ზოგიერთი კონცეპტუალური მეტაფორა
საენათმეცნიერო დისკურსში

მოცემული ნაშრომი წარმოადგენს მცდელობას, გამოავლინოს და შეისწავლოს კონცეპტუალური მეტაფორები ინგლისურენოვან საენათმეცნიერო დისკურსში.

ნაშრომის თეორიულ საფუძველს ქმნის კონცეპტუალური მეტაფორის თეორია (ლეიკოფი, ჯონსონი, 1980; ლეიკოფი 1993; კოვეჩესი, 2008, 2017; რედი 1979). ემპირიულ მასალად გამოყენებულ იქნა ლინგვისტიკის სხვადასხვა დარგში - ისტორიული ლინგვისტიკა (ფოქსი, 1995; კრაული, ბაუერნი, 2010), ლექსიკოლოგია (ლიპკა, 1992), ფონეტიკა (ფრომკინი, 2000; სოსიური, 2013;), პრაგმატიკა (კრუზი, 2000; მეი, 2001; სლოტა, 2018; ჰორნი, ვორდი, 2006), სოციო-ლინგვისტიკა (მეიერჰოფი, 2010), სტილისტიკა (ვებერი, 1995) – არსებული ნაშრომები. სპეციალური ლიტერატურისა და ემპირიული მასალის ანალიზმა ცხადყო, რომ სამეცნიერო დისკურსი კოგნიტიური ლინგვისტიკის კუთხით ნაკლებად არის შესწავლილი.

როგორც ცნობილია, მეტაფორა ოდითგანვე მრავალი მკვლევარის ინტერესის სფეროში ექცეოდა, თუმცა მას ძირითადად ლიტერატურული ტექსტისთვის დამახასიათებელ მხატვრულ ხერხად მოიაზრებდნენ. მეოცე საუკუნის ბოლოს საფუძველი ჩაეყარა ახალ, კონცეპტუალური მეტაფორის თეორიას, რომელიც ასევე ცნობილია კოგნიტიური მეტაფორის თეორიის სახელით და, რომელიც, როგორც ცნობილია, წარმოადგინეს ჯორჯ ლეიკოფმა და მარკ ჯონსონმა თავიანთ ნაშრომში „მეტაფორები, რომლებითაც ვცხოვრობთ“ (1980). ამ ნაშრომმა მნიშვნელოვანი გარღვევა მოახდინა ზოგადად მეტაფორის აღქმაში, დაგვანახა რა, რომ მეტაფორა ადამიანის აზროვნების განუყოფელი ნაწილია – ადამიანები მოვლენებსა თუ საგნებს სწორედ მეტაფორების საშუალებით ხსნიან და აღწერენ; ეს

პროცესი იმდენად ბუნებრივად და მყარადაა ჩამოყალიბებული, რომ ისინი ვერც კი ამჩნევენ, თუ რამდენ მეტაფორას იყენებენ ჩვეულებრივი, ყოველდღიური საუბრისას.

კონცეპტუალურ მეტაფორაზე საუბრისას, ლეიკოფი და ჯონსონი განასხვავებენ ორ სფეროს – საწყისსა (source domain) და სამიზნეს (target domain). საწყისი სფერო არის, ძირითადად, კონკრეტული, ხოლო სამიზნე – აბსტრაქტული; აბსტრაქტული ცნებების დახასიათება კონკრეტულის მეშვეობით ხორციელდება. მაგალითად, *LIFE IS A JOURNEY/ ცხოვრება მოგ ზაურობაა*, აღნიშნული მეტაფორის მეშვეობით *ცხოვრება* (სამიზნე სფერო) გაიგივებულია *მოგ ზაურობასთან* (საწყისი სფერო). მკვლევრები აღნიშნავენ, რომ ერთი სამიზნე სფერო შესაძლოა რამდენიმე საწყისი სფეროს მეშვეობით აიხსნას და პირიქით (კოვეჩესი, 2017:16).

ლეიკოფი (1980:14, 25) გამოყოფს კონცეპტუალური მეტაფორის სამ ძირითად ტიპს: ონტოლოგიური – ეს ისეთი მეტაფორაა, რომლის დროსაც ერთ მოვლენას, ქმედებას, იდეასა თუ ემოციას და სხვ., აღვიქვამთ, როგორც რაიმე საგანს ან სუბსტანციას (ნივთიერებას); ორიენტაციული – მეტაფორა, რომლის საფუძველზეც ორგანიზებულია მთელი სისტემა მეორე ცნებასთან მიმართებით. ამ მეტაფორებს ორიენტაციულს უწოდებენ, რადგან ისინი სივრცობრივ ორიენტაციასთანაა დაკავშირებული: ზევით-ქვევით, შიგნით-გარეთ, ცენტრალური-პერიფერიული და ა.შ.; და სტრუქტურული – ერთი ცნება მეტაფორულად აგებულია მეორე ცნების საშუალებით.

ინტერესს იწვევს რედის ნაშრომი (1979), რომელიც წინ უსწრებდა ლეიკოფისა და ჯონსონის კვლევას; მასში ნათლად არის წარმოჩენილი, თუ რაოდენ დიდი პოტენციალი აქვს მეტაფორას, როგორც კოგნიტიური ლინგვისტიკის მნიშვნელოვან ელემენტს. რედი ყურადღებას ამახვილებს ენაზე, როგორც კომუნიკაციის საშუალებაზე და განიხილავს მას როგორც *გამტარს*, მნიშვნელობის *გადამხიდს* მოსაუბრიდან/მწერლიდან მსმენელზე/მკითხველზე; ის ანალიზებს იმ ლინგვისტურ გამონათქვამებს, რომელთა მეშვეობითაც ვახასიათებთ კომუნიკაციას. ლინგვისტური ნიშნების მთავარ ფუნქციას ხომ სწორედ თავის თავში მნიშვნელობის დატევა და შემდეგ კომუნიკაციისას ამ მნიშვნელობის გადატანა წარმოადგენს.

ლეიკოფმა და ჯონსონმა რედის ნაშრომიდან ენასთან მიმართებით არსებული სამი ძირითადი მეტაფორა გამოყო (ლეიკოფი, ჯონსონი 1980:10):

IDEAS (or MEANINGS) ARE OBJECTS – იდეები/მნიშვნელობები ობიექტებია;

LINGUISTIC EXPRESSIONS ARE CONTAINERS – ლინგვისტური გამონათქვამები-კონტეინერებია;

COMMUNICATION IS SENDING – კომუნიკაცია გაგზავნაა.

თუმცა ჩატარებულმა ანალიზმა აჩვენა, რომ საენათმეცნიერო დისკურსში კიდევ ბევრ სხვა კონცეპტუალურ მეტაფორას ვხვდებით. განვიხილოთ ისინი.

მეტაფორა – ენა არის სისტემა. ამ სტრუქტურულ მეტაფორას ფერდინანდ დე სოსიურის ნაშრომში თავიდანვე ვხვდებით ენობრივ ნიშანთან მიმართებით (ლიპკა, 1992:41). როგორც ვიცით, სოსიური ენას განიხილავს როგორც პირობით ნიშანთა სისტემას, რომელიც შეიცავს სხვადასხვა დონის ელემენტებს (ფონემებს, მორფემებს, სიტყვებს, წინადადებებს და ა.შ.) (ლიპკა 1992:41). ისინი ემორჩილებიან გამოყენების გარკვეულ წესებს და ყოველ ელემენტს საკუთარი შეუცვლელი ადგილი აქვს სისტემაში:

”Language as a *system of signs*, sign and system are mutually conditioning, since a sign only derives its value from within the system on the basis of its relation to other signs” (ლიპკა, 1992:41).

”Language as an autonomous or independent *SYSTEM*, with a patterned formal STRUCTURE; the aim of linguistic study is therefore to establish and explore the nature of this system and this structure” (ფოქსი, 1995:5)

სოსიური (2013:19) აღნიშნავს, რომ ბევრისთვის ენა უბრალოდ ნომენკლატურაა („...language is a nomenclature: a list of items corresponding to a list of things“) როგორც, მაგალითად, ქიმიური ორგანული სისტემა, თუმცა ენა გაცილებით უფრო რთული სისტემაა, რომელიც ორგანიზაციას უფრო ჰგავს. ენაშიც გამოვყოფთ დონეებს – ფონოლოგიას, მორფოლოგიას, სინტაქსს, ლექსიკურ სემანტიკას (levels of language – phonology, morphology, syntax, lexical semantics).

მეტაფორები – ენა არის/ენას აქვს ოჯახი; ენობრივი ურთიერთობა არის ოჯახური ურთიერთობა. ეს მეტაფორებიც სტრუქტურულ-

ლი მეტაფორის ნიმუშებია; ოჯახის სტრუქტურა გადმოტანილია ენის სტრუქტურაზე. ისტორიულ ლინგვისტიკაში, კერძოდ, ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის გამოყენებისას, ვხვდებით მრავალ წინადადებას, რომელშიც ენებს შორის კავშირი ოჯახურ კავშირებთანაა გაიგივებული. თავად ოჯახსა და ენას შორის არავითარი მსგავსება არ არსებობს, თუმცა ენებს შორის კავშირი და ურთიერთობა იმდენად მსგავსია ადამიანური ურთიერთობებისა, რომ ოჯახის სტრუქტურის ზოგიერთი მახასიათებელი გადმოტანილია ენაზე. როგორც ვიცით, მონათესავე ენები ქმნიან ოჯახებს, რომლებიც დაკავშირებულია ერთმანეთთან ლინგვისტურად; მათ შორის საერთო ელემენტების არსებობა, შეგვიძლია საერთო დნმ ინფორმაციად აღვიქვათ, რომელიც ერთ ენათა ოჯახს განასხვავებს მეორისგან. როგორც ვიცით, გამოყოფენ ერთ წინარე/ფუძე ენას, რომლიდანაც აღმოცენდება ახალი ენები, რომელთაგან თითოეულმა შესაძლოა შესრულოს კვლავ ფუძე ენის როლი. ინგლისურში ვხვდებით შემდეგ ტერმინებს *parent language* (სიტყვასიტყვით *მშობელი ენა*) იშვიათად კი *common mother* (საერთო დედა) ხოლო ფუძე ენისგან აღმოცენებულ ენებს ინგლისურში *შთამომავალ* ან *ქალიშვილ* ენებს უწოდებენ *descendant, daughter languages*; მონათესავე ენებს (*related languages*), კი *დობილ ენებადაც* (*sister languages*) მოიხსენიებენ:

”Languages may be more or less remote from their *common ancestor*”

”The various *related* languages which appear to be delivered from a common original form” (კრაული, ბაუერნი, 2010:79);

”Persian might be added to the same *family*” (ფოქსი, 1995:18);

”Modern *descendant* languages” (კრაული, ბაუერნი, 2010:79);

”The *daughter* language” (ფოქსი, 1995:82);

”The languages which are derived from Sanskrit or together with it from a *common mother*... (ფოქსი, 1995:20-21);

”If crucial features of parent language were retained in a language...” (კრაული, ბაუერნი, 2010:317).

როგორც ვიცით, ისტორიულ-შედარებითი მეთოდი სწორედ წინაპარ და შთამომავალ ენებს შორის ურთიერთობების დადგენას ისახავს მიზნად:

”They examine the characteristics of *related languages*, and try to determine the scope and *nature* of their *relationships*, and the *historical connections* between them” (ფოქსი, 1995:1)

ინტერესს იწვევს ასევე ტერმინი *indigenous languages-მკვიდრი ენები*.

“The *indigenous languages* of Africa and America” (ფოქსი, 1995:9)

იგივე ტერმინი ასევე გამოიყენება ტომებთან, ხალხთან მიმართებითაც – *indigenous people* (მკვიდრი მოსახლეობა).

როგორც ზემომოყვანილმა მაგალითებმა ცხადყო, ინგლისელები ენას მდებარებით სქესში მოიაზრებენ: *sister, daughter languages*; ასევე, მსგავსად ქართულისა, მათთვის მშობლიური ენა დედასთან ასოცირდება *native/mother tongue*. აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია გამოვყოთ ონტოლოგიური მეტაფორის სახეობა – პერსონიფიკაცია: *LANGUAGE IS FEMALE*, (*ენა მდებარებითი სქესისაა*).

გარდა ამისა, ისტორიულ ლინგვისტიკაში ენაზე საუბრისას, უხვად გამოიყენება ბიოლოგიური ტერმინები, რომლებსაც ორგანიზმებს შორის გენეტიკურ კავშირზე საუბრისას მიმართავენ ასეთეზია, მაგალითად: *genetic, genetically, genealogical, biological relationship* (*გენეტიკა, გენეტიკური, გენეალოგიური, ბიოლოგიური კავშირი*):

”Languages of their forms must be not merely *genetically related*, but *genetically equivalent*” (ფოქსი, 1995:61);

”They should occupy equivalent places in the *genealogical tree*” (ფოქსი, 1995:61);

ფოქსი თავის ნაშრომში „ლინგვისტური რეკონსტრუქცია: შესავალი თეორიასა და მეთოდში“ (1995:60-61) აღნიშნავს შემდგომს:

”In order to correspond, items must be *GENETICALLY EQUIVALENT*. The term 'genetic' is admittedly not entirely satisfactory here, since it implies *biological relationships*; it is at best a *metaphor*, comparable with that of the *family tree*... since linguistic forms are not, of course, inherited in a biological sense but are merely relearnt by each succeeding *generation*. However, the metaphor is apt, since we are looking for historical continuity of a kind that is analogous to that found in biological relationships, with linguistic features being directly 'passed on' from one generation of speakers to the next. We are thus able to

establish family relationships... where A, B, C, D, E, and F are all languages. Here, languages B, E, and F are all derived from language A, and languages C and D are derived from language B. All the languages in this *family* can be said to be *genetically related* in this *metaphorical sense*, since there is a continuous historical connection between them, and the various forms, units, structures, and so on, of these languages can also be said to have a genetic relationship to one another.”

მოყვანილი ნაწყვეტიდან აშკარაა, რომ განხილული მეტაფორები მკვდარი მეტაფორების ნიმუშებია, ისინი დიდი ხანია გამოიყენება, თუმცა მათი კონცეპტუალური მეტაფორის სახით გააზრება აქამდე არ მომხდარა.

მეტაფორა ენა არის ცოცხალი ორგანიზმი. მორიგი სტრუქტურული მეტაფორა განიხილავს ენას როგორც ცოცხალ ორგანიზმს, რომელიც იზადება, ვითარდება-თუმცაღა, როგორც ვიცით, ენები მუდმივად ვითარდება და იცვლება, ძნელია იმის გამოკვლევა, თუ როდისაა ენის პიკის, ზენიტის მომენტი, რადგან ვერ ვიტყვით, რომ გარკვეულ მომენტში ენა „უკეთესი“ იყო მის წინამორბედ ვარიანტზე. ყოველ ენაში აისახება მოსაუბრეების საჭიროება განვითარების კონკრეტულ მომენტში. თუმცა ცოცხალი ორგანიზმის მსგავსად, ცალკეული ენის ნელ-ნელა გაქრობა, რაც გამოწვეულია ენობრივი კოლექტივის არსებობა-არარსებობით, ადვილი შესამჩნევია, შესაბამისად, ტერმინი მკვდარი ენა *dead language*.

სოციოლინგვისტიკაში ადამიანის ენის ათვისებისა და განვითარებისთვის სწორედ ბიოლოგიური ტერმინებია გამოყენებული. აქ ენის უფრო ინდივიდუალურ გააზრებასთან გვაქვს საქმე. ცალკეული ენა არსებობს თავად ადამიანებში, რადგან ჩვენ ვიცით იდიოლექტის არსებობის შესახებ, რომელიც გულისხმობს ერთი ადამიანის ენის ვარიანტს. შესაბამისად, ენაც ცალკეულ პიროვნებაში არსებობს და მასთან ერთად კვდება.

“Critical period - The period during which language learning seems to be easiest; that is, in childhood and for some people going into early adolescence” (მეიერჰოფი, 2010:299);

“Generational change – Each generation in a community shows progressively more and more frequent use of a variant. A change that can

be inferred to be taking place on the basis of apparent time evidence is a generational change” (მეიერჰოფი, 2010:320);

“Lifespan change – A change to a speaker’s pronunciation or grammar that take place After the critical period can be described as a lifespan change” (მეიერჰოფი, 2010:320).

მეტაფორა – ენა არის კონტეინერი, ონტოლოგიური მეტაფორა. ეს კონკრეტული მეტაფორა ეხმიანება რედის მიერ გამოყოფილ მეტაფორებს *LINGUISTIC EXPRESSIONS ARE CONTAINERS* (ლინგვისტური გამონათქვამები კონტეინერებია) და ალბათ ყველაზე ხშირად გვხვდება ნებისმიერ ლინგვისტურ ტექსტში: *WORDS ARE CONTAINERS/SENTENCES ARE CONTAINERS/TEXTS ARE CONTAINERS* – სიტყვები/წინადადებები/ტექსტები კონტეინერებია.

აღსანიშნავია, რომ ამ მეტაფორას რამდენიმე სახის ახსნა შეგვიძლია მოვუძებნოთ. ენა როგორც კონტეინერი მოიცავს არა მხოლოდ საკუთარ ელემენტებს (სიტყვებს, ფონემებს, მორფემებს, სხვა), არამედ კულტურის მახასიათებლებსაც, ადამიანის იდენტობის თავისებურებებს. ზემოთქმულს ადასტურებს შემდეგი გამოთქმები:

All languages *contain* expressions;

Language *consists of* words

მოცემულ წინადადებებს ვხვდებით არა მხოლოდ ლინგვისტურ დისკურსში, არამედ ჩვულებრივი საუბრის დროსაც, რაც კვლავ ადასტურებს კონცეპტუალური მეტაფორების უზარმაზარ როლს ადამიანის ვერბალურ ქცევაში.

ის ფაქტი, რომ, პრაგმატიკის თვალსაზრისით, ცალკეული ინდივიდის მიერ გამოყენებული ლინგვისტური ერთეული (სიტყვა, წინადადება, ტექსტი) მოცემული ინდივიდის დამოკიდებულების გამოხატველია (ანუ მოსაუბრე/მწერალი გარკვეულ კონტექსტუალ მნიშვნელობას დებს მათში) ზემოთ მოყვანილი კონტეინერის მეტაფორის რეალიზაციის მაჩვენებელია.

მეტაფორა – ენა არის კოდი. ენა წარმოადგენს კოდს. მნიშვნელობა დაშიფრულია, და იმისთვის რომ მსმენელმა/მკითხველმა აზრი გამოიტანოს, თუ რისი თქმა სურს მოსაუბრე/მწერალს ის გაშიფრვას საჭიროებს. ენა სხვადასხვა ერთეულისგან შემდგარ კოდების

სისტემას წარმოქმნის, რომელიც საჭიროა კომუნიკაციისა და ინფორმაციის გადაცემისთვის:

”Some languages *codify* these points of view regarding time...
”(მეი, 2001:56);

“The invisible workings of their minds cannot be immediately expressed... but must be *coded* in non-natural, conventional and contextual, carriers”(მეი, 2001:43);

“...some of speaker’s intentions are encoded in the linguistic forms used”(კრუზი, 2000:370);

“... extralinguistic context can be coded linguistically... “(კრუზი, 2000:99).

ლინგვისტიკაში ვხვდებით ორი ტერმინს – დაშიფვრა (encoding) და გაშიფვრა (decoding). ერთი კომუნიკანტი ენობრივი კოდის მეშვეობით გადასცემს ინფორმაციას მეორეს. შესაბამისად, კომუნიკაცია აღიქმება, როგორც კოდირება-დეკოდირების პროცესი. აქედან კონცეპტუალური მეტაფორა: *COMMUNICATION IS DECODING/ENCODING*. კომუნიკაცია არის კოდირება-დეკოდირება. მოცემული მეტაფორა შეიძლება გაიშალოს წერილობითი და ზეპირ-მეტყველებითი დისკურსის და მიხედვით: *WRITING/UTTERING A TEXT IS ENCODING* და *READING/HEARING/UNDERSTANDING A TEXT IS DECODING*. თუმცა გაშიფვრის პროცესი როდია ყოველთვის წარმატებული, ხანდახან მოსაუბრის სრული მნიშვნელობა მსმენელამდე ვერ მიდის, ან რაიმე წინაღობა უდგას ამ მნიშვნელობის აღქმას წინ:

“Linguistically decoded meaning”(ჰორნი, 2006:634);

“Linguistically encoded meaning” (ჰორნი, 2006:236);

სტილისტიკაში დეკოდირების თეორიის ამსახველი მაგალითებია:

“... ‘decoding stylistics’ came from the application of the theory of information to linguistics by such authors as M. Riffatrrre, R. Jacobson, P. Guiraud, F. Danes, Y. Lotman, I. V. Arnold and others.

In a rather simplified version this theory presents a creative process in the following mode. The writer receives diverse information from the outside world. Some of it becomes a source for his creative work. He processes this information and recreates it in his own esthetic images that

become a vehicle to pass his vision to the addressee, his readers. The process of internalizing of the outside information and translating it into his imagery is called ‘encoding’. The reader is supposed to decode the information contained in the text of a literary work”.

მეტაფორა – ენა არის იარაღი. ენა ასევე წარმოადგენს იარაღს, საშუალებას, რომლის მეშვეობით ვაყალიბებთ აზრებს. როგორც უკვე აღინიშნა, სოციოლინგვისტიკის თანახმად, ენა, ტრადიციებსა და მითებთან ერთად, კულტურის მახასიათებლებსაც აღბეჭდავს. უფრო მეტიც, იდიოლექტი ცალკეული ინდივიდის იდენტობის მაჩვენებელია.

“...language as a *tool* in personal identity” (მეიერჰოფი, 2010:302);

“Particular languages in *shaping* the denotational meaning” (სლოტა, 2018:14);

პრაგმატიკაში კონტექსტი განიხილება როგორც *იარაღი, საშუალება*, რომელიც აყალიბებს, ცვლის მნიშვნელობას; შესაბამისად, მეტაფორა *CONTEXT IS A TOOL*;

”Linguistic meaning is *shaped* by context” (სლოტა, 2018:14).

კონტექსტზე საუბრისას, გონებრივ ხატოვან სქემაში გარკვეული გარემო წარმოგვიდგება თვალწინ. კონტექსტი აბსტრაქტული ცნებაა, რომელიც წარმოდგენილია ჩვენ გარშემო არსებული რეალობით. შესაბამისად, კონცეპტუალური მეტაფორები – *CONTEXT IS ENVIRONMENT* ან *CONTEXT IS SITUATION* (კონტექსტი გარემოა / სიტუაციაა):

“... we always *operate in context*” (მეი, 2001:42)

მერიემ -უებსტერის ლექსიკონში კონტექსტის შემდეგ განმარტებას ვხვდებით:

“...the parts of a discourse that *surround* a word or passage and can throw light on its meaning “.

მეტაფორა – ენა არის სარკე

რეფლექციონისტების (სლოტა, 2018:14) ხედვის თანახმად, ენა წარმოადგენს სარკეს, ხოლო მისი ერთეულები ამ სარკეში არსებულ გამოსახულებებს. ეს გამოსახულებები რეალურ სამყაროში არსებულ ობიექტებს შეესაბამება, თუმცა სარკისებურად ზუსტად კი არ აღწე-

რენ მათ, არამედ მათი ჩამნაცვლებელი ბგერითი ან ასოებრივი ელემენტების მეშვეობით:

“Words are seen *as reflections of reality*” (სლოტა, 2018:14).

თუმცა ეს მოსაზრება ნელ-ნელა შეიცვალა - ცალკეულ ენაში წარმოდგენილი სამყაროს სურათი გაშუალებულია ენის მატარებელთა გონებაში არსებული მენტალური რუკით.

“Language reflects identification with a social category or a personal stance” (მეიერჰოფი, 2010:607)

“... language directly *reflects* independent cognitive distinctions” (ფრომკინი, 2000:292)

“It is quite commonly held that a *language reflects* the psychology of a nation” (სოსიური, 2013:294)

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას:

ინგლიურენოვანი საენათმეცნიერო ტექსტების ანალიზის შედეგად გამოვლინდა სხვადასხვა სახის კონცეპტუალური (ონტოლოგიური, სტრუქტურული) მეტაფორა.

აღსანიშნავია, რომ ონტოლოგიური მეტაფორა მხოლოდ რამდენიმე დადასტურდა, ესენია: *ენა არის სარკე* და *ენა არის კონტეინერი*, ასევე, *ენა მდებრობითი სქესისაა*- ეს უკანასკნელი პერსონიფიკაციის ნიმუშია.

განალიზებული მეტაფორების უმეტესობა სტრუქტურულ მეტაფორებს განეკუთვნება, რაც, გარკვეულწილად, იმითაა განპირობებული, რომ აბსტრაქტული ცნებების გამოვლენა ენაში სწორედ უფრო კონკრეტული კონცეპტების სტრუქტურის ასახვის საშუალებით ხდება. ამ სტრუქტურულ მეტაფორებს შორის ყველაზე გავრცელებულია, *ენა არის/ენას აქვს ოჯახი*; *ენობრივი ურთიერთობა არის ოჯახური ურთიერთობა*.

მეტაფორები, რომლებიც კონკრეტულად ენას მიემართება (*ენა არის სისტემა*; *ენა არის ცოცხალი ორგანიზმი*; *ენა არის კონტეინერი*; *ენა არის კოდი*; *ენა არის ხელსაწყო/იარაღი*; *ენა არის სარკე*) სპეციფიკურად ენათმეცნიერებისთვისაა დამახასიათებელი. ეს ფაქტი გასაკვირი არ უნდა იყოს, რადგან ამ მეტაფორების უხვად არსებობა განპირობებულია სწორედ ენათმეცნიერების საკვლევი, შესწავლის ობიექტის – ენის – არსებობით.

ლიტერატურა

ვებერი 1995 – Weber, J.J., *The Stylistics Reader: From Roman Jakobson to the Present*, (Hodder Arnold Publication)Oxford: Oxford University Press, 1995. ინტერნეტ ლინკი <https://zdamsam.ru/a449.html> (10.02.21)

კოვეცესი 2017 – Kovecses Z. *The Routledge Handbook of Metaphor*, Chapter1: Conceptual Metaphor Theory In Semino E. and Demjén Z. (Eds.). New York: Routledge, Taylor&Francis Group. 2017, 13-27

კოვეცესი 2008 – Kovecses Z. *Universality and Variation in the Use of Metaphor*. In *Selected Papers from the 2006 and 2007 Stockholm Metaphor Festivals*, N.-L. Johannesson & D.C. Minugh (Eds.). Stockholm: Department of English, Stockholm University. 2008, 51-74

კრაული, ზაუერნი 2010 – Crowley T. and Bowern C. *An Introduction to Historical Linguistics*. Oxford: Oxford University Press. 2010.

კრუზი 2000 – Cruse A. *Meaning in Language An Introduction to Semantics and Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press. 2000.

ლეიკოვი 1993 – Lakoff G. *The Contemporary Theory of Metaphor (1992)* *Metaphor and Thought*, 2nd edition, A. Orthony (Ed.), Cambridge: Cambridge University Press. 1993, 203-251

ლეიკოვი, ჯონსონი 1980 – Lakoff G. and Johnson M. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press. 1980.

ლიპკა 1992 – Lipka L. *An Outline of English Lexicology*. Max Niemeyer Verlag: Tübingen. 1992.

მეი, 2001 – Mey J., *Pragmatics An Introduction*, Oxford: Blackwell Publishing. 2001

მეიერჰოფი, 2010 – Meyerhoff M. *Introducing Sociolinguistics*. London: Routledge, Taylor&Francis Group. 2010.

რედი, 1993 – Reddy M. *The Conduit Metaphor*. *Metaphor and Thought*. A. Orthony (Ed.). Cambridge: Cambridge University Pres. 1993, 284-324

სოსიური, 2013 – Saussure F. *Course in General Linguistics*. Harris R. (Ed), London: Bloomsbury, Bloomsbury Revelation Edition. 2013.

სლოტა, 2018 – Slotta J. Pragmatics, 1-15 [https://www.researchgate.net/publication/328529101 Pragmatics](https://www.researchgate.net/publication/328529101_Pragmatics) (10.12.21)

ფოქსი, 1995 – Fox A. Linguistic Reconstruction An Introduction to Theory and Method. Oxford: Oxford University Press. 1995.

ფრომკინი, 2000 – Fromkin V. (Ed.) Linguistics: An Introduction to Linguistic Theory. Oxford:Blackwell Publishers. 2000.

ჰორნი, ვორდი 2006 – Horn L. and Ward G. (Eds.) The Handbook of Pragmatics, Oxford:Blackwell Publishing. 2006.

ANA GELOVANI

Conceptual Metaphors in Linguistics Discourse

Summary

On the material of English the paper aims at identifying and investigating conceptual metaphors in linguistics discourse. Different versions of conceptual metaphor theory (Lakoff & Johnson,1980, 1993; Kovecses 2008, 2017; Reddy 1979) form the theoretical basis of the study. The empirical data embrace 11 textbooks in different branches of linguistics - historical linguistics, phonetics, lexicology, pragmatics, stylistics and sociolinguistics. The observations have shown that linguistics discourse is quite understudied from the standpoint of conceptual metaphor theory.

As a result of the study a number of conceptual metaphors, mainly of ontological and structural type, have been identified and examined. The following ontological metaphors have been attested in the data: *Language is a Mirror; Language is a Container; Language is Female*. The most frequently encountered structural metaphors are as follows: *Language is a Code; Language is a Living Organism; Language has a Family; Language Relations are Family Relations*.

The metaphors in question are employed with the purpose of describing language from different perspectives.

გიორგი გოგოლაშვილი

რამდენიმე უანიზონა დიალექტიზმების თაობაზე
მხატვრულ ნაწარმოებში

(მასალები სალექციო კურსისათვის)

დიალექტიზმები სალიტერატურო ენაში – ეს ის თემაა, რომელიც სალიტერატურო ენის არსებობას მუდამ თან ახლავს. სალიტერატურო ენა წიგნის ენაა; დიალექტი ზეპირმეტყველება – კონკრეტული ეთნიკურ-ტერიტორიული ნაირსახეობა საერთო-სახალხო ენისა... ტრადიციულად ქართველი მწიგნობარი ყოველთვის ზრუნავდა სალიტერატურო ენის სიწმინდისათვის, სიმტკიცისათვის. სწორედ ამ ზრუნვის შედეგი იყო ის, რომ „ძველი ქართული“ (პირობითი, სამუშაო ტერმინია) მონოლითური სალიტერატურო ენაა. სიმტკიცე და მონოლითურობა იმ დამოკიდებულების შედეგია, მწიგნობრები რომ იჩენდნენ სამწერლობო ენის მიმართ. ცნობილია, როგორ მოუწოდებდნენ ისინი სხვა მწიგნობრებსა თუ გადამწერებს – არაფერი შეცვალოთ, დაიცავით სალიტერატურო ენის სიწმინდე. ორიოდე მაგალითი:

XI საუკუნის მოღვაწის – გიორგი მთაწმიდლის – თხოვნა-მიმართვა მწიგნობართა მიმართ; „ესე საცნაურ ყავნ ყოველთა, რამეთუ ესე წმიდად ოთხთავი არა თუ ახლად გვთარგმნია, არამედ ფრიადითა იძულებითა ძმათა ვიეთმე სულიერთათა ბერძნულთა სახარებათა შეგვწამებია ფრიადითა გამოწულილვითა. და ვინცა-ვინ სწერდეთ, ვითა აქა ჰპოოთ, ეგრე დაწერეთ. თუ ამისგან ჯერ-გიჩნდეს დაწერად, ღმრთისათვის სიტყუათა ნუ სცვალებთ, არამედ ვითა აქა სწერია, ეგრე დაწერეთ...“ მსგავსი ანდერძ-მინაწერები მრავლადაა ძველ ქართულ ხელნაწერებზე: „ყოველთა გვედრებით, ვინცა სწერდეთ, ნუ სცვალებთ სიტყუასა, გინა თუ წერტილსა, რამეთუ ამისა პირისათვის ვედრებულ იყო“... ანდა: „იოანე ხუცესმან მთავარამსქემან, ესე აწ ჩემთვის გარდამოვიწერე, ვითარ ვჰგონებ უნაკლულად და მარ-

თლად. ვისცა გარდაწერად გენებოს, მინდობილ იყვენით, რამეთუ ვითა ვპოე, ეგრე დავწერე ყოველი წერტილიცა”... (იხ. სარჯველაძე, 1984)

იოანე და ეფთვიმე ათონელების ცხოვრების აღმწერი გიორგი ხუცეს-მონაზონი საგანგებოდ მიანიშნებს: „ხუცესი იგი ესევეთარი კაცი იყო, რომელ პირსა მისსა მსოფლიოდ სიტყუად არა გამოვიდოდა, არამედ ყოველივე საღმრთოდ და სულიერი“.

„მსოფლიოდ სიტყუად“ – არალიტერატურულ, დიალექტურ ფორმებს გულის-ხმობს; სწორი, ლიტერატურული ქართული – „საღმრთოდ და სულიერია“!

ეს შეგონებაა, გაფრთხილებაა – დიალექტური და სალიტერატურო ფორმები გაირჩეს; არ აირიოს ერთმანეთში; დიალექტური ფორმები წიგნის ენაში არ უნდა მოხვდეს...

თუმცა ნებისმიერი დროის სამწიგნობრო ქართული (ისევე, როგორც ნებისმიერი სალიტერატურო ენა) არ იყო დაზღვეული დიალექტიზმების შერევისაგან. ეს გავლენა ძლიერდება, რაც უფრო შორდება წიგნის ენა სასაუბრო მეტყველებას. ეს პროცესი ინტენსიურ ხასიათს იღებს. ასე ხსნის მეცნიერი ამ პროცესს: „სალიტერატურო ენის ნორმებსა და ცოცხალ მეტყველებას შორის გარკვეული წინააღმდეგობა არსებობს. სალიტერატურო ენის ნორმები კონსერვატიული ხასიათისაა და საუკუნეებს უძლებს; ცოცხალი მეტყველების ნორმები გაცილებით სწრაფი ტემპით იცვლება. სალიტერატურო ენის ნორმები ხშირად მას შემდეგაც უცვლელია, რაც ცოცხალ მეტყველებაში ამ ნორმათა საფუძველი გრამატიკული თუ ფონეტიკური ევოლუციის შედეგად აღარ არსებობს“ (სარჯველაძე, 1984). და იზრდება განსხვავება სამწიგნობრო და სასაუბრო ენას შორის. არადა, წერისა და წარმოთქმის თანხვედრის სიზუსტე ქართული ენის ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელია... როცა ასცდება ერთმანეთს წერა და მეტყველება ქართულში, ჩნდება მოთხოვნა რეფორმებისა...

დიახ, ეს პროცესები საფუძველი ხდება რეფორმებისა (მე-12, მე-18, მე-19 საუკუნეებში)... მაგრამ პრობლემა პრობლემად რჩება: დიალექტიზმების (არალიტერატურული ფორმების) ნაკადი სამწიგნობრო ენაში იზრდება...

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში, ერთი მხრივ, იწყება სერიოზული ფიქრი ახალი ქართული სალიტერატურო ენის მოწესრიგების

(„ნორმირების“) თაობაზე; მეორე მხრივ, თავისი ფასი ედება დიალექტიზმებს: იწყება ფაქტობრივ მხატვრულ ლიტერატურაში დიალექტიზმების გამოყენება მხატვრულ-სტილისტური ფუნქციით; სხვაგვარად რომ ვთქვათ, დიალექტიზმები (და არქაიზმებიც) მხატვრულ ფუნქციას იძენენ... ჩვენ ამჯერად დიალექტიზმები გვაინტერესებს.

* * *

ვეცდებით, ვუპასუხოთ კითხვებს: უნდა განსხვავდებოდეს თუ არა ავტორისა და პერსონაჟის მეტყველება ერთმანეთისაგან? პერსონაჟის მეტყველებაში რა წილი უდევს დიალექტიზმებს?

საერთოდ, ცნობილია: მეტყველება არის პიროვნების (მხატვრულ ნაწარმოებში – პერსონაჟის) მახასიათებელი... ამის კლასიკური მაგალითია ილია ჭავჭავაძის შემოქმედება, ერთი მხრივ, გლაზა ჭრიაშვილისა და, მეორე მხრივ, ლელთ ღუნიას, თუნდაც ლუარსაბ თათქარიძის მეტყველება.

ჩვენს სინამდვილეში ლიტერატურულ კრიტიკასა თუ ენათმეცნიერებაში ამ თემაზე საუბარი მე-20 საუკუნის დასაწყისში იღებს სათავეს; შედარებით აქტუალური ხდება ეს თემა გასული საუკუნის 50-იან წლებში... საუბრობენ „ენობრივ რეალიზმზე“; ამკვიდრებენ ტერმინებს „ენობრივი ნატურალიზმი“, „ენობრივი პარტიკულარიზმი“... განსაკუთრებული საფრთხის შემცველი ეს უკანასკნელი ტერმინი იყო: **ენობრივ პარტიკულარიზმს პოლიტიკურ პარტიკულარიზმთან** (კუთხურ კარჩაკეტილობასთან) **აკავშირებდნენ** (ამსგავსებდნენ, აიგივებდნენ...) და ლამის მწერლის აკრძალვას მოითხოვდნენ... ამგვარი „ბრალდებით“ ვაჟა-ფშაველა უმაღლეს პარტიულ შეკრებაზეც „დაამუშავეს“ (იხ. გოგოლაშვილი 2020, 111...) – ენობრივი პარტიკულარიზმი კუთხური კარჩაკეტილობის ქადაგებაა და ა. შ. ვაჟას შემდეგ **ოთარ ჩხეიძის** მიმართ გაააქტიურეს ტერმინი „ენობრივი ნატურალიზმი“; წერდნენ: ენობრივი ნატურალიზმი დასაგმობია მწერლობაში და იგი შორსაა ენობრივი რეალიზმის იმ სალი ტრადიციებისაგან, რომლებიც დაამკვიდრეს ჩვენმა დიდმა სტილისტებმა და „ესაა ენობრივი ნატურალიზმის ტიპიური ნიმუში; საბჭოთა მწერლობის სახელოვანმა წარმომადგენლებმა“ (შ. ძიძიგური... იხ. გოგოლაშვილი 2020, 105).

აქცენტი აქაც დიალექტიზმების გამოყენებაზე კეთდება: „ო. ჩხეიძე პირდაპირ დიალექტზე წერსო“ (ნ. ნათაძე) (იხ.: გოგოლაშვილი 2022)

აქ, როგორც ჩანს, **პოლიტიკა, იდეოლოგია გადამწყვეტ როლს თამაშობს**: დიალექტიზმების გამოყენების გამო „ენობრივ ნატურალიზმად“ ინათლება ვაჟა-ფშაველასა თუ ოთარ ჩხეიძის შემოქმედება, ხოლო ეგნატე ნინოშვილისა – არა; ხელთა მაქვს ე. ნინოშვილის მოთხრობა „პარტახის“ გამოცემა (ნინოშვილი, 1935); ეს არის ფაქტობრივ „სანდო დიალექტური ტექსტი“, მაგრამ „ენობრივ ნატურალიზმზე“ არ საუბრობენ... მოგეხსენებათ, ბოლშევიკები აიდეალბდნენ ეგნატე ნინოშვილს; ილია ჭავჭავაძეზე მაღლა აყენებდნენ... ცხადია, რომ არა „იდეოლოგიური ინტერესები“, ე. ნინოშვილზეც იტყოდა იმას, რასაც შ. ძიძიგური ამბობს ალ. ჭეიშვილის „ლელოს“ შესახებ: „აქ გმირების მეტყველება დიალექტოლოგიურ ჩანაწერს უფრო მოგვაგონებს, ვიდრე მწერლის მიერ განზოგადებულ ლინგვისტურ მასალას“ (შ. ძიძიგური, მწერლის ენა 1957, 15)...

ასე გამოდის: დიალექტიზმების თაობაზე იმდროინდელი (მე-20 ს-ის 50-იანი წლებია) კრიტიკის თვალსაზრისს, ენათმეცნიერულ პოზიციებს ძირითადად შოთა ძიძიგური გამოხატავს; თეორიულ მხარეს ის „ალაგებს“ (იხ. დასახ. წიგნი)... მსჯელობა არის ფართო; ესაა ცნებებისა და ტერმინების დალაგების (თუ გადალაგების) მცდელობა, ფაქტების გამიჯვნა... მოკლედ, ავისა და კარგის გარჩევის სურვილი... თუმცა აქ ზოგჯერ აშკარაა ტენდენციურობა და წინასწარ შემუშავებულ თვალსაზრისზე ფაქტების „მორგების“ მცდელობა (ამ საკითხზე უფრო კონკრეტულად: იხ. გოგოლაშვილი 2022)...

პრობლემად იქცა: „მწერლის ენის ხალხურობა და მიმართება დიალექტებთან, ლიტერატურული გმირის ენა“... რადგანაც ეს თეორიული მხარე არ იყო მოგვარებული, ამიტომაც ძალიან ბუნდოვანია და ხშირად – ფორმალური ნაწარმოების ენობრივი მხარის შეფასება; მართებულია შ. ძიძიგურის შენიშვნა იმის შესახებ, რომ იმ პერიოდისათვის ენობრივი ანალიზი ძალიან ზოგადია („ენა კარგია“, ან „ენა ცუდია“, ან „ენა მოიკოჭლებს“... აქ ალბათ გაგვახსენდება კ. გამსახურდიას შენიშვნა: „მე არ მახსოვს, ოდესმე წამეკითხოვს გარჩევა

რომელიმე მწერლისა, სადაც ჯეროვნად განხილული ყოფილიყო ენის თვალსაზრისითაც“)...

ჩვენს ლიტერატურულ კრიტიკაში არის ურთიერთსაპირისპირო მოთხოვნებიც: ერთი მხრივ, გრამატიკის წესების მკაცრი დაცვისა („გრამატიკის უარყოფა არ შეიძლება“) და, მეორე მხრივ, გააზრება – გრამატიკა არის ენობრივი თავისუფლების გარანტი („გრამატიკა მწერალს თავისუფლებას აძლევს“...)... ეს მსჯელობაც არის დასტური იმისა, რომ მწერლის ენის თეორიული საკითხები ნაკლებადაა დამუშავებული...

* * *

საუბარს „ენის დემოკრატიზაციაზე“ მივყავართ დიალექტიკების გამოყენების შესაძლებლობამდე, თუმცა არ უნდა მოხდეს „კუთხური მეტყველების გაიდეალება“... თუმცა სად გადის ზღვარი, როგორ გაირჩეს „დემოკრატიზაცია“ და „გაიდეალება“, ვერაინ ამბობს (ვერც იტყვის ალბათ).

იგივე ითქმის „ენობრივი რეალიზმისა“ და „ენობრივი ნატურალიზმის“ ურთიერთმიმართებაზე... ამტკიცებენ, „ენობრივი ნატურალიზმი“ გაუმართლებელია საერთო ეროვნული ენის ინტერესებისათვის, გაუმართლებელია მხატვრული თვალსაზრისითაც“ (შ. ძიძიგური)... მოუწოდებენ, მხარი აუბან რეალიზმს, კერძოდ სოციალისტურ რეალიზმს; კონსტანტინე ლორთქიფანიძეს უთქვამს ოთარ ჩხეიძისათვის: „სტილი უნდა იყოს ერთი – სოციალისტური რეალიზმისა. ყოველგვარი გადახვევა დაუშვებელია, როგორც კლასობრივი მოვლენა“; უკითხავს ო. ჩხეიძეს, რა არის სოციალისტური რეალიზმიო და: „მე რომ ვწერ, ისაო“ (იხ. გოგოლაშვილი 2022)... და, რაც მთავარია, რეალიზმის მოთხოვნა უპირისპირდება ენობრივ ნატურალიზმს, მითუმეტეს პარტიკულარიზმს... და ეს ყოველივე კი მჭიდრო კავშირშია ხალხურ მეტყველებასთან...

ისევ ზღვარის საკითხი: სად გადის ზღვარი ენობრივ რეალიზმსა და ენობრივ ნატურალიზმს შორის? გამოდის, რომ ვაჟა-ფშაველასა და ოთარ ჩხეიძის შემოქმედება ენობრივი ნატურალიზმის ნიმუშია; ე. ნინოშვილისა და დ. კლდიაშვილის – ენობრივი რეალიზმისა(!?)... თუმცა, როგორც ვნახავთ, ე. ნინოშვილის შემთხვევა საგანგებოა...

რაც მთავარია, ამ დაპირისპირებაში ეს აზრია ჩადებული:

„ენობრივი ნატურალიზმი გაუმართლებელია საერთო ეროვნული ენის ინტერესებისათვის, გაუმართლებელია მხატვრული თვალსაზრისითაც“ (მიძიგური 1957, 14-15), ეს ზოგადი მსჯელობა... კონკრეტულად ვაჟა-ფშაველას მთავარი სამიზნე: „ვაჟა-ფშაველა ენობრივი ნატურალიზმის დამნერგავია ქართულ ლიტერატურაში“ (იქვე, 103)...

იგივე დასკვნა კეთდება ო. ჩხეიძის მიმართაც: „ესა ენობრივი ნატურალიზმის ტიპური ნიმუში, ენობრივი ნატურალიზმი დასაგმობია მწერლობაში“ (იხ. გოგოლაშვილი 2022, 105)...

და რამდენადაც ვაჟა-ფშაველას ენით უმაღლესი პარტიული სელისუფლება „დაინტერესდა“, (იხ. გოგოლაშვილი 2020, 111 და შმდ.), „ნატურალიზმი“ „პარტიკულარიზმში“ გადაიზარდა: „**ვაჟა ენობრივი პარტიკულარიზმის ტიპური წარმომადგენელია...** პოეტის ენობრივი პარტიკულარიზმი შინაგან ლოგიკურ კავშირშია მის მსოფლმხედველობრივ პარტიკულარიზმთან; კუთხური ენის დამცველი **ვაჟა-ფშაველა ვერ ამაღლდა ეროვნულ-გამათავისუფლებელი მოძრაობის იდეებამდის**“... (მიძიგური 1957, 103-104)... სხვათაშორის, ტერმინს „პარტიკულარიზმი“ კ. გამსახურდიაც ხმარობს ვაჟა-ფშაველას მიმართ, მაგრამ ამ ტერმინის გაგება კ. გამსახურდიასთან დადებითია („ცხადია, ვაჟას გმირთა მეტყველებაში ეს პარტიკულარიზმი დიახვც დიდად სასარგებლოა ქართული ენის გამდიდრების საქმისთვის“ (იხ. გოგოლაშვილი 2020)...

ასე რომ, დიალექტიკები მხატვრულ ლიტერატურაში – ძალიან ფართო, მრავლისმომცველი და მნიშვნელოვანი თემა... ჩვენი პრობლემისათვის (ენა და მწერალი) – დიდად საინტერესო...

ლიტერატურა

გოგოლაშვილი 2020 – გ. გოგოლაშვილი, „ერი დედა ენისა“ – ფიქრები ვაჟა-ფშაველაზე, თბ., 2020.

გოგოლაშვილი 2021 – გ. გოგოლაშვილი, „ენა ერის თავდაცვის იარაღია“ – ფიქრები კონსტანტინე გამსახურდიაზე, თბ. 2021.

გოგოლაშვილი 2022 – გ. გოგოლაშვილი, „მწერალი სტილია... სტილი არსება“ ... – ფიქრები ოთარ ჩხეიძეზე, თბ., 2022.

ნინოშვილი 1935 – ეგნ. ნინოშვილი, პარტახი (ავტოგრაფის მიხედვით გამოცემული პროფ. ა. შანიძის რედაქციით, შენიშვნები, ლექსიკონი და კორექტურა ქეთევან ლომთათიძისა; ტფილისი, 1935.

სარჯველაძე, 1984 – ზ. სარჯველაძე, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი, თბ., 1984.

ძიძიგური 1957 – შ. ძიძიგური, მწერლის ენა, თბ., 1957.

GEORGE GOGOLASHVILI

Some Points on Dialectalisms in Literary Works

Summary

Dialectalisms in the bookish style is an ever-relevant issue for any Standard language. Similar to other Standard Languages, Standard Georgian in any period of its historical development could not avoid dialectal elements.

The second half of the 19th century is known for its normalization tendencies in New Georgian; on the other hand, special emphasis is placed upon dialectalisms-dialectal elements are amply employed in literary works with the purpose of achieving certain stylistic effects. Ilia Chavchavadze is considered the first writer to use dialectalisms in his works. In literary criticism and linguistics discussions on the given issue start in the 20th century. The terms ‘linguistic realism/naturalism/particularism’ are introduced. The term ‘linguistic particularism’ often linked with political particularism (i.e.; narrow national interests) triggered negative processes- many authors faced banning.

The issue under discussion is of particular relevance for Standard Georgian.

სალომე ზუმბარიძე

მესამე პირის ნაცვალსახელები ქართველ
 ებრაელთა მეტყველებაში*

ქართველ ებრაელთა მეტყველების სტატუსის გარკვევა და მისი ადგილის განსაზღვრა ქართველურ ენობრივ სივრცეში არის თანამედროვე ქართველოლოგიისა და ებრაისტიკის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ამოცანა. საკითხის გარკვევისათვის აუცილებელია კვლევა წარმართოს ორი მიმართულებით: ერთი მხრივ, როგორია ქართველ ებრაელთა მეტყველების მიმართება მის გარემომცველ ქართულ დიალექტთან და, მეორე მხრივ, როგორია სხვადასხვა კუთხის ქართველ ებრაელთა მეტყველების ურთიერთმიმართება.

ამჯერად ჩვენი განხილვის საგანია მესამე პირის ნაცვალსახელთა თავისებურებები ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში. ვემყარებით როგორც ზეპირსიტყვიერების, ისე რელიგიური (მოსეს ხუთწიგნეულის პირველი წიგნი „ბერეშითი“) და ყოფა-ცხოვრების ამსახველი ტექსტებს.

საანალიზოდ ადებული გვაქვს როგორც გამოქვეყნებული, ისე გამოუქვეყნებელი მასალები: 1) როზა თავდიდიშვილის მიერ 1937-1938 წლებში ქუთაისში ჩაწერილი ფოლკლორული ტექსტები (გამოქვეყნებულია ტექსტების ნაწილი, ნაწილი დაცულია შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტში, ფოლკლორის არქივში); 2) როზა თავდიდიშვილის მიერ ქუთაისში ჩაწერილი ტექსტების ელექტრონული ვერსია (ქართ. დიალექტური კორპუსი); 3) გიორგი ჯაფარიძის ხელმძღვანელობით რაჭაში 1982 წელს მოწყობილი თსუ ფოლკლორისტიკის კათედრის სამეცნიერო-ფოლკლორული ექსპედიციის მასალები (გამოქვეყნებულია ნაწილი ტექსტ-

* ნაშრომი შესრულებულია შ. რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის-მიერ დაფინანსებული პროექტის (ქართველ ებრაელთა მეტყველების სტატუსი და მისი ადგილი ქართველურ ენობრივ სივრცეში – NRF 21– 4768) ფარგლებში.

ბისა, ნაწილი დაცულია თსუ-ს ფოლკლორის არქივში); 4) ქუთაისის უნივერსიტეტის დიალექტოლოგიის ინსტიტუტის კვლევითი ჯგუფის მიერ 2005 წელს ჩაწერილი ტექსტები (გამოქვეყნებულია კრებულში „ქართველური მემკვიდრეობა“).

როგორც ცნობილია, ნაცვალსახელთა ჯგუფებს შორის ძირითადია პირის ნაცვალსახელები. „ეს ჯგუფი არის ენაში არსებული პირის კატეგორიის უპირველესი ლექსიკური გამომხატველი. მას უკავშირდება ადამიანის, როგორც ენობრივი არსების, ცნობიერი დამოკიდებულება გარესამყაროსთან“ (არაბული 2011:170). I-II პირის ნაცვალსახელებს არ გააჩნია არც ბრუნვისა და არც რიცხვის ნიშნები, თუმცა, არსებით სახელთა მსგავსად, შეუძლია ზმნა შეითანხმოს პირსა და რიცხვში. შესაბამისად, **მე, შენ, ჩვენ, თქვენ** წინადადებაში ყოველთვის ასრულებს ამა თუ იმ ბრუნვის როლს (იმნაიშვილი 1957: 488), ე. ი. ეს ნაცვალსახელები გვხვდება ოთხი ბრუნვის როლში (სახელობითი, მოთხრობითი, მიცემითი, ნათესაობითი). ისინი ვერ აწარმოებენ მოქმედებითსა და ვითარებითს, ნათესაობითს კი ვერ აწარმოებენ თანდებულის გარეშე. სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებობს განსხვავებული აზრიც, ნათესაობითის სპეციფიკის გათვალისწინებით: მეორეული ბრუნვის ფორმით შეიძლება მოქმედებით და ვითარებით ბრუნვათა გაგებაც შეგვხვდეს. მაგალითად: „აღარ ვარგხარ შენ აწ ჩემად დასადობლად“ (რუსთაველი), „გზა ჩემით ვერ გავიგენი“ (არაბული 2011: 190); სხვა მოსაზრებით, I-II პირის ნაცვალსახელთა აქტანტურობა, სინტაგმატური უნარი, რაც გამოიხატება ზმნასთან პირად შეწყობაში (იგულისხმება **S₁, S₂, O₁, O₂**), უნდა განაპირობებდეს იმას, რომ მათ ძირითადად აქვთ მხოლოდ სამი ბრუნვა: სახელობითი, მოთხრობითი, მიცემითი (რ. საღინაძე).

ქართულში საკუთრივ I-II პირის ნაცვალსახელებთან შედარებით III პირის ნაცვალსახელების ფუნქცია უფრო ფართოა: პირის ნაცვალსახელიცაა და ჩვენებითიც. „მესამე პირის ნაცვალსახელი ის|იგი იგივე ჩვენებითი ნაცვალსახელია, რომელიც I-II პირის ნაცვალსახელისაგან მორფოლოგიურადაც განსხვავდება. იგი ფორმავალეზადია. მას მოეპოვება როგორც ბრუნვის, ისე რიცხვის კატეგორია“ (მარტიროსოვი 1964: 105).

ეს, ეგ, ის, იგი ნაცვალსახელებს საკუთარი ფუძე აქვთ მხოლოდ სახელობითში, დანარჩენ ბრუნვებში შეცვლილი აქვთ ფუძე,

რომელიც იკვეცება. ასეა ქართველ ებრაელთა მეტყველებაშიც, სადაც გვხვდება როგორც დამოუკიდებლად, ისე მსაზღვრელად.

ქართველ ებრაელთა მეტყველების ამსახველ მასალაში **III** პირის ნაცვალსახელებთან დაკავშირებით იკვეთება ერთი თავისებურება: ხშირია **ეს, ეგ, ის, იგი** ნაცვალსახელთა არქაული ფორმით გამოყენების შემთხვევები. მაგალითად, გვხვდება **ესე:ესე იმას ნიშნამდა რომა, მამა უთვლიდა თავის ქალიშვილ, შენი გათხუების დრო მოვიდაო** (ქდვ: „ბატის მწყემსი“, №3939); **ესე რას მემეხმარება, ჭკუა უნდა მოვიკრიფო, რომა საქმე გამოვახწორო** (ქდვ: „ბატონი სანატრელი“, №3940); **ესე იმის თავზე აუცილებლათ უნდა ასრულდესო** (ქდვ: „ორმოცი წლის თავზე“, №3947); **ყველას ძალიან გაუკვირდა, – რაზე ინებაო ესეო ხენწიფემაო** (ქდვ: „უდარდელი კაცი“, №3949).

თუმცა გვხვდება **ეს** ვარიანტიც: **თუ მუარჩენსო ხწორეთ ეს მუარჩენსო** (ქდვ: „ბატის მწყემსი“, №3939); **ეს საქართუელოა და ქართუელებმა უნა იცოდეს, რომ არჩეუნეფში შენ თუ არა ხარ მეტი, ყოველთუინ გჯობნის შენი მეგობარი** (ტექსტები, 2014: 212); **ეს არის ჩემი მზეთუნახავი საცოლეო** (ქდვ: „ფარჩების მხიკავი“, №3950).

რ. თავდიდიშვილის ტექსტებში პირის ნაცვალსახელის ფუნქციით ხშირია **ისი** ვარიანტი: **მაგრამა ისი დარდიანათ არი, ძმის ჯავრი აწუხებს, ნეტაი სად არიო ჩემი ძმაო** (ქდვ: „ორი ძმა“, №3946); **იმას არ უნდოდა იმის სიცოცხლეში რომ ვინმეს გეეგო, თუ რა შემბრალე იყო ისი ღარიბის** (ქდვ: „იეკუთიელ მხატვარი“, №3944); **მაგრამა, ისი ცოლათ უნდა ითხუოს კაცის მკვლეულმა** (ქდვ: „ორმოცი წლის თავზე“, №3947); **ისი თავისთვინ ყვავის გაზაფხულის ყვავილივით, ხარობს და იცინის** (იქვე); **რა მიზეზი იყო რომა ისი ქმარმა არ გაუშვა** (იქვე); **როგორც კი მივიდოდენ საკითხავათ სულამითთან, ისი ტირილით დაამღერებდა ხოლმე** (ქდვ: „სულამითი“, №3948); **ღმერთ დიდი მადლობა გადაუხადა, რო არ მოიძულა ისი გამჩენმა ამ პაპანაქება სიცხეში** (იქვე); **მოწყენილი მოდის ხენწიფე თავის სახში, ვერ ნახა ისი, რასაც ეძებდა** (ქდვ: „უდარდელი კაცი“, №3949); **წაილო სახში და ისევ ისე ჩვეულ თამაშსა და სიმღერას შეუდგენ ისი და იმისი ცოლიც** (იქვე); **ერთ ვერ მოუვლის ზოგიერთი დედა და ისი ორივეს კარქა უვლიდავე** (იქვე); **მაგრამა მწყესმა მეცხვარემ ისი არ გაუშვა** (ქდვ: „ღარიბი კაცის ამბავი (სიმძარის ახ-

სნა“; №3951); რადგანაც რომა **ისი** ისრეელიშვილი არ იყო, თავისი მამა უარზე იყო, რომ არ გაგატანო შენეო უმათაყოლმსაო -არაებრა-ელს (იქვე);მცხვარემ არც იცის სად მიყავს **ისი** თავის ცხეენ (იქვე).

1998 და 2005 წლებში ჩაწერილ ქუთაისელ ებრაელთა მეტყვე-ლების ამსახველ ყოფითი ხასიათის მასალაში **ისი**, **ესე** ვარიანტები არ გვხვდება. ეს ფორმები არ დადასტურდა არც ახალციხისა და რა-ჭის მასალაში. თუმცა, როგორც რეუვენ ენოხი შენიშნავს, ებრაელები დღემდე იყენებენ ძველი და მომდევნო პერიოდის ქართულისათვის დამახასიათებელ **ისი** ნაცვალსახელს (ერთმა ქართველმა ებრაელმა მეორეს ჰკითხა – რ. ე.) *შენე ნახე ისი?* (ჩაწერილია ერუშალაიმში 2018 წელს, მთქმელი ლეო ჩიკვაშვილი, რომელიც ამოსულია ისრა-ელში ქუთაისიდან 46 წლის წინათ – ჩამწ. რ. ენოხი, 2018).

ქართველ ებრაელთა ზეპირ თარგმანებშიც **ისი** გამოყენებუ-ლია IIIპირის ნაცვალსახელის აღმნიშვნელად (ენოხი 2008: 3). „თავ-სილის“ მონაცემებით, **ისი** ნაცვალსახელი დასტურდება როგორც დამოუკიდებლად, ისე მსაზღვრელად:

ისი პირის ნაცვალსახელის ფუნქციით:

შინა სახითა ღმერთითა გაჩდა ისი, ვაჟი და ქალი გააჩინა ისი-ნი (ფარაშათ ბერეშ., თ. 1); *და დასდვა ისი იმა ადამიანსა, რომ გასახა* (ფარაშათ ბერეშ., თ. 2); *და დაუდვა უფალმა კაინსა ნიშანი თანა-არ-საცემლად ისი ყოველი მპოვნელის მისისათვის* (ფარაშათ ბერეშ., თ. 4); *იმის იქიდან დაფანტა ისი უფალმან ზედა პირსა ყოველ იმა ქვე-ყანასა* (ფარაშათ ბერეშ., თ. 11); *და გაუშვა ისი და იგი ცოლი მისი და იგი ყოველი* (ფარაშათ ლეხ ლეხა, თ. 2); *და დადვა ისი დამდგა-რად, და დაასხა ზეთი ზედა თავსა მისსა* (ფარაშათ ვაიეცე); *და ისი ღამეს ათევდა შინა ღამესა აიძას შინა ბანაკშიდა* (ფარაშათ ვაიშლახ, თ. 32); *და აკურთხა ისი იქა* (იქვე); *დაასაფლავეს ისი ყესავმა და ია-ყაკობმა, შვილებმა მისმა* (თ. 35); *მოისმინა რეუბენმა და დაიხსნა ისი იმის ხელის მათისაგან* (იქვე); *და იტირეს ისი მიცრაიმელებმა სამოზდაათი დღე* (ბერეშ., თ. 50).

ვარაუდობენ, რომ **ისი** თვით უძველეს ქართულშიც უნდა გვექონოდა ყველა შესაძლო ფორმით. ი. იმნაიშვილის აზრით, **ის** ხმა-რებიდან გამოდევნა მისმა ზადალმა **იგი** ნაცვალსახელმა, რომელიც შინაარსით მისგან არ განსხვავდებოდა (იმნაიშვილი 1956: 258). ამ მოსაზრებას არ იზიარებს არ. მარტიროსოვი. მისი მტკიცებით, **ისი**

ნაცვალსახელი ლიტერატურულ ენაში გაჩენილია გვიან, არაუადრეს X საუკუნისა (მარტიროსოვი 1964: 133).

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ, **ისი** გვხვდება როგორც აღმოსავლურ, ისე დასავლურ დიალექტებში (ხევს., ფშ., გუდ., თუშ., ფერ., ინგ., კახ., ქართლ., იმერ., რაჭ., აჭარ., ჯავახ., ლივან., იმერ.). დასავლეთ საქართველოდან განსაკუთრებით ხშირად გამოყენება ზემოიმერულში (მოწენიძე 1973: 23, 83, 122) რაჭულსა (მიძიგური 1954: 191) და აჭარულში (ჯორბენაძე 1989: 555). **ისი** არ არის დამახასიათებელი ქვემოიმერულისთვის (კუბლაშვილი 1985: 107).

ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში პირის ნაცვალსახელის ფუნქციით უფრო მეტად გვხვდება **ის**. მაგალითები: *ის გაამს იმ პარახოთ, რომენითაც მე მოვედი და ისევე უნდა წავიდე* (ქდკ: „ვაშკაცის სიბრძნე“, №3943); *ის გიგდებდავე ყუურ* (ქდკ: „იეკუთიელ მხატვარი“, №3944); *ჩვენე ის გვადლოვდავე თქვენთვინ დასარიგებლათ* (იქვე)... *უთხრა რახელმა იაყოზ... ის ღირსეული არიო და მე უშვილოდ რა მინდაო* (თსუფა 1982: №25155); *ის უშველის ერსა ისრაელისას* (თსუფა 1982: №25144);

ქართველ ებრაელთა მეტყველების ამსახველ მასალაში იშვიათად გვხვდება **იგიც**: *მამინ დასწყევლეს იგი* (თსუფა 1982: №25177); *დიდი ბრძოლის შემდეგ დაამარცხა იგი* (თსუფა 1982: №25171); *იგი ძალიან ჭკვიანი კაცი იყო* (თსუფა 1982: 25173).

ქართული ენის დიალექტებიდან **იგი** დასავლურ კილოებს ახასიათებს, აღმოსავლეთ საქართველოს კილოებში კი უმთავრესად **ის** ნაცვალსახელი გამოიყენება.

ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში **ეს, ის, ეგ, იგი** ნაცვალსახელებს ირიბ ბრუნვებში ენაცვლება **ამა, იმა, მაგა, მა** ვარიანტები. მაგალითები:

1. **ეს** ნაცვალსახელი:

მოთხრობითი: *ამან რავა უნდა შემჭამოსო, ეშმაკს სული რავა ჩავაბაროვო* (დადუნაშვილი... 1999: 23); *ამან არაფერი არ იცის არაფერი გაუგია* (თსუფა 1982: №25158); *ამან ხალხი აგვიბუნტა და გაცი განკარგულება ეს ჩამოვახჩოთ* (თსუფა 1982: №25178). *ახლა ამათმა შეუთვალეს* (ქდკ: ღარიბი კაცის ამბავი (სიმმარის ახსნა), №3951); *მაგრამ არ ქნეს ამათმა* (იქვე). მოთხრობითი ნაცვალსახელი **ამათ**

გაფორმებულია მა- ნიშნით, რაც დიალექტურია და, ასევე, თანამედროვე ქართული სასაუბრო ენისთვის დამახასიათებელი.

მიცემითი. მხოლოდითი: *წორეთ ამას მიუგავდაო მაზალ-დავლათი* (ქდვ: „ბატის მწყემსი“, №3939); *ხედამო ამასაო? – კიიო, უპასუხა მალახამვედმა* (ქდვ: „უდარდელი კაცი“, №3949); *ნამდვილად ელიაუნაბ ზახარლეტობი იქნებოდაო და ისივე დაყრიდაო ამასაცაო* (ქდვ: „ფარჩხების მხიკავი“, №3950)... **მრავლობითში უფრო მეტად გვხვდება თანიანი ფორმები:** *რა ამხიარულეგსე ამათ* (ქდვ: „უდარდელი კაცი“, №3949); *ამათ რო ასე ახარეგსე* (იქვე)...

ქართველ ებრაელთა მეტყველების ამსახველ ჩვენს მასალაში იშვიათია ხმოვანფუძიან ნაცვალსახელთა მრავლობითის უკვეცელი ფორმები: *თუ შენ ამეგბს შეასრულეგ, იგოდე სულ წადმა ივლი* (ფა №17749). ეს ფრაზა ამონარიდია ზღაპრიდან „სამი ძმის ამბავი“ (რამდენადაც ჩვენთვისაა ცნობილი, ტექსტი არ არის შესული დღემდე გამოქვეყნებულ არც ერთ გამოცემაში). მასალა დაცულია შოთა რუსთაველის სახელობის ლიტერატურის ინსტიტუტის ფოლკლორის არქივში. ტექსტი ჩაწერილია ქუთაისში რ. თავდიდიშვილის მიერ, მთქმელი – მოშე ძორელაშვილი. **ამეგბს** არის, ასევე, ჩვენ მიერ ჩაწერილ ონის მასალაშიც, მთქმელი – მარო ტატიკიშვილი, 80 წლის: *...უზამ ამეგბს და მიირთმევ* (ახალი მასალები 2017, ჩამწ. ს. გუმბ.).

მსგავსი ფორმები უხვადაა ქართული ენის დიალექტებში: **ამაეგბს** ყველას გადაგარჩინეო (სამცხურ-ჯავ., ქდვ: №464, ჩამწ. თამარ მაისურაძე); როცა რომ **ამაეგბს** მოვრჩებოდით, ერთ წადმართ დღეს გავჭრიდით და ამოვიღებდით ბალავერს (მთარაჭ., ქდვ №3489, ჩამწ. ნიკოლოზ რეხვიაშვილი); **ამაეგბზე** ეწყო: ვინ ქვიჯა, ვინ კეცია, ვინ ქოთან, გობი და სხვა (ლექს., ქდვ №3685, ჩამწ. ნ. რეხვიაშვილი); *ბევრი იყვენ ამეგბის მცოდნელი ინსნები* (ჩვენებურების ქართ., ქდვ: №1585, ჩამწ. შუმანა ფუტყარაძე)... ნაცვალსახელის ამ ფორმებთან დაკავშირებით ა. შანიძე წერს: „ჩვენებითი ნაცვალსახელები მრავლობითში უმთავრესად მეორე წარმოების ფორმებს გვიჩვენებენ, მაგრამ ამათ გვერდით იხმარება, აგრეთვე, პირველი მრავლობითის მიხედვით ნაწარმოები ფორმებიც: ესე-ებ-ი, ეგე-ებ-ი, ისე-ებ-ი; ამა-ებ-მა, მაგა-ებ-მა. იმა-ებ-მა (ასიმინილაციის ძალით: ამეებმა, მაგეებმა, იმეებმა) (შანიძე 1980: 102).

2. ის ნაცვალსახელი:

მოთხრობითი: *იმან ყველაზე უმფრო შერცხვინა* (ქდვ: „ბატის მწყემსი“, №3939); *იმან თავისი შენახული ფარები ვეღარ ნახა* (ქდვ: „დაკვირებული კაცი“, №3942); *იმან რაც უნდა, ის ქნას* (ოსუფა 1982: №25127); *ტეხნიკა ივოდნენ იმათმა*(ტექსტები, 2014: 213); *იმათმა აღარაფერი აღარ მისცეს* (ქდვ: „იეკუთიელ მხატვარი“, №3944); *იმათმაგ ბანზე გადმახედეს* (ქდვ: „ღარიბი კაცის ამბავი (სიმძარის ახსნა)“, №3951). აქაც იგივე შემთხვევაა, რაც **მათმა** ნაცვალსახელთან.

მიცემითი: *იმას არც წავყვები ცოლათ* (ქდვ: „ბრძენი მეტია წინასწარმეტყველზე“, №3941); *იმას მოყვა კიდე საომარი ტანფეხი* (იქვე); *როგორც დღეს არის ახლა, შენზე მეტი იმას რო აქ და ის გე... გეხ... გეშურება ან რაღაცა* (ტექსტები, 2014: 214); *იმას ქვია რომაშანა* (ახალი მასალები, 2017, ჩამწ. ს. გუმბ.); *იმას მაინც ვერავინ ვერ მუუგებდა* (ქდვ: „ბატონი სანატრელი“, №3940); *დიდ ნატებ პუურ იმას მიცემდა, ობოლი და გულნაკრული არიო* (ქდვ „ორი ძმა“, №3946)... მრავლობითში: *უვლიდა იმათ და ტკბებოდა თავისი სიბერით* (იქვე); *ნახევარ ქონებას სულ იმათ აძლევდენ* (იქვე); *ქვეყანა იმათ ლოცამდა და აკურთხებდავე* (ქდვ: „სულამითი“, №3948); *ქვეყანა იმათ შენატროდავე* (ქდვ: „ღარიბი კაცის ამბავი (სიმძარის ახსნა)“, №3951); *თელი ქვეყანა იმათზე ლაპარიკობდა* (ქდვ: „დაკვირებული კაცი“, №3942);

ნათესაობითი: *იმის წინამდეგ ჩვევდი* (ქდვ: „ბატონი სანატრელი“, №3940)...

მოქმედებითი: *ხელი იმითი არ მემბრუნებინაო* (ქდვ: „დაკვირებული კაცი“, №3942).

3. ეგ ნაცვალსახელი:

ნაცვალსახელი ეგ, რომელიც საგნის მეორე პირთან სიახლოვეზე მიუთითებს, ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში თითქმის არ დადასტურდა. მას აქ ცვლის ირიბი ბრუნვისათვის განკუთვნილი **მაგ** ფუძე. ჩვენს მასალაში იგი უხვადაა რ. თავდიდიშვილის ტექსტებში: *რავა უკულმა გააბრუნაო ამ ოჯახაშენებულმა მტერიო, აიო, ვაშკაციც მაგ არიო* (ქდვ: „ბატის მწყემსი“, №3939); *მოიტა მაგ ერთი მანათი* (ქდვ: „ძველების გამყიდველი“, №3952); იშვიათად გვხვდება **მაგე** ვარიანტიც. იგი დადასტურდა როგორც ძველ, ისე ახალ მასალაშიც: *მაგე ახლა შემოჩენილი არი და თალმუდის დაბათლება უნდა* (ქდვ: „ბრძენი მეტია წინასწარმეტყველზე“, №3941); **მაგე** გვხვდება ისრა-

ელში მცხოვრები კულაშელი ებრაელის მეტყველების ამსახველ მასალაშიც: *მაგე სად არის გადაიმასქნილი, პოლონეთში თუ გერმანიაში?* (ფბ, 2018). *მაგე* ვარიანტი იშვიათად დასტურდება ქვემოიმერულში (კუბლაშვილი 1985: 104; ჯორბენაძე 1989: 464). ასეა ქართული ენის დიალექტებიდან იმერულშიც, კერძოდ, ქვემოიმერულში. *ეგ* ნაცვალსახელი ქვემოიმერულში საერთოდ არ გვხვდება, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაშია მითითებული, მას აქ ცვლის ირიბი ბრუნვისათვის განკუთვნილი ფუძე *მაგი* (კუბლაშვილი 1985: 108). ჩანს, ეს მოვლენა ქვემოიმერულის მსგავსია დასავლეთ საქართველოში მცხოვრებ ებრაელთა მეტყველებაში.

მიცემითი: *რითი დამტკიცებ მაგას* (ქდვ: „ბატის მწყემსი“, №3939); *მაგას აუცილებლათ შეგისრულებ* (ქდვ: „ორმოცი წლის თავზე“, №3947).

მოთხრობითი: *შემდეგ შეიყვარა დალილა და მაგან მოულო ბოლო* (თსუფა 1982: №25144).

ნათესაობითი: ნათესაობითში *ეგ* შესიტყვებაში ქმნის მსაზღვრელ-საზღვრულის წყვილს: *მაგისი სიტყვა გამართლდესო* (ქდვ: „ბრძენი მეტია წინასწარმეტყველზე“, №3941); *ხწორეთ მაგის მოხმარებით ვიშონითო* (ქდვ: „ბატის მწყემსი“, №3939); *არც თორაზე დამიხედებია მაგის თაობაზე* (ქდვ: „ბატონი სანატრელი“, №3940); *მეტ ნულარაფერ ნულარ შემეკითხებითო მაგის თაობაზეო* (ქდვ: „ღარიბი კაცის ამბავი (სიმძარის ახსნა)“, №3951); ასეა ისრაელში მცხოვრებ კულაშელი ებრაელის მეტყველებაშიც: *მაგისცოლი იტალიაში ხო იყო?* (ფბ, 2018).

მოქმედებითი: *ვერც მაგითი გაიმარჯვა დალილამ* (თსუფა 1982: №25144).

ეგ გვხვდება მრავლობითშიც: *მიდიან ეგენიც* (ახალი მასალები, 2017, ჩამწ. ს. გუმბ.).

4. იგი ნაცვალსახელი:

მოთხრობითი: *მან მიიყვანა ტბასთან* (თსუფა 1982: №25172); *მან დააშტერა ერთ ვეფხვს თვალი...* (თსუფა 1982: №25171); *მან შეჰყვირა-ხალხო...* (თსუფა 1982: №25172).

მიცემითი: *მას არა ქონდა ძალა* (თსუფა 1982: №25171); *თან გაყვინენ მას მეგობარი მხეცები* (თსუფა 1982: №25171); *ყველამ დაუჩოქა*

მას(იქვე); *ერთმა კაცმა აუსხნა მას ყველაფერი* (იქვე); *მასაც* ჰქონდა ძაფები (თსუფა 1982: №25173).

გვხვდება **ისინი** ნაცვალსახელის **-მა** ნიშნიანი მოთხრობითი ბრუნვის ფორმა: *იმათმა ვერაფერი ვერ უთხრეს* (თსუფა 1982: №25173); *რო ფიქრობენ იგენი, ფედერაციას რო ფიქრობენ, იგენი ავტონომიის რესპუბლიკას* (ტექსტები 2014: 212-213).

ამდენად, ქართველ ებრაელთა მეტყველების ამსახველ მასალაში მესამე პირის ნაცვალსახელები საინტერესო სურათს გვიჩვენებს. იკვეთება არაერთი თავისებურება. საყურადღებოა **ეგ, ის, იგი** ნაცვალსახელთა არქაული ფორმები. გვხვდება **ესე,ისი** ვარიანტებიც.

რაც შეეხება **ისი** ვარიანტს იგი პირის ნაცვალსახელის ფუნქციით ხშირია რ. თავდიდიშვილის მიერ ჩაწერილ ქუთაისელ ებრაელთა მეტყველების ამსახველ ფოლკლორულ მასალაში. თუმცა **ისი** ვარიანტი არ გვხვდება 1998 და 2005 წლებში ჩაწერილ ქუთაისელ ებრაელთა მეტყველების ამსახველ ყოფითი ხასიათის მასალაში. ეს ფორმები არ დადასტურდა არც ახალციხისა და რაჭის ტექსტებში. რაც შეეხება ქართველ ებრაელთა ზეპირ თარგმანებს, **ისი** ნაცვალსახელი გვხვდება როგორც დამოუკიდებლად, ისე მსაზღვრელად.

ქართველ ებრაელთა მეტყველებაში პირის ნაცვალსახელის ფუნქციით უფრო მეტად გვხვდება ნაცვალსახელი **ის**, იშვიათად დასტურდება **იგიც, ეს, ის, ეგ, იგი** ნაცვალსახელებს ენაცვლება **ამა, იმა, მაგა/მაგე , მა** ვარიანტები. **მაგე** ვარიანტი იშვიათად დასტურდება ჩვენს საანალიზო მასალაში, როგორც ძველ ისე, ახალ ტექსტებში. საყურადღებოა, რომ ეს ფორმა **მაგე** გვხვდება ისრაელში მცხოვრები კულაშელი ებრაელის მეტყველების ამსახველ მასალაშიც.

ქართველ ებრაელთა მეტყველების ამსახველ ჩვენს მასალაში იშვიათია ხმოვანფუძიან ნაცვალსახელთა მრავლობითის უკვეცელი ფორმები, **ამაებ** ფორმები გვხვდება როგორც რ. თავდიდიშვილის ტექსტებში, ისე ჩვენ მიერ ჩაწერილ ონის მასალაშიც.

ლიტერატურა

არაბული... 2011 – არაბული ა., სახელის მორფოლოგია, თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგია, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბილისი.

ენობი , 2007 – ენობი რ., ძველი ქართულის ელემენტები „თავსილში“, სახელთა ბრუნებასთან დაკავშირებული საკითხები, ჟურნალი „ქართველოლოგი“, №14, თბილისი.

თავდიდიშვილი, 1940 – თავდიდიშვილი რ., „ეთნოგრაფიული ნარკვევი ქართველ ებრაელთა ძველი ყოფა-ცხოვრებიდან“, რედ. ს. მაკალათია, გამომცემლობა „ტექნიკა და შრომა“, თბილისი

იმნაიშვილი, 1957 – იმნაიშვილი ი., სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.

კუბლაშვილი, 1985 – კუბლაშვილი კ., ქართული ენის ქვემო-მერული დიალექტი, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი.

ლომთაძე, 2005 – ლომთაძე თ., ქუთაისური ქართული, ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

მარტიროსოვი, 1964 – მარტიროსოვი ა., ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა, თბილისი.

ფეიქრიშვილი, სალინაძე 2016 – ფეიქრიშვილი ჟ., სალინაძე რ., ქართული ენა (ფონეტიკა, მორფოლოგია), გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი.

შანიძე , 1976 – შანიძე ა., ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, ტ. III, „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“, თბილისი.

ძიძიგური, 1954 – ძიძიგური შ., ძიძიგანი ქართული დიალექტოლოგიიდან, სამეცნიერო მეთოდური კაბინეტის გამომცემლობა, თბილისი.

ძოწენიძე, 1973 – ძოწენიძე ქ., ზემომერული კილოკავი, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.

ჯორბენაძე, 1989 – ჯორბენაძე ბ., ქართული დიალექტოლოგია I, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.

წყაროები

არაბული, თათარაიძე, 2014 – არაბული ა., თათარაიძე ე., კრებული

„ქართველ ებრაელთა ყოფა და ფოლკლორი“, გამომც. საქართველოს ფოლკლორის სახელმწიფო ცენტრი, თბილისი.

ბერეშითი (რედ. რ. ენოხი), 2008 – ქართული ენის ეროვნული კორპუსი, 2017 წელი ქართული ენის ეროვნული კორპუსი, 2017, ტექსტის დასახელება: ბერეშით 1

<http://gnc.gov.ge/gnc/document-element?session-id=243713594613257&cpos=15>

დადიანი 2014 – დადიანი ე., ქართველური დიალექტური ტექსტები:

„ქართველური მემკვიდრეობა“, XVIII, ქუთაისი.

დადიანი 2016 – დადიანი ე., ქართველური დიალექტური ტექსტები: „ქართველური მემკვიდრეობა“, XX, ქუთაისი.

თავდიდიშვილი 1925 – თავდიდიშვილი რ., ქუთაისის ქართველ ისრაელ ქალთა ცხოვრება, საქართველოს ფოლკლორის სახელმწიფო ცენტრის არქივი;

თავდიდიშვილი 1940 – თავდიდიშვილი რ., „ეთნოგრაფიული ნარკვევი ქართველ ებრაელთა ძველი ყოფა-ცხოვრებიდან“, რედ. ს. მაკალათია, გამომცემლობა „ტექნიკა და შრომა“; თბილისი;

თსუფა 1982 – თსუფა, ჩამწერი ჯაფარიძე გ., თსუ ფოლკლორისტიკის კათედრის ზამთრის სამეცნიერო-ფოლკლორული ექსპედიციის ონის მასალები;

ქდკ 2017 – ქართული დიალექტური კორპუსი, ტექსტები, შემდგენლები: მ.

ბერიძე, ნ. სურმავა – <http://corpora.co/#/texts>

ს. გუმბერიძე – 2016-2017 წლებში ჩაწერილი მასალა როგორც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში (თბილისი, ქუთაისი, ონი, ახალციხე...), ისე ისრაელში მცხოვრებ ქართველ ებრაელთა მეტყველების ამსახველი

Third Person Pronouns in the Speech of Georgian Jews

Summary

Determining the speech status of Georgian Jews and stating its place in the Kartvelian language space is one of the important issues of modern Kartvelology and Jewish Studies. In this reference investigation of the usage of third-person pronouns in the speech of the Jews living in Georgia is of particular relevance.

The empirical data include samples of spoken as well as written discourse genres (the latter is represented by the religious texts - the first book of the Pentateuch of Moses).

The study has shown that in the speech of Georgian Jews third person pronouns *es, eg, is, igi*, are mainly evidenced in their archaic forms *ese, isi*.

isi variant is encountered in the texts recorded by R. Tavdidishvili (1937-1938); however, the frequency of its usage is not high in the materials reflecting speech peculiarities of Kutaisi, Akhaltsikhe and Racha Jews recorded in 1998 and 2005, 2013-2019. The field work carried out recently has proved that Georgian Jews employ the pronoun *Isi* both independently as well as with the function of a determiner.

In the speech of Georgian Jews, *is* is most frequently encountered with the function of the 3rd person personal pronoun. *igi* is employed rarely. The pronouns *es, is, eg, igi* in the oblique case are replaced by their variants *ama, ima, maga/mage, ma*.

თამარ ღუნღუა

სოციალური ქსელი და ნეოლოგიზმები

წინამდებარე სტატიაში მიმოვიხილავთ და ვაანალიზებთ სოციალურ ქსელში დამკვიდრებულ ნეოლოგიზმებს, რომლებიც განპირობებულია სხვადასხვა ფაქტორით, მათ შორის არის სოციალური ქსელების მაღალი სიხშირით გამოყენება, რომელმაც ფაქტობრივად ის ალტერნატიულ რეალობად აქცია. სტატისტიკურად 2019-20 წლის მონაცემებით საშუალოდ ერთი მომხმარებელი სოციალურ ქსელში დღეში 145 წუთს ატარებს, შესაბამისად სხვადასხვა მახასიათებლებთან ერთად, სოციალური ქსელების ერთ-ერთი ფუნქცია არის კომუნიკაცია მის მომხმარებლებს შორის, როგორც ვერბალური, ასევე არავერბალური გზით. კომუნიკაციის ორივე გზის გამოყენებისას მომხმარებელი შეზღუდულია დროსა და სიმბოლოებში, რაც მას აიძულებს, რომ იყოს მაქსიმალურად ლაკონური და სწორედ, ეს არის ძირითადი მიზეზი ნეოლოგიზმების დამკვიდრების, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ის იქმნება სიტყვათწარმოების ისეთი პროცესით, როგორც არის აბრევიატურა და აკრონიმები.

სოციალური ქსელი დასაბამს 2000-იანი წლებიდან იღებს, განსაკუთრებულ პოპულარობას კი 2004 წლიდან, Facebook-ის დაარსების დღიდან აღწევს. სოციალური ქსელი ხდება ჩვენი ყოველდღიურობის ნაწილი, ის გავლენას ახდენს საკომუნიკაციო ენაზე, განსაკუთრებით კი ენის ღია (ლექსიკურ) ჯგუფზე, რაც გამოიხატება ისეთ მორფოლოგიურ პროცესებში, როგორცაა: ახალი ლექსიკური ერთეულების, ან უკვე არსებული ლექსიკური ერთეულის ახალი მნიშვნელობით დამკვიდრება.

სტატისტიკისთვის ემპირიული მასალა აღებულია შემდეგი სოციალური ქსელებიდან: FaceBook, Instagram, twitter და LinkedIn, რადგანაც აღნიშნული სოციალური ქსელები გამოყენების სიხშირის თვალსაზრისით ლიდერობენ და ყველაზე მეტად სწორედ აქ შეიძლება

დავაკვირდეთ აღნიშნულ მორფოლოგიურ პროცესებს. მიურეის თანახმად (მიურეი, 1995) მრავალფეროვანი მორფოლოგიური პროცესები (აბრევიატურების შექმნა, აკრონიმები, ნასესხები სიტყვები ა.შ.) გახშირდა იმის გამო, რომ ენის მომხმარებლებს სურდათ უფრო სწრაფი და მოქნილი კომუნიკაცია. აღნიშნული, შეიძლება ითქვას, რომ არის ერთ-ერთი მიზეზი სოციალური ქსელში ნეოლოგიზმების გაჩენის, რადგანაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ზოგიერთი სოციალური ქსელი აწესებს შეზღუდვას სიმბოლოების გამოყენებაზე.

როგორც ცნობილია, ტერმინი ნეოლოგიზმი ახლად გაჩენილ სიტყვებს ან გამოთქმებს გულისხმობს (ბერძ. „ნეოს“-ახალი, „ლოგოს“-სიტყვა). ნეოლოგიზმების შექმნის სხვადასხვა გზა არსებობს (პეტერსონი & რეი, 2013). აქვთ სხვადასხვა სტრუქტურა და მის ფორმირებაში სხვადასხვა მორფოლოგიური პროცესია ჩართული. ზოგიერთი ნეოლოგიზმი იქმნება სრულიად ახალი ლექსიკური ერთეულის სახით, ზოგიერთი კი უკვე არსებულ სიტყვას ახალ მნიშვნელობას სძენს.

მორფოლოგია, როგორც ცნობილია, იკვლევს სიტყვის ფორმაცვალებადობას და ამ ფორმაცვალებადობასთან დაკავშირებულ სიტყვის შინაარსის ცვლას. როგორც ვიცით, ცალკეული მორფემა შეიძლება შეერწყას სულ მცირე კიდევ ერთ მორფემას იმისთვის, რომ აწარმოოს სიტყვა (დევილინი et al. 2004) სტატიაში წარმოგიდგინებთ, სოციალურ ქსელში სხვადასხვა მორფოლოგიური პროცესებით დამკვიდრებულ ნეოლოგიზმებს.

1) შერევა: (Blending) პროცესი, როდესაც ორი ან მეტი ფუძე ან თავისუფალი მორფემები ერთიანდებიან ახალი სიტყვის საწარმოებლად.

შერევით შექმნილი ნეოლოგიზმები:

- Dya- Do and You
- Instagram- Insta and Gram.
- ScomedIt - Social(Soc) and Media (Med).
- Vlog- Video (V) and Log.
- WhatsApp- What, is and App.

2) რედუპლიკაცია – სიტყვათწარმოება ფუძის გაორმაგებით –

1) როცა მთლიანი მორფემა უცვლელად მეორდება მაგ : bye-bye 2) რიტმული რედუპლიკაცია, როდესაც იცვლება თანხმოვნები მორფე-

მის პირველ ნაწილში hocus-pocus 3) აბლაუტის რედუპლიკაცია, რომელიც არის ნაწილობრივი რედუპლიკაცია მორფემის ხმოვან ნაწილში მაგ: ping-pong

3) ნასესხობა: პროცესი, როდესაც ერთი ენიდან აღებული სიტყვების გამოყენება ხდება მეორე ენაში ფონოლოგიური ცვლილებით ან ცვლილების გარეშე. მაგ: Uber-ფრანგული ენიდან.

ნასესხობით შექმნილი ნეოლოგიზმები:

- Boomerang – ავსტრალიის აბორიგენტა ენიდან ნასესხები სიტყვა, აღნიშნავს აპლიკაციას, რომელიც იღებს განმეორებით მოძრაობებს.

- Candid – ლათინურიდან ნასესხები სიტყვა, დამკვიდრდა ფოტოს აღწერასთან მიმართებაში.

- Kudos – ბერძნულიდან ნასესხები სიტყვა, გამოიყენება შესაქებად.

- Oppa – კორეულიდან ნასესხები სიტყვა, აღნიშნავს კორეული წარმოშობის პიროვნებას.

- Uber – გერმანულიდან ნასესხები სიტყვა, დამკვიდრდა, როგორც ონლაინ გადაადგილების აპლიკაციის საშუალება.

4) აფიქსაციით შექმნილი ნეოლოგიზმები:

- Newbie – როგორც, ახალი რაიმე სფეროში

- Repost – რაიმეს ისევ გამოქვეყნება

- Selfie-Self+ie – საკუთარი თავისთვის ფოტოს გადაღება წინა კამერით.

5) კონვერსია – პროცესი, როდესაც სიტყვა იცვლის მის მორფემულ სტატუსს ფორმის ცვლილების გარეშე მაგ: Google როგორც ზმნა და Google როგორც არსებითი სახელი.

კონვერსიით შექმნილი ნეოლოგიზმები

- Dropdead- Drop and Dead-დან ნაწარმოები ნიშნავს რაიმე გასაოცარს.

- Friend – სოციალურ ქსელში გქონდეს წვდომა მეორე მომხმარებლის ანგარიშზე

- Google – არსებითი სახელიდან გადაიქცა ზმნად, რაიმეს მოძებნა გუგლის სისტემაში.

6) აბრევიატურა – მთლიანი სიტყვის ან ფრაზის შემოკლება,

აბრევიატურით შექმნილი ნეოლოგიზმები:

• Bro-სიტყვა brother-დან ნაწარმოები, გამოიყენება კაც მეგობართან ან უცნობთან მიმართებაში.

• Sis-სიტყვა sister-იდან ნაწარმოები, გამოიყენება ქალ მეგობართან ან უცნობთან მიმართებაში.

• Tmrw- Tomorrow-დან ნაწარმოები.

• Wc- Welcome-დან ნაწარმოები

• Twt- Tweet-დან ნაწარმოები

7) აკრონიმები – ფრაზის ან სიტყვის შემადგენელი სიტყვების პირველი ასოების გამოყენებით შემოკლება: **აკრონიმებით** შექმნილი ნეოლოგიზმების მაგალითები და მათი მნიშვნელობები სოციალურ ქსელში :

• BAE-Before, Any one and Else.

• DM- Direct and Message.

• HB- Happy and Birthday

• MV- Music and Video.

• ASAP- As, Soon, As and Possible

8) Clipping-სიტყვის შეკვეცა – პროცესი, როდესაც მრავალმარცვლიანი სიტყვა მოკლდება ერთი ან მეტი მარცვლის ამოგდების ხარჯზე :

• მაგ: thru (through)

• Iszit – Is and it

• Kpop – Korean and pop

• Nanya –Non of and You

• Wakanda –What kind of?

• Def-definitely

9) ონომატოპეა- ხმაბაძვით წარმოშობილი სიტყვა, მორფემის მნიშვნელობა გამოიხატება ჟღერადობით მაგ: Bomb> Boom

ონომატოპეით შექმნილი ნეოლოგიზმები

• Boom – წამოძახილი, რომელიც წარმოითქმის, როდესაც ვინმეს საიდუმლო იცი;

• Shook – გაოცებისას წარმოთქმული შორისდებული;

• Yikes – შოკის და განგაშის დროს წარმოთქმული შორისდებული, როგორც წესი დამაბულობის გასაწეიტრალეზლად;

10) ანტონიმაზია – პროცესი, როდესაც საკუთარი სახელი, ადგილის ან ბრენდის, იძენს ახალ მნიშვნელობას.

ანტონომაზიით შექმნილი ნეოლოგიზმები:

- WhatsApp – what is and app
- Facebook – face and book
- Grab – Grab (verb) > Grab (Noun)
- Instagram-insta +Gram
- Netflix – O and Bike – ონლაინ კომპანია ველოსიპედების

სოციალური ქსელი იყენებს ენას, რომელიც არის უნიკალური კონკრეტული სოციალური ქსელისთვის და განსხვავდება სალიტერატურო ინგლისურისგან. სოციალური ქსელის მახასიათებლების გაანალიზებით, ერთ საიტზე გამოყენებული ენობრივი ერთეულები გავლენას ახდენენ სხვა საიტზე გამოყენებულ საკომუნიკაციო ენაზე. შესაბამისად, ხდება ახალი ენობრივი ერთეულების გენერალიზება და რთულია იმის დადგენა, თუ პირველად სად წარმოიშვა ის. საგულისხმოა, რომ სოციალურ ქსელში ხშირად პუნქტუაციის ნიშნები უგულებელყოფილია, მომხმარებელთა უმრავლესობა, არასწორად, ან საერთოდ არ იყენებს მათ.

დროთა განმავლობაში, როდესაც ნეოლოგიზმები ხშირად გამოიყენება სოციალურ ქსელში, ზოგიერთი მათგანი მკვიდრდება სალიტერატურო ინგლისურში და ხდება ენის ნაწილი. როდესაც მომხმარებლებს ხვდებათ ახალი ნეოლოგიზმი სოციალურ ქსელში, მისი გამოყენების სიხშირიდან გამომდინარე, მნიშვნელობის გაგება ხდება მარტივი და ეფექტურად შეუძლიათ მათი გამოყენება საკომუნიკაციოდ. მაგრამ ენის ფუნქცია არ არის მხოლოდ იდეების და აზრების გამოხატვა და გაცვლა სხვა ადამიანებთან, მისი მეშვეობით ხდება ემოციებისგან და სტრესისგან გათავისუფლება. სწორედ, ინდივიდუალური გრძნობებისა და ემოციების გამოსახატავადაც ხდება ნეოლოგიზმების შექმნა ინტერნეტ სივრცეში და მათ სწრაფ დამკვიდრებას ხელს უწყობს ის მოვლენა, რომ ეფექტური კომუნიკაციისთვის საჭიროა საკომუნიკაციო პროცესში მონაწილეთა შორის გაცვლილი ინფორმაცია იყოს სრულად გასაგები. ხშირად ნეოლოგიზმების შექმნის მიზეზი ხდება ის ფაქტი, რომ მომხმარებელთა უმრავლესობა სალიტერატურო ინგლისურს ერთფეროვნად მიიჩნევს და ირჩევენ ნეოლოგიზმებს უფრო ფართო აუდიტორიის მოსაზიდად.

როგორც აღვნიშნეთ, აკრონიმების და აბრევიატურის ხშირი გამოყენება განაპირობა შეზღუდული სიმბოლოების გამოყენების წესმა. მაგალითად, ტვიტერი მომხმარებელს საშუალებას აძლევს გამოიყენოს მხოლოდ 280 სიმბოლო სტატუსის განსაახლებლად. იმავე წესს იყენებს ინსტაგრამიც მომხმარებლის ბიოგრაფიის ველში, სადაც მაქსიმუმ 150 სიმბოლოს გამოყენებაა დასაშვები.

სოციალური ქსელი ენის განვითარების მდიდარი წყაროა, ის შესანიშნავი გზაა ფეხი აუწყო ცვლილებას, სოციალურ ქსელში შესაძლებელია თვალი ადევნო სხვადასხვა თემის განხილვას და შეამჩნიო ახალი სიტყვების წარმოქმნა, ან არსებულის სიტყვების ახალი მნიშვნელობით გამოყენება. რა საკვირველია, ისინი განსხვავდებიან სალიტერატურო ინგლისურსგან, თუმცა დროთა განმავლობაში შესაძლებელია, რომ გახდენ მისი ნაწილი.

ლიტერატურა

აკინა, შ. & როზნია მ. 2019 – Akina Sh & M.Rosniah. 2019.- Neologisms in Social Networking among Youths. Trykash Publication.

დევლინი ჯ., ჯემისონ ლ., მეთიუს პ. & გონერმენი ლ. 2004. – *Devlin J. Jamison L. Matthews P , & Gonnerman L 2004. Morphology and Internet Structure of Words, Pittsburgh, Carnegie Mellon University.*

ლევრერი, ა 2007 – Lehrer, A 2007. Lexical creativity, texts and contexts, Philadelphia: John Benjamins Publishing, 115-134.

მიურეი, თ.ი. 1995 – Murray, T. E. 1995. The Structure of English: Phonetics, Phonology, Morphology. Massachusetts : Allyn and Bacon.

პეტერსონ ს.მ. & რეი ს. მ. 2013 – Peterson, C. M., & C.M.Ray. 2013. Andragogy and Metagogy: The evolution of neologisms. Journal of Adult Education, 42(2), 80-85

Social Network and Neologisms

Summary

On the material of social media the paper examines different types of word formation processes that lead to the coinage and establishment of neologisms in urban as well as Standard English vocabulary. The most frequently employed types of word formation evidenced in the empirical data are: abbreviation, acronym, blending, clipping, conversion, affixation, reduplication.

The author argues that the emergence of neologisms in the social networking sites under discussion is determined by the restrictions imposed upon users: the number of symbols for updating a status or personal information is limited. As a result of the study two large groups of neologisms have been singled out: lexical items that have undergone a semantic change and newly coined units.

მარია ჯაფლაშვილი

მოდერნისტული ვერბალური პორტრეტის
ზოგადი ლინგვისტური მახასიათებლები

ხშირად ნაწარმოების გმირის გასაცნობად, მის შინაგან თვისებებთან ერთად, მწერალი აგრეთვე გვიხატავს მის გარეგნობას: სახეს, ტანადობას, ტანსაცმელს, თმის ფერს, გამომეტყველებას და სხვ. ამ დროს საქმე გვაქვს ვერბალურ პორტრეტთან. როგორც ცნობილია, პორტრეტი (ფრანგ. *portrait-portraire* – გამოსახვა), რეალურად არსებული პიროვნების (ან გამოგონილი ლიტერატურული გმირის), ადამიანთა ჯგუფის გამოსახვა ან აღწერა (საბიბლიოთეკო ტერმინების ლექსიკონი 1974)

წინამდებარე სტატიის მიზანია განიხილოს ვერბალური პორტრეტის ზოგადი ლინგვისტური მახასიათებლები მოდერნისტული ლიტერატურის ნიმუშებში.

ნაშრომის თეორიულ საფუძველს ქმნის: კონცეპტუალური მეტაფორის თეორია (ლეიკოფი, ჯონსონი 1980; ლეიკოფი 1993); სემანტიკური დიფერენციალების თეორია (გინზბურგი et al.1979); კვლევები ლინგვისტილისტიკაში (გალპერინი 1981; ტერნერი 1973; სოსნოვსკაია 1974), სემანტიკაში (ლიჩი 1983), დისკურსის ანალიზში (კუკი 2007), ლიტერატურათმცოდნეობაში (გერინი 1998).

ემპირიული მასალა მოიცავს შერვუდ ანდერსონის მოთხრობათა ციკლის „უაინსბერგ,ოჰაიო“ პირველ ხუთ მოთხრობას.

სპეციალური ლიტერატურის შესწავლამ და ემპირიულ მასალაზე დაკვირვებამ ცხადყო, რომ პორტრეტს მრავალი ფუნქცია აკისრია მხატვრულ ტექსტში. ვერბალური პორტრეტის ანალიზის შემთხვევაში შესაძლებელია ნაწარმოების აზრის უკეთესად გაგება, ავტორის მსოფლმხედველობის შეცნობა.

ვერბალური პორტრეტის განხილვისას მეტად საყურადღებოა მოდერნისტული ვერბალური პორტრეტი. როგორც, ცნობილია, მო-

დერნიზმის დამკვიდრებამ მკვეთრი ცვლილებები გამოიწვია ლიტერატურაში: დაიწყო გადასვლა მაკროკოსმოსის აღწერიდან მიკროკოსმოსზე, გარე ფაქტორების დახასიათებიდან ადამიანის შინაგან სამყაროს წარმოჩენაზე. ამგვარმა მიდგომამ ლიტერატურისადმი გამოიწვია ვერბალური პორტრეტის შეცვლა. წინა ეპოქებში არსებული მიმეტური პორტრეტი აღარ იყო საკმარისი ავტორისეული იდეის გამოსახატავად. მოდერნისტულ ლიტერატურაში ყურადღება მთლიანად მხატვრულ გმირზე და მის შინაგან სამყაროზე გადატანილი. აქედან გამომდინარე, ავტორები იყენებენ ისეთ მიდგომებს, როგორცაა „ცნობიერების ნაკადი“ (ჯეიმს ჯოისი, ვირჯინია ვულფი) ან ყურადღების ცენტრში ერთ რომელიმე მხატვრულ დეტალს აქცევენ, რომელზე დაყრდნობითაც შესაძლებელი არის პერსონაჟის მთლიანად დანახვა (ერნესტ ჰემინგუეი, შერვუდ ანდერსონი, უილიამ ფოლკნერი).

მოცემულ სტატიაში განვიხილავ ერთ-ერთი ცნობილი მოდერნისტი მწერლის, შერვუდ ანდერსონის, მოთხრობათა ციკლის „უაინსბერგ, ოჰაიო“ რამდენიმე მოთხრობას და გამოვყოფ მოდერნისტული ვერბალური პორტრეტის ლინგვისტურ მახასიათებლებს.

ანდერსონის წერის სტილის ერთ-ერთ განმასხვავებელ ფაქტორს წარმოადგენს აქცენტის გადატანა სიუჟეტური ხაზიდან პერსონაჟზე, მის ფსიქოლოგიურ პორტრეტზე. როგორც წესი, თხრობა იწყება პერსონაჟის ძალიან მწირი ფიზიკური აღწერით. თხრობის მსვლელობაში იკვეთება ერთი მხატვრული დეტალი, რომელიც დომინირებს ნარატივში და საშუალებას აძლევს მწერალს წარმოგვიდგინოს მოქმედი პირის სულიერი სამყარო.

შერვუდ ანდერსონმა მოთხრობათა ციკლი „უაინსბერგ, ოჰაიო“ 1919 წელს დაწერა. მოქმედება ხდება წარმოსახვით ქალაქ უაინსბერგში; 22 მოთხრობა გვიყვება უაინსბერგში მცხოვრები სხვადასხვა პერსონაჟის ისტორიას; ციკლის ყველაზე მნიშვნელოვან გამაერთიანებელ რგოლს (ადგილის გარდა) წარმოადგენს პროტაგონისტი, ჯორჯ უილარდი, ქალაქის ახალგაზრდა რეპორტიორი. ჯორჯი თითქმის ყველა მოთხრობაში ჩნდება, როგორც წამყვანი პერსონაჟი, მსმენელი ან შემთხვევითი დამკვირვებელი.

განვიხილოთ ვერბალური პორტრეტის ლინგვისტური მახასიათებლები აღნიშნული ციკლის პირველ ხუთ მოთხრობაში: „ხელე-

ბი“, „ქალაღმდის ბურთები“, „დედა“, „ფილოსოფოსი“ და „არავინ იცის“.

„ხელები“. შერვუდ ანდერსონის მოთხრობათა ციკლის პირველი ისტორია იდეალური ნიმუშია როგორც მოდერნისტული პორტრეტის, ასევე პორტრეტი-შტრიხის. მიუხედავად იმისა, რომ ანდერსონი გვაწვდის მთავარი გმირის რამდენიმე გარეგნულ ნიშანთვისებას (“a fat little old man”), ყურადღების ცენტრში მაინც ერთი მხატვრული დეტალი – ხელები – არის მოქცეული. არ არის გასაკვირი, რომ მწერალი ამ მოთხრობას უწოდებს „მოთხრობას ხელების შესახებ“:

“The story of Wing Biddlebaum is a story of hands“ (ანდერსონი 1996:4).

მოთხრობა „ხელები“ გვიყვება სკოლის მასწავლებლის, ადოლფ მაიერსის, ტრაგიკულ ამბავს. ის განსაკუთრებული სიყვარულით გამოირჩეოდა თავისი მოსწავლეების მიმართ. სადამოიბით ადოლფ მაიერსი თავის მოსწავლე ბიჭებთან ერთად სასეირნოდ დადიოდა ან მათთან სკოლის კიბეებზე ჩამომჯდარი შებინდებამდე საუბრობდა. ამ დროს მისი ხელები აქეთ იქით მოძრაობდნენ, ბიჭებს მხრებზე ეფერებოდნენ, მათი თმებით თამაშობდნენ. ამგვარმა ქმედებებმა გაურკვევლობა გამოიწვია და მთელი ქალაქი მის წინააღმდეგ აამხედრა, რაც საბოლოოდ მისი გამევეებით დასრულდა. გვარი ბიდელბაუმი მან სატვირთო სადგურში საქონლის ყუთის წარწერაზე ნახა, როცა დასავლეთ ოჰაიოს ქალაქიდან გარბოდა. პერსონაჟის სახელი კი დაკავშირებულია მისი ხელების დაუსრულებელ მოძრაობასთან, რაც ფრინველის ფრთებთან იწვევს ასოციაციებს.

„Their restless activity, like unto the beating of the wings of an imprisoned bird, had given him his name“ (ანდერსონი 1996:4).

ისინი შედარებულია დატყვევებულ ჩიტთან, რომლის მსგავსადაც უინგი ცდილობს გათავისუფლდეს, მაგრამ გარე ფაქტორებიდან გამომდინარე ეს შეუძლებელი ხდება.

მოთხრობის მსვლელობაში ვლინდება, რომ ხელების აღწერა მთავარი ხერხია უინგ ბიდელბაუმის განცდების, ფიქრების, სურვილების შესაცნობად. ორი უკიდურესი ემოცია ამოძრავებს მთავარ პერსონაჟს: შიში და აღტაცება.

გადატანილი ტრავმის შედეგად, უინგ ბიდელბაუმი, მომავალი ზიანის მოლოდინში, მუდამ ცდილობს ხელების დამალვას:

„The slender expressive fingers, forever striving to conceal themselves in his pockets or behind his back...“ / „...thrust his hands deep into his trousers pockets“ (ანდერსონი 1996:3).

ორივე მონაკვეთიდან აშკარა ხდება, რომ მთავარ პერსონაჟს ეშინია თავისი ხელების, რომელიც მეტაფორულად შეგვიძლია გავი-აზროთ, როგორც ბიდელბაუმის აზრები, ფიქრები, ემოციები. მკითხველის ვარაუდის გასამტკიცებლად, ავტორი თვითონაც იყენებს მეტაფორას ტექსტში, როდესაც უინგის ხელები გაიგივებული აქვს დგუშის ჭოკთან, როგორც აზრების გამოხატვის საშუალება:

„The slender expressive fingers became the piston rods of his machinery of expression“ (ანდერსონი 1996:3).

უინგის ხელების გააზრებას დგუშის ჭოკის საშუალებით რამდენიმე დატვირთვა გააჩნია: დგუშის ჭოკის მთავარი ფუნქციაა დგუშისა და ბარბაცას დაკავშირება მუხლა ლილვის ასამუშავებლად. ამის მსგავსად, ბიდელბაუმიც ხელების საშუალებით ამყარებს კავშირს გარე სამყაროსთან და ამგვარად, თავს ცოცხალ ადამიანად შეიგძნობს. მეორე მხრივ, დგუშის ჭოკის გარეგნული დახასიათება ერთგვარ წარმოდგენას გვიქმნის თუ როგორ გამოიყურება უინგის თითები. მოცემული მონაკვეთიდან თვალნათლივ ჩანს მამაკაცის თხელი, ნატიფი, სწორი თითები. ასევე, მსგავსების დანახვა შეიძლება არა მხოლოდ გარეგნულ მახასიათებლებზე დაყრდნობით, არამედ მათი ფუნქციიდან გამომდინარეც (ორივესთვის დამახასიათებელია სწრაფი მოძრაობა).

უინგ ბიდელბაუმის ცხოვრებისადმი დამოკიდებულება ძალიან განსხვავდება სოციუმის მსოფლმხედველობისგან. მთავარ პერსონაჟში უდიდეს გაკვირვებას იწვევს ადამიანების არაემოციურობა, რომელიც ისევ და ისევ ხელების საშუალებითაა გადმოცემული:

„He looked with amazement at the quite inexpressive hand of other man“ (ანდერსონი 1996:4)

როგორც აღინიშნა, უინგის ჟესტიკულაციის არამართებულმა ინტერპრეტაციამ გამოიწვია საზოგადოების აგრესია, რომელიც საბოლოოდ მისი განდევნით დასრულდა. ამ ფიქრებით შეპყრობილი,

ბიდელბაუმის ხელები მუდამ ნერვიულად მოძრაობს და ნათლად გვიჩვენებს პერსონაჟის შინაგან შფოთვას:

„...his hands moving nervously about...“, „For a moment he stood, thus rubbing his hands together...“ (ანდერსონი 1996:3).

თუმცა, აღტაცების მომენტებში, უინგ ბიდელბაუმს ავიწყდება ყველაფერი და ნაკადულში დაბრუნებულ თევზს ემსგავსება:

„...like a fish returned to the brook by the fisherman, Biddlebaum the silent began to talk“ (ანდერსონი 1996:3).

გრძნობებისა და ემოციების მოზვავებას ბიდელბაუმი ორნაირად გამოხატავს:

(ა) ენერგიულად ამოძრავებს ხელებს და ეძებს ზედაპირს მუშტში შეკრული ხელების დასარტყმელად:

„Wing Biddlebaum closed his fists and beat with them upon the table or on the walls of his house“ (ანდერსონი 1996:4).

ან (ბ) ადამიანის შეხებით გამოხატავს თავის ემოციებს:

„Wing Biddlebaum became wholly inspired. He ... lay (hands) upon George Willard's shoulders. Again he raised the hands to caress the boy...“ (ანდერსონი 1996:4).

როგორც ვხედავთ, ორივე შემთხვევაში ბიდელბაუმისთვის მნიშვნელოვანია ხელებით შეხება (იქნება ეს ადამიანთან თუ უსულო საგანთან) საკუთარი აზრის გამოსახატავად.

საყურადღებოა ასევე მოთხრობის ბოლო მონაკვეთი, სადაც ავტორი შედარებას იყენებს და მთავარი პერსონაჟის ხელებს მორწმუნის კრიალოსანზე სწრაფად მოძრავ თითებს ადარებს:

„The nervous expressive fingers, flashing in and out of the light, might well have been mistaken for the fingers of the devotee going swiftly through decade after decade of his rosary“ (ანდერსონი 1996:6).

მორწმუნესთან გაიგივება შეიძლება ავტორის ერთგვარი მინიშნებაა უინგის უდანაშაულობაზე. როგორც მორწმუნეს არ შეუძლია კრიალოსანზე ჩათვლილი ლოცვების გარეშე დაამყაროს ღმერთთან კავშირი, ასევე ბიდელბაუმს არ ძალუძს ხელებით შეხების გარეშე გადმოსცეს თავისი სათქმელი.

როგორც მოთხრობის გააზრების მსვლელობაში დავინახეთ, მთავარი პერსონაჟის ვერბალური პორტრეტი, პორტრეტის ერთ-ერთი ტიპის - პორტრეტი-შტრიხის საშუალებით არის გადმოცემული,

რაც გულისხმობს იმას, რომ ბიდელბაუმის სულიერი მდგომარეობის წარმოსაჩენად მნიშვნელოვანია მისი ხელების და მათი მოძრაობის დეტალური აღწერა. თუმცა, დაკვირვებამ დამანახვა, რომ პორტრეტის შეფასებითი და სიტუაციური ტიპების ამოცნობაც შესაძლებელია მოცემულ მოთხრობაში. მთავარი პერსონაჟის დადებითი და უარყოფითი განცდების გამოხატვა მოითხოვს ხელების სხვადასხვა აღწერას („სიტუაციური პორტრეტი“), ხოლო უინგის გაიგივება მორწმუნესთან აშკარას ხდის ავტორისეულ დამოკიდებულებას გმირის მიმართ („შეფასებითი პორტრეტი“).

„ქაღალდის ბურთულები“. მოთხრობაში „ქაღალდის ბურთულები“ ანდერსონი კვლავ გვესაუბრება ადამიანის ხელებსა და მის შინაგან სამყაროს შორის კავშირზე:

„He was an old man with a white beard and huge nose and hands (ანდერსონი 1996:7).

თუმცა, უინგ ბიდელბაუმისგან განსხვავებით, ექიმი რიფისთვის ხელები არ წარმოადგენს საზოგადოებასთან კომუნიკაციის დამყარების საშუალებას. აქ ავტორი ხელების აღწერას იყენებს უშუალოდ პერსონაჟის შინაგანი სამყაროს გამოსავლინებლად. განვიხილოთ ხელების აღწერის თითოეული მონაკვეთი:

„The knuckles of the doctor's hands were extraordinarily large. When the hands were closed they looked like clusters of unpainted wooden balls as large as walnuts fastened together by steel rods“ (ანდერსონი 1996:7).

აღწერის პირველივე წინადადება მეტყველებს ექიმი რიფის გამორჩეულობაზე. ამგვარ ეფექტს ავტორი აღწევს ეპითეტით „extraordinarily large“, როდესაც საუბრობს ექიმის თითების სახსრების უჩვეულო ზომაზე. შემდეგ, ექიმის თითების სახსრები შედარებულია კაკლისოდენა შეუღებავ ხის ბურთებთან, ხოლო თითები - ფოლადის ღეროებთან. ნახსენები სიმბოლოები შემდეგი დატვირთვის მატარებელია: კაკალი, ასოცირდება ინტელექტთან, სიბრძნესთან, ცოდნასთან; შეუღებავი ხის ბურთები ნიშნავს, რომ ისინი თავის ბუნებრივ კონდიციაში იმყოფებიან; ფოლადის ღეროები სიმტკიცის სიმბოლოა. ამგვარად, ნათელია, რომ ჩვენს წინ წარმოგვიდგება პერსონაჟი, რომელიც გამორჩეულია თავისი მსოფლმხედვე-

ლობით, არ ცდილობს დაემსგავსოს სოციუმის დანარჩენ წევრებს, რის შედეგადაც ხდება იზოლირებული, თუმცა ხასიათის სიმტკიცე ეხმარება მას გაუმკლავდეს სიმარტოვეს.

პირველი მოთხრობის „ხელები“ მსგავსად ანდერსონი აქაც იყენებს შეფასებითი პორტრეტის ელემენტებს; ის ექიმი რიფის ხელებს დეფორმირებულ ვაშლებს ადარებს:

„On the trees are only a few gnarled apples that the pickers have rejected. They look like the knuckles of Doctor Reefy’s hands“ (ანდერსონი 1996:8).

და ამატებს კომენტარს:

„Only the few know the sweetness of the twisted apples“ (ანდერსონი 1996:8).

ამრიგად, გარეგნულად შეუხედავი ექიმი რიფი მდიდარი და ლამაზი სულიერი სამყაროს მქონე პერსონაჟია, რომლის მიმართაც ძალიან დადებითად და დიდი სიყვარულით განაწყობს ანდერსონი მკითხველს.

პირველი მოთხრობის მსგავსად, აქაც ვლინდება საზოგადოებასთან ეფექტური კომუნიკაციის დამყარების პრობლემა. ექიმი რიფის ფიქრები და აზრები მეტაფორულად გადმოცემულია ქალაქის ბურთების საშუალებით. ფურცლების ნაგლეჯებზე აზრების დაწერა და შემდეგ ჯიბეში შენახვა არ არის უბრალოდ უცნაური ჩვევა, რომელიც შეიძლება ადამიანს ჰქონდეს. ეს არის ექიმი რიფის აზრები, რომლებსაც ის საკუთარ თავში ინახავს, რადგან იცის, რომ მას ვერ გაუგებენ, არა იმიტომ რომ ექიმი არ ცდილობს სხვებთან თავისი ფიქრების გაზიარებას, არამედ განმეორებითი მცდელობების შედეგად ხვდება, რომ ადამიანებს უბრალოდ არ სურთ მისი მოსმენა. ავილოთ ექიმი რიფის მეგობრის მაგალითი:

„Sometimes, in a playful mood, old Doctor Reefy took from his pockets a handful of the paper balls and threw them at the nursery man. That is to confound you, you blathering old sentimentalist“ (ანდერსონი 1996:7).

ამ მონაკვეთიდან ნათლად ჩანს, რომ ეს პერსონაჟი არც კი ცდილობს გაიგოს მეგობრის ამგვარი მოქმედების დანიშნულება, აზრი; გაშალოს ქალაქის ბურთები, წაიკითხოს რა წერია მათზე, რისი თქმა სურს რიფს. ამის ნაცვლად ის გაურკვეველობაში ვარდება.

ამას ექიმიც თვითონ კარგად ხვდება და ამიტომაც ბურთების სროლას ყოველ ჯერზე თან სდევს მისი კომენტარი „that is to confound you...“, რადგან უაზროდ მოლაპარაკე ადამიანს („...blathering old sentimentalist“) არ გააჩნია უნარი ექიმი რიფის აზრების სიღრმეს ჩაწვდეს.

საბედნიეროდ, ექიმი რიფი სრულად მარტოსული არ აღმოჩნდა, მას შეხვდა ადამიანი, შემდგომში მისი მეუღლე, რომელთანაც მიეცა აზრების გაზიარების საშუალება:

„During the winter he read to her all of the odds and ends of thoughts he had scribbled on the bits of paper“ (ანდერსონი 1996:8).

როგორც დავინახეთ, მხატვრული დეტალი, რომელიც ყურადღების ცენტრში ექცევა, ხელებია. აქაც ავტორი ეფექტურად იყენებს პორტრეტის ორ სახეობას: პორტრეტ-შტრიხსა და შეფასებით პორტრეტს, თუმცა ამ მოთხრობაში აღარ ფიგურირებს სიტუაციური პორტრეტი, რადგან აქ ხელების აღწერის დატვირთვა იცვლება. პირველი მოთხრობისგან განსხვავებით, სადაც ხელების ცალკეული მოძრაობა ემოციებს გამოხატავს, აქ ისინი სტატიკურია და ემსახურება პერსონაჟის შინაგანი სამყაროს გამოვლინებას.

„დედა“. მოთხრობათა ციკლის მესამე ისტორიის – „დედა“ მთავარი პერსონაჟის ვერბალური პორტრეტის შესაქმნელად ავტორი ისევ იყენებს პორტრეტ-შტრიხს, თუმცა, წინა მოთხრობებისგან განსხვავებით, ის არ გამოყოფს ერთ კონკრეტულ გარეგნულ ნიშანთვისებას, რომელიც მთელი მოთხრობის მსვლელობაში გვხვდება და გააჩნია განსაკუთრებული დატვირთვა. ეს შემთხვევით არ ხდება, რადგან ელიზაბეთ უილარდი არის სიცოცხლისგან დაცლილი ქალი („perfectly still, listless“), შეგუებული თავის ბედს. მას არ გააჩნია რაიმე გამორჩეული თვისება, განსხვავებული აზრი, ბრძოლისუნარიანობა. ამ ყველაფრის გამო, ავტორი მხოლოდ რამდენიმე გარეგნული მახასიათებლის აღწერით შემოიფარგლება. ვნახოთ როგორ არის წარმოდგენილი ელიზაბეთ უილარდი მოთხრობაში:

„ELIZABETH WILLARD, the mother of George Willard, was tall and gaunt and her face was marked with smallpox scars“ (ანდერსონი 1996:10).

ელიზაბეთის ფიზიკური აღწერა სადა და ყოველდღიური ენითაა გადმოცემული. ზედსართავი „gaunt“ სიგამხდრის აღმნიშვნელი

სიტყვებიდან ნაკლებად ოფიციალურია. ფიზიკური სისუსტე მიგვანიშნებს მის სულიერ დაღლილობაზე. ჩუტყვავილას ნაიარები ერთგვარი სიმბოლოა ცხოვრებისგან დასმული დაღისა. აუხდენელ ოცნებებზე ფიქრით და მხოლოდ საკუთარი შვილით ცხოვრებამ ის ცოცხალ მოჩვენებად აქცია:

„...she was tall ghostly figure... meaningless drab figure“ (ანდერსონი 1996:10).

ავტორი უფრო უღრმავდება პერსონაჟის უსიცოცხლო სხეულის ნაწილების აღწერას:

„Her long hands, white and bloodless...“ (ანდერსონი 1996:11).

მთხრობელს შეეძლო ელისაბედის ხელების აღწერა ლექსიკური ერთეულებით pale, wan, chalky და სხვა. თუმცა, აღწერაში ის ირჩევს არქონის აღმნიშვნელ სუფიქსით (-less) წარმოებულ ზედსართავს, რაც კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს ელიზაბეთის უაზრო და იმედგაცრუებულ ყოფას.

მოცემულ მოთხრობაში საყურადღებოა კიდევ ორი გარემოება: სასტუმრო, რომელიც ელიზაბეთს ეკუთვნის და მცხოვრების მიერ კატის გაგდების ამბავი. ორივე წარმოადგენს ელიზაბეთისა და მისი ცხოვრების მეტაფორას. განვიხილოთ თითოეული:

სასტუმროს აღწერა ძალიან გავს მისი მესაკუთრის აღწერას („faded wall-paper and the ragged carpets“). ელიზაბეთის მსგავსად, ისიც შედარებულია მოჩვენებასთან:

„The hotel in which he (Tom Willard) had begun life so hopefully was now a mere ghost...“ (ანდერსონი 1996:10).

როგორც ვხედავთ ელიზაბეთის მეუღლის იმედებიც ახალი ბედნიერი ცხოვრების დაწყების არ გამართლდა, პირიქით, სრულიად საპირისპირო შედეგი გამოიღო და ტომ უილარდი მაქსიმალურად ცდილობს რაც შეიძლება ნაკლები შეხება ჰქონდეს მეუღლესთან და სასტუმროსთან:

„...fearing that the spirit of the hotel and of the woman would follow him“ (ანდერსონი 1996:10).

ის რომ სასტუმრო წარმოადგენს ელიზაბეთის სახეს და მის დახასიათებას ემსახურება, ამაზე კიდევ ერთი ფაქტორი მეტყველებს, კერძოდ ის, რომ ტომ უილარდი ყოველთვის სასტუმროს და თავის ცოლს ერთად, ერთ კონტექსტში მოიხსენიებს, მაგალითად:

„He thought of the old house and the woman who lived there with him as defeated and done for“ (ანდერსონი 1996:10).

თუმცა, არც თვითონ ელიზაბეთისთვისაა უცხო პარალელუბის გავლენა:

„The hotel was continually losing patronage because of its shabbiness and she thought of herself as also shabby“ (ანდერსონი 1996:12).

მეორე საინტერესო მონაკვეთია ყოველდღიური „ბრძოლა“ მცხოვრებისა და ფარმაცევტის კატის, რომლის გაგდებაშიცაა მუდამ საცხოვრის მეპატრონე. შეშინებული კატა ცდილობს გაექცეს სასტიკ კაცს და ნაგავს შეაფაროს თავი, ისევე როგორც ელიზაბეთი ცდილობს მწარე რეალობას გაექცეს და სასტუმროს ხედავს თავის მანუგეშებელ ადგილად. ქალი, რომელიც ყოველდღიურად ამ ამბის შემსწრეა, ცრემლებს ვერ იკავებს, რადგან ხვდება, რომ მისი ცხოვრება არაფრით განსხვავდება იმ კატის ცხოვრებისგან:

„It seemed like a rehearsal of her own life, terrible in its vividness“ (ანდერსონი 1996:11).

მეტაფორების, შედარებებისა და საინტერესო ლექსიკური ერთეულების გამოყენებით კარგად არის ნაჩვენები მთავარი პერსონაჟის ვერბალური პორტრეტი. მართალია ქალის გარეგნობის შესახებ ბევრს ვერაფერს ვიგებთ, მაგრამ ავტორის აღწერის მანერა და სტილი მკითხველში საკმაოდ ძლიერ ემოციებს იწვევს და აღარც ხდება საჭირო მოჩვენების მსგავსი პერსონაჟის გარეგნობის დეტალური აღწერა. ამგვარი ეფექტი შეფასებითი პორტრეტის საშუალებითაა მიღწეული.

„ვილოსოფოსი“. წინა ისტორიებთან შედარებით, ეს მოთხრობა გმირის ერთ-ერთ ყველაზე ვრცელ ვერბალურ პორტრეტს გვთავაზობს. რა თქმა უნდა, საქმე არ გვაქვს გაშლილ პორტრეტთან, რადგან მოდერნისტიკისთვის პერსონაჟის ამგვარი წარმოდგენა მიუღებელია, თუმცა მეტი ინფორმაცია გაგვაჩნია გმირის გარეგნული ნიშან-თვისებების შესახებ.

მოთხრობა „ვილოსოფოსი“ ექიმი პარსივალის ისტორიაა, რომელიც თავიდანვე მისი აღწერით იწყება. ერთი შეხედვით მკითხველს უჩნდება გრძნობა, თითქოს მთხრობელი უარყოფითად არის განწყობილი ექიმი პარსივალის მიმართ, რადგან მისი ვერბა-

ლური პორტრეტი უსიამოვნო გრძნობების გამომწვევია, შეიძლება ზიზღისაც კი. ანდერსონი მას შემდეგნაირად აღწერს:

„DOCTOR PARCIVAL was a large man with a drooping mouth covered by a yellow mustache. He always wore a dirty white waistcoat out of the pockets of which protruded a number of the kind of black cigars known as stogies. His teeth were black and irregular and there was something strange about his eyes. The lid of the left eye twitched; it fell down and snapped up; it was exactly as though the lid of the eye were a window shade and someone stood inside the doctor's head playing with the cord“ (ანდერსონი 1996:16).

აღწერაში იკვეთება გმირის რამდენიმე ნაკვთი: პირი, უღვაში, კბილები და თვალები; ვიგებთ ექიმის აღნაგობის და ჩაცმის სტილის შესახებ. ვერბალური პორტრეტის აღწერაში ხშირად ფიგურირებს ფერები (white, black). შავი და თეთრის დაპირისპირება უნივერსალური თემაა სიკეთისა და ბოროტების. აქაც თეთრი ჟილეტი მიგვითითებს პერსონაჟის დადებით თვისებებზე, თუმცა „ცხოვრებისგან გასვრილი ჟილეტის“ „სითეთრეს“ ძნელად თუ შეამჩნევს ვინმე. საყურადღებოა ექიმის პირის დახასიათება ზედსართავი „drooping“-ის გამოყენებით, რომელსაც ორგვარი დატვირთვა გააჩნია. Droop-ის (ჩამოვარდნა) ძირითადი მნიშვნელობით გააზრების შემთხვევაში წარმოგვიდგება ადამიანი, რომელსაც გარდა ლაპარაკისა, რეალურად არაფრის გაკეთება არ შეუძლია. თუმცა, ამ სიტყვას პოეტური დატვირთვაც გააჩნია, რომელიც ნიშნავს ჩასვენებას, სულით დაცემას. ამგვარად შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ექიმი პარსივალის სულიერად განადგურებული, დამარცხებული პერსონაჟია.

ექიმი პარსივალის ყველაზე დამახასიათებელი ნაკვთი მისი ქუთუთოა. საინტერესოა, რომ ინგლისურ ენაში არსებობს ქუთუთოს აღმნიშვნელი შედგენილი სიტყვა „eyelid“, თუმცა ავტორი ამის ნაცვლად იყენებს „of“ წინდებულთა დაკავშირებულ ფრაზას „the lid of the eye“, რითაც მიგვანიშნებს იმაზე, რომ ექიმი პარსივალის თვალი „ფანჯარაა“ მისი შინაგანი სამყაროსი. ამ აზრს აძლიერებს ასევე ავტორის მიერ მარცხენა თვალისთვის ამგვარი თვისების მინიჭება. ჯერ კიდევ ძველ ეგვიპტეში ყველაზე ხშირად სამკაულებზე და ამულეტებზე ხალხი გამოხატავდა მარცხენა თვალს, როგორც საშუალებას ადამიანის სულიერი სამყაროს დანახვისა. გარდა ამისა მონაკვე-

თის ბოლო წინადადებაც საბოლოოდ ამტკიცებს ამ მოსაზრებას: აქ ქუთუთო არის ფანჯრის ფარდა „the lid of the eye were a window shade...“, საიდანაც ლოგიკურად გამომდინარეობს, რომ თვალი – ფანჯარაა. ამ პერსონაჟის ტრაგიზმი ისაა, რომ მას სურს თავისი აზრების გამოხატვა, მაგრამ თითქოს რაღაცა აბრკოლებს, არ აძლევს თვითგამოხატვის საშუალებას:

„...the lid of the eye were a window shade and someone stood inside the doctor’s head playing with the cord“ (ანდერსონი 1996:16).

ექიმი პარსივალის საუბრისას ძალიან ხშირად ამახვილებს ყურადღებას თვალეზზე და იყენებს მხედველობასთან დაკავშირებულ ფრაზებს, როგორცაა: „If you have your eyes open, you will see...“, „the reason, you see, does not matter“, „get more credit in your eyes“, „I was studying with that end in view“.

ამრიგად, თვალეზი არის ის ცენტრალური ნიშან-თვისება, რომლის საშუალებითაც შევიცნობთ პერსონაჟს. გარდა პორტრეტი-შტრიხისა აქაც გვხვდება შეფასებითი პორტრეტის ელემენტები. მთხრობელი ძალიან არასასიამოვნო გარეგნობის პერსონაჟს გვიხატავს, თუმცა ამას ისე აკეთებს, რომ მკითხველს არ განაწყობს უარყოფითად მის მიმართ და სიბრაულესა და თანაგრძნობასაც კი იწვევს მასში.

„არავინ იცის“. ვერბალური პორტრეტის თვალსაზრისით, ძალიან საინტერესოა მოთხრობათა ციკლის მეხუთე ისტორია „არავინ იცის“. როგორც სათაური გვთავაზობს, ნამდვილად არავინ იცის თუ როგორ გამოიყურება მოთხრობაში რომელიმე გმირი. მიუხედავად იმისა, რომ ავტორს შემოჰყავს ახალი პერსონაჟი, ლუსი ტრუნინი, ის საერთოდ არ ცდილობს მკითხველს შეუქმნას ამ გოგონას ფსიქოლოგიური პორტრეტი. ერთადერთი ხელჩასაჭიდი ინფორმაცია არის ძალიან ზოგადი შეფასება, ტანსაცმელი, ჭუჭყის ლაქა და მხოლოდ ერთ მონაკვეთში იკვეთება გოგონას ხელები.

ლუსი ტრუნინის პორტრეტი ფრაგმენტულადაა მოცემული. ის დახასიათებულია შემდეგნაირად:

„She still wore the gingham dress in which she had been washing dishes. There was no hat on her head“ (ანდერსონი 1996:22).

ადსანიშნავია მოთხრობელის ყურადღების გამახვილება ქუდზე. იქიდან გამომდინარე, რომ ქუდი ასოცირდება ღირსებასა და რი-

გიანობასთან, შეიძლება ვიმსჯელოთ მოთხრობის შემდგომ განვი-
თარებაზე.

მწერალი აგრძელებს დახასიათებას:

„She was not particularly comely and there was a black smudge on
the side of her nose“ (ანდერსონი 1996:22).

უარყოფით წინადადებაში ნახმარი ზედსართავი სახელი
„comely“ მიგვითითებს გოგონას არამიმზიდველ გარეგნობაზე.
ცხვირზე ლაქა არა მხოლოდ მეტად ამბაფრებს გროტესკული გმი-
რის გარეგნულ აღწერას, არამედ კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს მისი
ღირსების დაკარგვის ფაქტს.

საბოლოოდ ნარატივში იკვეთება პერსონაჟის ხელი:

„He took hold of her hand that was also rough and though
delightfully small“ (ანდერსონი 1996:22).

აქაც, როგორც მოთხრობათა ციკლის უმრავლესობაში, ხელს
განსაკუთრებული დატვირთვა აქვს. სიტყვის „rough“ და
„delightful“-ის შეპირისპირება გვიჩვენებს, რომ დაბადებიდან მშვე-
ნიერი ქმნილება როგორ გახდა არამიმზიდველი გარე ფაქტორების
ზეგავლენით.

მოთხრობის მეორე გმირია ჩვენთვის კარგად ნაცნობი ჯორჯ
უილარდი. დაკვირვებამ დამანახვა, რომ ამ გმირის ვერბალური
პორტრეტი არ ფიგურირებს არც ერთ მოთხრობაში. შეიძლება ვივა-
რაუდოთ, რომ ეს პერსონაჟი მთელი ქალაქის სახეა და ამრიგად ავ-
ტორი ვერ მიაწიჭებს მას რაიმე კონკრეტულ გარეგნულ ნიშან-თვი-
სებას. ვერბალური პორტრეტის არ არსებობას თავისი დატვირთვა
გააჩნია. მოთხრობა „არავინ იცის“ მთლიანად კონცენტრირებულია
პერსონაჟების შინაგან განცდებზე და ამრიგად გარეგნული მახასია-
თებლები ზედმეტი ხდება.

ამრიგად, წინამდებარე ნაშრომის კვლევის საგანს წარმოად-
გენდა მოდერნისტული ვერბალური პორტრეტის ზოგადი ლინგვის-
ტური მახასიათებლების შესწავლა სერგუდ ანდერსონის მოთხრობა-
თა ციკლის „უაინსბერგ, ოპაიო“ პირველი 5 მოთხრობის საფუძველ-
ზე. ჩატარებულმა კვლვამ ცხადყო:

1. მოდერნისტული ვერბალური პორტრეტის შექმნისას ავტორის ყურადღება გადატანილია ერთი ან რამდენიმე შთამბეჭდავი დეტალის აღწერაზე.

2. გარეგნობის კონკრეტული დეტალები გვეხმარება პერსონაჟის განცდების, მსოფლმხედველობის უკეთ გააზრებაში.

3. მოთხრობათა ციკლში ძირითადად ვერბალური პორტრეტის სამი ტიპი გამოიკვეთება, კერძოდ: პორტრეტი-შტრიხი, სიტუაციური პორტრეტი და შეფასებითი პორტრეტი.

4. პორტრეტი-შტრიხი გვხვდება ყველა მოთხრობაში, ხოლო დანარჩენ ორს ავტორი საჭიროებისამებრ იყენებს.

5. შერვუდ ანდერსონის პერსონაჟების ვერბალური პორტრეტის შესაქმნელად ხშირად გამოყენებულია ლინგვისტიკისტიკური ხერხებია – მეტაფორა და შედარება.

ლიტერატურა

ანდერსონი, 1948 – Anderson, Sh. 1948. Sherwood Anderson's philosophy of life as shown by the actions of his characters in his novel . Montana State University Press.

ანდერსონი, 1996 – Anderson Sh., 1996. Winesburg, Ohio. New York: Norton & Company Print.

გალპერინი, 1981 – Galperin, I., 1977. Stylistics. Moscow: “Higher School”.

გერინი, 1998 – Guerin, W. L. 1998. A Handbook of Critical Approaches to Literature. Oxford University Press.

გინზბურგი, ხიდეკელი, კნიაზევა, სანკინი, 1979 – Ginzburg R.S., Khidekel S.S., Knyazeva G.Y., Sankin A.A. 1979. A Course in Modern English Lexicology. Moscow: Vyssaia Skola.

კუკი, 2007 – Cook G. 2007. Discourse Analysis: A Resource Book for Students. London: Routledge.

ლეიკოფი, ჯონსონი, 1980 – Lakoff G., M. Johnson. 1980. Metaphors We Live By. Chicago: The University of Chicago Press.

ლეიკოფი, 1993 – Lakoff, G. The Contemporary Theory of Metaphor. 1993. In Ortony, Andrew (ed.), Metaphor and Thought. Cambridge: Cambridge University Press.

ლიჩი, 1983 – Leech G. 1983. Semantics. Penguin Books
ტერნერი, 1973 – Turner G.W. 1973. Stylistics. London. Penguin Books.

ლექსიკონები

საზიბლიოთეკო ტერმინების განმარტებითი ლექსიკონი. 1974
- <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=index&d=10>
Collins Dictionary. 2011 - <https://www.collinsdictionary.com>

MARIAM ZEDELASHVILI

General Linguistic Peculiarities of Modernist Verbal Portrait

Summary

The paper examines general linguistic peculiarities of modernist verbal portrait on the material of “Winesburg, Ohio” by Sherwood Anderson. The first five short stories (*Hands, Paper Pills, Mother, The Philosopher, Nobody Knows*) have been analyzed from the standpoints of conceptual metaphor theory, semantics, linguo-stylistics, discourse analysis and literary studies. The research has shown that a modernist verbal portrait differs considerably from the character portraits evidenced in literary works of previous epochs. Anderson, as one of the founders of literary modernism, does not provide the reader with detailed physical descriptions of his characters; instead, he singles out a couple of relevant (in his viewpoint) features and by using them recurrently throughout the narrative displays character personalities. It has been observed that one particular physical feature may serve a number of purposes: show a character’s mood, reveal his/her inner world or emotional state. Anderson places special emphasis on the emotional and cognitive processes of his characters and by turning physical details into symbols he achieves his goal.

ნატალია რევიზილი

**ფრანგულის დამკვიდრება და გავრცელება
ელზასში**

ელზასი თავისი ისტორიით, კულტურითა თუ ენით საფრანგეთის ერთ-ერთი საინტერესო რეგიონია. როგორც შიფმანი მიუთითებს, ელზასი საფრანგეთის მარგინალური ტერიტორიებიდან ნამდვილად არის ყველაზე კომპლექსური და იგი ყოველთვის იყო ყველაზე „პრობლემური“ (შიფმანი 2002). სწორედ ამიტომ არის, რომ ელზასელების ენობრივი პრაქტიკები მკვლევართა დანტერესებას იწვევდა (იხ. ფერგიუსონი 1959ა; ფიშმანი 1967; ვასბერგი 1993 ტაბურე-კელერი 1981, 1985; ფილიპსი 1975, 1978, 1982 და სხვები)

შიფმანის მიხედვით, ენობრივი პოლიტიკა ენობრივ კულტურაშია ფესვადგმული და ერთის კვლევას მეორეს გარეშე აზრი არა აქვს (შიფმანი, 1996:5). როდესაც საფრანგეთის და კერძოდ, მისი ერთი მხარის – ელზასის ენობრივი სიტუაციის შესახებ ვსაუბრობთ, არ შეიძლება შიფმანის ზემოაღნიშნული თვალსაზრისი არ გავიზიაროთ. აღნიშნული ფორმულა მოიცავს როგორც პოლიტიკური ელიტის მიერ დაკანონებულ ექსპლიციტურ პოლიტიკას, ასევე პოლიტიკას, როგორც კულტურულ კონსტრუქციას, რომელიც ეფუძნება საზოგადოების იმპლიციტურ ენობრივ წარმოდგენებს, დამოკიდებულებებსა და იდეოლოგიებს. ელზასის ენობრივი სიტუაცია ნათლად გვიჩვენებს, რომ სწორედ ლინგვისტური კულტურის ელემენტები არის ენობრივი პოლიტიკის შედეგები.

ენობრივ პოლიტიკაში სპოლსკი სამ ურთიერთდაკავშირებულ, მაგრამ დამოუკიდებელ დარგს გამოყოფს, რასაც თავად უწოდებს სამეტყველო საზოგადოების ენობრივ პოლიტიკას (სპოლსკი 2012). ენობრივი დაგეგმარება დაპირისპირებულია ენობრივ პრაქტიკებსა და წარმოდგენებთან. როგორც ის ამბობს, ენის იდეოლოგია არის „ენობრივი პოლიტიკა თამაშარეთ დატოვებული მენეჯერით, უნდა გაკეთდეს ის, რასაც ხალხი ფიქრობს“. აზრი, რომ ენობრივ პო-

ლიტიკას წარმოქმნის მეტყველი საზოგადოების წარმოდგენები და იდეოლოგიები, ძალიან მიაგავს შიფმანის კონცეფციას ენობრივ პოლიტიკასა და ლინგვისტურ კულტურას შორის მჭიდრო კავშირის შესახებ. განსხვავება ისაა, რომ თუ შიფმანი ამტკიცებს, რომ ენობრივი პოლიტიკა ეფუძნება ენობრივ წარმოდგენებსა და იდეოლოგიებს, სპოლსკი თვით ასეთ წარმოდგენებსა და იდეოლოგიებს სახავს ენობრივ პოლიტიკად. აქვე მას შეჰყავს ენობრივი პრაქტიკები არა როგორც ენობრივი პოლიტიკის შედეგი თუ, პირიქით, საფუძველი, არამედ როგორც თვით ენობრივი პოლიტიკა (ჯონსონი 2013:9).

ფილიპსის მიხედვით, ელზასის კულტურა არის კულტურა, რომელიც თანამედროვე ელზასელმა უნდა აღიქვას როგორც ფრანგულის, გერმანულისა და ელზასური ელემენტების ნაზავი(1982: 151).პრუსიის პერიოდში ელზას-ლორანის გერმანიზაციისადმი წინააღმდეგობა, ფრანგულის არახელმისაწვდომობა და დიალექტისადმი გაზრდილი ერთგულება სინამდვილეში იყო იმის თქმის საშუალება, რომ ელზასელები არც ფრანგები იყვნენ და არც გერმანელები, არამედ „მცირერიცხოვანი ხალხი, რომელმაც არ დაუშვა მათი პიროვნულობის ხელყოფა არანაირი ფორმით“ (ფილიპსი 1975: 161).

ელზასს ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში პრობლემური ენობრივი ისტორია ჰქონდა, რაც გამოწვეული იყო არა ენობრივ კულტურებთან დაპირისპირების გამო, არამედ უფრო გეოპოლიტიკური მიზეზებით.ელზასი და სტრასბურგი საუკუნეების განმავლობაში ღრმა კულტურული მნიშვნელობის იყო როგორც გერმანიის, ასევე საფრანგეთისთვის. ამის დასტურად შეიძლება ჩაითვალოს „სტრასბურგის ფიცის“ ორენოვანი დოკუმენტი, რომელიც დაიდო 842 წლის 14 თებერვალს. კარლოს დიდის შვილიშვილები, ლუდვიგ (ლუდვიკუსი) გერმანელი და შარლ მელოტი, შეხვდნენ ფიცის დასადებად და ალიანსი შექმნეს მათი მესამე ძმის ლოტარის წინააღმდეგ. გერმანიის მეფემ ფიცი წარმოთქვა ძველ ფრანგულად, ხოლო საფრანგეთის მეფემ გერმანულად დაიფიცა. ამასთანავე ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს გახლავთ ფრანგულ ენაზე ტექსტის ყველაზე ადრეული მაგალითი (ძველი ფრანგული, განსხვავებული გვიანდელი ლათინურიდან).ამრიგად, სტრასბურგში ბილინგვიზმის ნიშანი დასტურდება ფრანგული ენის პირველივე ‘ოფიციალური გამოყენე-

ბიდან⁷. ამ პერიოდიდან მოყოლებული მეოცე საუკუნემდე ელზასისათვის ბრძოლა საფრანგეთსა და გერმანიას შორის მუდმივად მიმდინარეობდა და ელზასელები მუდმივად იძულებულნი იყვნენ აერჩიათ ხან ფრანგები და ფრანგული კულტურა/ენა, ხან გერმანელები და გერმანული კულტურა/ენა, ხანაც ორენოვნება/სამენოვნება და ორი კულტურის მქონე კულტურული იდენტობა.

გერმანიის ან საფრანგეთის ძალაუფლების ყოველი ცვლილების შემდეგ, რეგიონს ყოველთვის უწევდა უახლოესი წარსულის უარყოფა, და რაც მთავარია, მას უარი უნდა ეთქვა საკუთარ კულტურულ იდენტობაზე, კერძოდ, ორენოვანი ტერიტორია, რომელიც ცდილობდა შეერწყა ორივე კულტურის საუკეთესო თვისებები, მაგრამ ყოველთვის უწევდა ერთის ან მეორის უარყოფა. თითოეული „მშობელი“ კულტურა ხაზს უსვამდა ელზასის კულტურის მხოლოდ იმ ელემენტებს, რომლებსაც აფასებდა – ფრანგები იმას, რომ *La Marseillaise* შეიქმნა სტრასბურგში, გერმანელები კი იმას, რომ გუტენბერგი მოღვაწეობდა სტრასბურგში, ხოლო გოეთე იქ იყო სტუდენტი და ფაქტობრივად წამოიწყო ლიტერატურული მოძრაობა თავისი ოდით სტრასბურგის საკათედრო ტაძრის მიმართ (*Von Deutscher Baukunst*), რომელიც შეიქმნა 1771 წელს.

გადაჭარბებული არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ სტრასბურგი და ელზასი მონაწილეობენ როგორც ფრანგების, ასევე გერმანელების ენობრივი კულტურის მითოლოგიის შექმნაში და ალბათ, სწორედ ამ განცდის სიღრმემ განაპირობა რეგიონის პოლიტიკური და კულტურული მნიშვნელობა, რის გამოც ორივეს მოუწია ბრძოლა.

ელზასის ენობრივი პოლიტიკის განსაზღვრაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა რელიგიამ. კერძოდ, ელზასელების მიერ გამოყენებული გერმანული დიალექტი მინიმალურად განსხვავდებოდა საზღვრის მხარეში გავრცელებული სხვა გერმანული დიალექტებისაგან. ვესტფალიის სამშვიდობო ზავით, რომლის თანახმადაც ელზასი საფრანგეთის იურისდიქციაში მოექცა, გაჩნდა პოლიტიკა რელიგიის შესახებ, რომელიც ცნობილია როგორც *cujus regio, ejus religio*, „როგორცაა მმართველი, ისეთია რელიგია“, რაც ნიშნავს, რომ თითოეული რეგიონის მმართველი განსაზღვრავდა, რა რელიგია (კათოლიკური ან პროტესტანტული) იქნებოდა შეწყნარებული. ამიტომ 1648 წლიდან საფრანგეთში დაიწყო დიდი შიდა მიგრაციები.

ელზასში ლუთერანები და კათოლიკეები დაზავდნენ, რომ პროვინციის სხვადასხვა ნაწილი მიიღებდა ერთ ან მეორე რელიგიას. ძირითად ენად სკოლებში კვლავ გერმანული დარჩა. 1757 წელს საფრანგეთმა მიიღო დადგენილება, რომ პროტესტანტულმა გიმნაზიამ ბერძნული ენა უნდა ამოიღოს სასწავლო გეგმიდან, გაზარდოს ლათინური, მაგრამ ასევე დაამატოს ფრანგული: თუმცა გიმნაზია ისევ დარჩა არსებითად გერმანულენოვან ინსტიტუტად. რაც შეეხება თავად სტრასბურგს, იგი დარჩა პროტესტანტულად და ლუთერანულად – მისი შვიდი მრევლიდან არცერთი არ იყო ფრანგული. საფრანგეთის ადმინისტრაცია არ ცდილობდა ჩარეულიყო სკოლების ორგანიზაციაში, რომელიც სარგებლობდა რელიგიური სექტით, თუმცა იგი თავისი ნების საწინააღმდეგოდ იტანდა (თუ ვინმეს ფრანგული უნდოდა, შეეძლო მოღმეიმში წასულიყო). ამგვარი დამოკიდებულება განპირობებული იყო მტრობით იეზუიტების მიმართ, რომლებიც ელზასში ფრანგული კათოლიკური სკოლების ორგანიზატორები იყვნენ.

სტრასბურგის უნივერსიტეტში გრძელდებოდა მუშაობა ლათინურ ენაზე, რაც ამ დროისთვის „გერმანული“ უნივერსიტეტების ტიპური ნიმუში იყო, კერძოდ, ნაწილობრივ გერმანულით და ნაწილობრივ ფრანგულით 1789 წლამდე. 1788 წელს მთავრობამ თითქოსდა გამოიღვიძა, როცა შეამჩნია, რომ გერმანიის სკოლები და ამიტომ ბრძანა, შექმნილიყო რამდენიმე ფრანგული დაწყებითი სკოლა, რადგან ფრანგული ენა თითქმის აღარ ისწავლებოდა, გარდა არჩევითისა.

ამ დროიდან ელზასის საზოგადოებაში ჩნდება ორენოვნების ნიშნები: ისინი ზრუნავდნენ როგორც თავიანთ გერმანულზე, ასევე ფრანგულზე. მაშინაც კი, თუ ინსტიტუტები ხელს არ უწყობდნენ ფრანგულ ენას, ან ორენოვნებას, საზოგადოება მხარს უჭერდა მას და ხელს უწყობდა ფრანგულის გავრცელებას. დაბალმა ფენამ, რა თქმა უნდა, ფრანგული არ იცოდა, მაგრამ „მაღალი“ კლასის ადამიანები, კარგად საუბრობენ ამ ენაზე. ამასთანავე ძალიან საყურადღებოა ის, რომ ელზასელი კათოლიკეები არ ზრუნავდნენ გერმანულ ენაზე, ამიტომ მოხდა ერთგვარი პოლარიზაცია: ფრანგული ასოცირდებოდა კათოლიციზმთან, ხოლო გერმანული ასოცირდებოდა პროტესტანტიზმთან.

ელზასი ამ პერიოდშიც კი რჩებოდა კუთხედ, სადაც საფრანგეთის ადმინისტრაციის მიერ გამოცემული ბრძანებები უნდა ყოფილიყო ფრანგულ ენაზე, თუმცა (*ვილერ-კოტრეს ბრძანება* 1685 წლის 30 იანვარი, 1786 წლის 16 ივლისს, *Conseil souverain d'Alsace*) კვლავ არ განხორციელებულა და ჩანაწერების შენახვა გაგრძელდა გერმანულ ენაზე.

როგორც მკვლევრები მიუთითებენ, ადვილი არ არის ზუსტი სურათის აღდგენა, თუ რა ხდებოდა მთელი მისი ისტორიის მანძილზე ენობრივად ელზასში. რეინის ორივე მხარეს ოფიციალურ წყაროებს საკუთარი მოტივები აქვთ და ფრთხილად ხაზს უსვამენ მხოლოდ იმ ენობრივ მახასიათებლებს, რომლებიც მათ აინტერესებთ: მათთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია იმ აზრის გადმოცემა, რომ სხვა ენა არასოდეს ყოფილა ძალიან მნიშვნელოვანი. ამრიგად, სხვადასხვა სახის გერმანულ ლინგვისტურ ატლასებზე ერთი შეხედვით ნაჩვენებია მხოლოდ გერმანული ენობრივი ნიშნები და იგნორირებულია სხვა რომანული (ე. ი. ფრანგული) მონაცემები. ოფიციალური ფრანგული წყაროები კონცენტრირებულია ფრანგულენოვან მოსაუბრეებზე და ფრანგული ჰეგემონიის აღდგენაზე გერმანული „ოკუპაციის“ სხვადასხვა პერიოდების შემდეგ.

გერმანელებს ყოველთვის უჭირდათ აღიარება, რომ საფრანგეთის ენობრივმა კულტურამ ელზასში შეღწევა დაიწყო ვესტფალიის ხელშეკრულებამდე (1648) დიდი ხნით ადრე, რადგან იგი მდებარეობდა საფრანგეთის აღმოსავლეთ საზღვარზე და ღია იყო დასავლეთის გავლენისთვის. ელზასი განიხილებოდა, როგორც თავშესაფარი ყველა დევნილის, მისკენ მიილტვოდნენ აღმოსავლელი ებრაელი ლტოლვილები, პროტესტანტი ლტოლვილები საფრანგეთიდან.

რაც შეეხება ელზასელ ხალხს რევოლუციამდე, ისინი ჩრდილოეთით იყენებდნენ თავიანთ ფრანკონულ დიალექტს, აღმენურს-დანარჩენ ელზასში, როგორც ყოველდღიური კომუნიკაციის ენას. ხოლო მათი შვილები, რომლებსაც უკეთესი განათლება ჰქონდათ, საკმაოდ თავისუფლად იყენებდნენ ადგილობრივ დიალექტს, სალიტერატურო გერმანულს და ასევე ჰქონდათ ფრანგული ენის საკმაოდ კოდნა იმისათვის, რომ გასცნობოდნენ ფრანგულ კულტურულ ტენდენციებს.

რევოლუციის დასაწყისში, 1790 წლის 14 იანვარს, მიღებულ იქნა დეკრეტებისა და კანონების თარგმნის პოლიტიკა. ელზასმა მოითხოვა ორენოვანი სასამართლო სისტემა. თუმცა ეს თარგმნის პოლიტიკა არა მხოლოდ ელზასში, არამედ საფრანგეთის მთელ ტერიტორიაზე წარუმატებელი აღმოჩნდა.

მეცხრამეტე საუკუნის ელზასის ისტორია უდავოდ მჭიდრო კავშირშია გერმანიის სხვადასხვა სახელმწიფოებთან (საღვთო რომის იმპერია, მეორე რეიხი, მესამე რეიხი), რომლებიც საფრანგეთის ჰეგემონიის პერიოდებს მოიცავს და კარგად არის ცნობილი ვითარების გამო შექმნილი სხვადასხვა კონფლიქტებითა და ფაქტებით (ლევოი 1929).

იდეას იმის შესახებ, რომ ელზასმა გამოავლინა საკუთარი ენობრივი კულტურა, რომელიც სხვა დომინანტური კულტურის ელემენტებს აერთიანებდა, არასდროს მოუპოვებია სანდოობა. ამ ტერიტორიის ენობრივი ისტორიის გამოკვლევამ ცხადყო, რომ ეს მხარე (ფრანგულად *Rhénanie*-დ ცნობილი) არის დიალექტური ტერიტორიის ნაწილი, რომელიც *Alemannisch*-ის სახელითაა ცნობილი, განსაკუთრებით ქვედა ალემანიში (*Nieder-Alemannisch*), რომელიც მოიცავს ელზასის დიდ ნაწილს, ზადენის მიწებს გერმანიაში, შემდეგ კი სამხრეთით გადადის გერმანულ შვეიცარიაში (შიფმანი 1996).

რაც უნდა მომხდარიყო ამ რეგიონის პოლიტიკაში, მკვიდრი მოსახლეობა განაგრძობდა თავის დიალექტზე მეტყველებას ფრანგულთან და გერმანულთან ერთად.

1918 წლიდან 1940 წლამდე ცენტრისტული საფრანგეთის პოლიტიკა უფრო ხისტი გახდა, რასაც მოჰყვა კიდევ უფრო შეურიგებელი პოლიტიკა ნაცისტების პერიოდში. ამ დროს ქუჩაში ფრანგული ენის საჯაროდ გამოყენება აკრძალული იყო, ხოლო ერთენოვან ფრანგულ ენაზე მოსაუბრეებს ასახლებდნენ ოკუპირებულ ზონაში ჩრდილოეთ საფრანგეთში (ელზასი გააერთიანეს რაიხში). ამ პოლიტიკამ ელზასელების აღშფოთებაც კი გამოიწვია, რის შედეგადაც 1945 წლიდან მოყოლებული გერმანულ-ფრანგული ბილინგვიზმის მძლავრი მოთხოვნის პრეტენზიები თანდათანობით შესუსტდა ელზასში. ნაციონალურმა ენობრივმა პოლიტიკამ ოკუპირებულ ტერიტორიებზე, ისევე როგორც რაიხში, გამოიწვია მიზნის საპირისპირო შედეგი – როგორც საფრანგეთში (ელ-

ზასში), ასევე ალემანურ შვეიცარიაში სტანდარტული გერმანულის მიმართ დარჩენილი რაიმე სიმპათია განადგურდა და დაიწყო ფრანგულ ენის გავრცელება.

ფრანგების ჰეგემონიის პერიოდებში (1648-1870; 1918-40; 1945-დან დღემდე) არასოდეს მომხდარა სალიტერატურო გერმანულის დაცვა და მისთვის ხელშეწყობა სრულფასოვანი ფუნქციონირებისათვის. ეს გამოხატავს ფრანგული ცენტრისტული მონოპოლისტური ენის პოლიტიკას. გერმანიის იმპერიის პერიოდში ფრანგული არასოდეს აკრძალულა და გამოიყენებოდა კიდევ როგორც დაწყებითი განათლების ენა გარკვეულ ადგილებში (ლევი, 1929: 388). მეოცე საუკუნის მეორე ნახევრიდან ელზასში ტრიგლოსია თანდათან ჩაკვდა, ხოლო დიგლოსია შედარებით გაგრძელდა: ელზასური დიალექტი როგორც დაბალი სახეობა და ფრანგული, როგორც მაღალი. თუმცა გასული საუკუნის 70-იან-80-იან წლებში ჩატარებული კვლევების თანახმად, ელზასური ჯერ კიდევ ისმოდა ქალაქურ საუბრებში სტრასბურგის მაღაზიებში, ბანკებში და ა.შ., თუმცა კარიერის მაძიებელი მოზარდები, განსაკუთრებით ქალები, აღარ საუბრობდნენ მასზე. სოფლებშიც კი შვილებისათვის ელზასურის გადაცემა აღარ ხდებოდა (ვასბერგი 1993; ტაბურეტ-კელერი და ლუკელი 1981: 59). 1951 წელს მიღებული კანონის მიხედვით (*la Loi deixonne*), თითქოს საფრანგეთის ერთენოვანი საგანმანათლებლო პოლიტიკა გარკვეულწილად მისაღები გახდა. ნაციონალური განათლების უზენაეს საბჭოს დაევალა „შეიმუშაოს საუკეთესო მეთოდები ადგილობრივი ენებისა და დიალექტების შესწავლის მიზნით იმ რეგიონებში, სადაც ისინი გამოიყენება“. თუმცა მე-10 პარაგრაფში მითითებული იყო, რომ წინა მუხლები ეხება ბრეტონულ, ბასკურ, კატალონიურ და ოქსიტანურ ენებს: გერმანული ენა ან ელზასური დიალექტი ნახსენები არ იყო. 1952 წლის 18 დეკემბრით დათარიღებულ ცალკეულ განკარგულებაში გერმანულ ენაზე სწავლება არჩევითია იმ სკოლებში, სადაც ელზასური დიალექტი გამოიყენება: დაწყებითი სკოლის ბოლო ორი წლის განმავლობაში კვირაში ორი საათი ნებადართული იყო მისი გამოყენება იმ ბავშვებისთვის, რომელთა მშობლებმაც ეს მოითხოვეს. მომდევნო დღეს ამ განკარგულებას მოჰყვა *arrêté ministériel*, რომელიც მოითხოვდა კანონიერი მეურვეების მხრიდან წერილობით

ნებართვას და იმ დროის შემცირებას, რაც ფიზიკური აღზრდასა და სხვა აქტივობებს ეთმობოდა .

1956 წელს საფრანგეთის მთავრობამ ჩაატარა ვრცელი გამოკვლევა იმის დასადგენად, თუ რამდენად იცოდნენ ზემო რეინის, ქვემო რეინისა და მოზელის რაიონების მცხოვრებლებმა გერმანული, ფრანგული და ელზასური დიალექტი. მოსახლეობის ნაწილი, რომლებმაც არ იცოდნენ ფრანგული, იყვნენ მხოლოდ 65 წელზე უფროსი ასაკის ადამიანები (ხალხი, რომლებიც 1918 წლამდე სოფლებში ცხოვრობდნენ ან ისეთი პროფესიით იყვნენ დაკავებული, რომელიც არ მოითხოვდა ფრანგული ენის ცოდნას).

1993 წლის 7 იანვარს ხელი მოეწერა „შეთანხმებას“ (ხელი მოაწერა ჯეკ ლანგმა, საფრანგეთის განათლებისა და კულტურის მაშინდელმა მინისტრმა, ჟან-ჟაკ ვებერმა, ზემო რეინის გენერალური საბჭოს პრეზიდენტმა, ალენ ბოიემ, ზემო რეინის აკადემიის ინსპექტორმა (უწყებრივი სკოლის სისტემის ოფიციალურმა წარმომადგენელმა) და სტრასბურგის აკადემიის რექტორმა ჟან პოლ დე გაუდემარმა), რომლის თანახმადაც გამოიყო სახსრები ორენოვანი მასწავლებლების დაფინანსებისა და დასაქმებისათვის, მასწავლებელთა გადამზადების საფასურის გადახდისათვის, და ა. შ. შეთანხმება ასევე ითვალისწინებდა ორენოვანი პროგრამების გაფართოებას დაწყებით კლასებში და, შესაძლოა, მაღალ კლასებში, მაგალითად, ისტორიის ან გეოგრაფიის გამოცდების ჩატარების შესაძლებლობას საფრანგეთის ერთ-ერთ რეგიონულ ენაზე. მსგავსი შეთანხმებები უკვე ხელმოწერილი იყო ბასკურ რეგიონში, ხოლო მასწავლებელთა სერტიფიცირების დებულებები CAPES-ის საშუალებით (*Certificat d'Aptitude à l'Enseignement Secondaire*) შეიქმნა ოქსიტანურ, ბრეტონულ, კორსიკულ, კატალონიურ და ბასკურ რეგიონებში. 1993 წლიდან იგივე მოხდა ელზასში. აღსანიშნავია, რომ ყველა მხარეში ეს ინიციატივა წარუმატებელი არმოჩნდა .

21-ე საუკუნის ელზასში ფრანგული ყველასათვის ენის მაღალი ვარიანტია. ელზასური დიალექტი სოფლად მხოლოდ უფროსი თაობის ადამიანებს შემორჩათ, რომლის გადაცემა შთამომავლობისათვის თითქმის აღარ ხდება. ბოლო დროს შეინიშნება გერმანულის ზრდა გერმანიიდან ტურისტების ნაკადის გამო, რომლის შედეგადაც ახალგაზრდების გარკვეულმა ნაწილმა დაიწყო

გერმანულის შესწავლა. კიდევ ერთი პასიური გამოყენება ხდება მედიაში, ვინაიდან გერმანიის ტელევიზიის მიღება მარტივად შეიძლება ელზასში და საზოგადოების ერთი ნაწილი მას საინტერესოდ მიიჩნევს. მესამე მიზეზი გერმანულის შესწავლისა არის ის, რომ ელზასელებს ზოგჯერ შეუძლიათ უკეთესი ანაზღაურებადი სამუშაოები მიიღონ გერმანიასა და ალემანურ შვეიცარიაში, ვიდრე საფრანგეთში.

ლიტერატურა

გარდნერ-ქლოროსი, პენელოპე (1985) – Gardner-Chloros, Penelope (1985). Language selection and switching among Strasbourg shoppers. *International Journal of the Sociology of Language*, 54: 117–35

ვასბერგილი, (1993) – Vassberg, Liliane M. (1993) *Alsation Acts of Identity: Language Use and Language Attitudes in Alsace*. Multilingual Matters, Clevedon, Avon

ლევი 1929 – Lévy, Paul (1929) *Histoire linguistique d’Alsace et de Lorraine*. Société d’Edition Les Belles Lettres, Paris.

სპოლსკი ბ. (2012) – *The Cambridge Handbook of Language Policy*, Edited by Bernard Spolsky, First published (2012), Camb

ტაბურე-კელერი 1986 – Tabouret-Keller, Andrée (1986) *Le bon et le mauvais usage selon la ‘grande encyclopédie’: une chimère diglossique au xviième siècle*. *International Journal of the Sociology of Language*, 62: 129–56.

ტაბურე-კელერი 1981 – Tabouret-Keller, Andrée and Luckel, Frédéric (1981) *La dynamique sociale du changement linguistique: quelques aspects de la situation rurale en Alsace*. *International Journal of the Sociology of Language*, 29: 51–70.

შიფმანი, 1996 – Harold F. Schiffman (1996). *Linguistic Culture and Language Policy*, London and NY: Routledge

ფალჩი, (1973) – Falch, J. (1973). *Contribution à l’étude du statut des langues en Europe*, no. 3. Centre international de recherches sur le bilinguisme, Québecridge University Press

ფერგუსონი, 1959 – Ferguson, Charles A. (1959a) Diglossia. WORD, 15(2): 325–40.

ფილიპპ, 1978 – Philipp, Marthe (1978) Abschliessende Bemerkungen zum Thema Dialekt. In A.Finck, R.Matzen and M.Philipp (eds) Mundart und Mundartdichtung im Alemannischen Sprachraum. Institut de dialectologie alsacienne, Université des Sciences Humaines de Strasbourg, pp. 71–81.

ფილიპპ, 1975 – Philipps, Eugène (1978) L'Alsace face à son destin: la crise d'identité. Société d'Édition de la Basse-Alsace, Strasbourg.

ფილიპპ, 1982 – Philipps, Eugène (1982) Le Défi Alsacien. Société d'Édition de la BasseAlsace, Strasbourg

ფიშმანი, 1967 – Fishman, Joshua (1967) Bilingualism with and without diglossia; diglossia with and without bilingualism. Journal of Social Issues, 23(2): 29–38.

ჯონსონი, (2013) – David Cassels Johnson (2013). Language policy, Washington State university, Palgrave macmillan

NATALIA REVISHVILI

Spread and Dominance of French in Alsace

Summary

Schiffman and Spolski point to the relationship between language policy and language culture. Alsace is a clear example how the two can effect each other. In different periods of its history Alsace witnessed dominance and decline of French, German as well as the Alsatian dialect and the cultures linked to the three, As a result, nowadays the Alsatian culture is a mixture of the above-mentioned three. During the Prussian period, when French was not easily available, Alsace-Lorraine's resistance to Germanization and the Alsatians' growing devotion to their dialect suggest that the Alsatians were neither French nor German, but “a small nation who did not allow their identity to be violated in any way“. Thus, the culture of

modern Alsatians should be perceived as a mixture of French, German and Alsatian elements.

As a result of the language policy of France and the influence of French culture, French is considered a prestigious language in the 21st century Alsace. The Alsatian dialect has survived only in the speech of older generation, mainly in rural areas; instances of its transmission to the younger generation is poor. There has been a recent increase in the use of German due to the influx of tourists from Germany, which has led some young people to start learning German. A sample of the passive usage of German is evidenced in the media, as German television can easily be received in Alsace and certain part of the population finds it interesting. The fact that sometimes Alsatians can get better paid jobs in Germany and German-speaking Switzerland than in France is the third reason for learning German.

ელენე საღრაძე

კოჰერენციის ლინგვისტური რეალიზაცია
ინგლისურენოვანი დისკურსის
სხვადასხვა ჟანრში

წინამდებარე ნაშრომში წარმოდგენილია კოჰერენციის ლინგვისტური რეალიზაციის ანალიზი სამი ინგლისურენოვანი დისკურსის ჟანრის (პოსტერის, ტოქშოუსა და საგაზეთო რეპორტაჟის) მასალაზე: სტატიის მიზანია შეისწავლოს კოჰერენტულობის სპეციფიკა აღნიშნულ სამ ჟანრში და დაადგინოს მის ლინგვისტურ რეალიზაციის თავისებურებებს შორის მსგავსება-განსხვავება ჟანრების მიხედვით.

ნაშრომის თეორიულ საფუძველს ქმნის დისკურსის ანალიზი (ბრაუნი და იული, 1983; ჰეჩი, 1992; ჰელიდეი და ჰასანი, 1976; კუკი, 1989; მაკარტი, 1991), საუბრის ანალიზი (შჩეგლოვი და საქსი, 1973) და ტექსტის ლინგვისტიკა (ვან დეიკი, 1972; ბოგრანდი და დრესლერი, 1981) და მათთან ასოცირებული კვლევის მეთოდები. საკვლევ მასალად გამოყენებულია:

- 15 საგაზეთო რეპორტაჟი ინტერნეტ გაზეთიდან ‘Newser’;
- მე-20 საუკუნის მეორე ნახევრიდან დღემდე შექმნილი განსხვავებული თემატიკის პოსტერის 10 ნიმუში;
- ამერიკული ტოქშოუს Variety Studio: Actors on Actors ორი ეპიზოდი (2017; 2019).

როგორც ცნობილია, კოჰერენტულობა დისკურსის ანალიზის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომპონენტია; მას სამეცნიერო ლიტერატურაში ტექსტის თანმიმდევრულობასა და ლოგიკურობასთან აიგივებენ. მაგალითად, ბოგრანდი და დრესლერი (1981) მას მნიშვნელობათა უწყვეტობასთან აკავშირებენ. ჰეჩი კი განმარტავს: „ტექსტი კოჰერენტულია, როდესაც მისი შემადგენელი ნაწილები ერთ მთლიანობას ქმნის“ (ჰეჩი, 1992: 209). ის არის არა ტექსტის თვისება, არამედ დინამიკური პროცესი, დისკურსის სემანტიკური მახასია-

თებელი, რომელიც მოიცავს ლინგვისტურ, სიტუაციურ, სოციალურ და კულტურულ ასპექტებს. კოჰერენცია არის ტექსტის უნარი, რომლის საშუალებითაც ის გასაგები ხდება მკითხველისთვის. ის მკითხველსა და ტექსტს შორის ინტერაქციის შედეგია (თორნბერი, 2005).

მეორე მხრივ, კოჰეზია ლინგვისტურ დონეზე ვლინდება. ჰეჩი (1992) კოჰეზიას განმარტავს, როგორც საშუალებას, რომლითაც ტექსტში წინადადებებს შორის მიმართებები აშკარა და ცხადი ხდება. ტექსტი არის კოჰეზიური იმდენად, რამდენადაც ზედაპირზე განლაგებული სიტყვები და წინადადებები დაკავშირებულნი არიან ერთმანეთთან როგორც გრამატიკულად, ასევე ლექსიკურად და ტექსტის მთლიანობას და უწყვეტობას განაპირობებენ. გარდა ამისა, კოჰეზია კოჰერენტულობის ლინგვისტურ გამოხატულებას წარმოადგენს (ნიუბერტი და შრივი, 1992).

რაც შეეხება მიმართებას კოჰერენციასა და კოჰეზიას შორის, ენათმეცნიერთა ერთი ნაწილი კოჰეზიას კოჰერენტულობის განმაპირობებელ ასპექტად მიიჩნევს. ნაწილი კი ხაზს უსვამს ფაქტს, რომ კოჰეზიური ტექსტი შეიძლება არ იყოს კოჰერენტული და პიქირით, კოჰერენტული ტექსტი შესაძლოა სულაც არ შეიცავდეს კოჰეზიურ მაკავშირებლებს. მეი (2001) კოჰეზიას ლოკალურ მიმართებებს უკავშირებს, მაშინ როცა კოჰერენტულობას - გლობალურ მნიშვნელობას. გარდა იმისა, რომ ტექსტი კოჰეზიურია, მკითხველს დამატებითი გონებრივი ძალისხმევა სჭირდება იმისთვის, რომ კოჰერენტული გახადოს ის (მაკკარტი, 1991). ჰელიდეი და ჰასანი (1976) ვრცელ ნაწილს უთმობენ კოჰეზიური კავშირების ანალიზს და მას ტექსტობრიობის მნიშვნელოვან პრინციპად განიხილავენ, თუმცა აქვე აღნიშნავენ, რომ მხოლოდ კოჰეზიით ვერ შემოვიფარგლებით და რომ მნიშვნელობის ინტერპრეტაციაში სხვა ასპექტებიცაა ჩართული. ისინი კოჰეზიას ტექსტში არსებულ სემანტიკურ მიმართებებს უკავშირებენ. საყურადღებოა ისიც, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში ამ საკითხთან დაკავშირებით აზრთა სხვადასხვაობაა. მაგალითად, კარელი (1982) მიიჩნევს, რომ ჰელიდეი და ჰასანი უსაფუძვლოდ განიხილავენ კოჰეზიას კოჰერენციის ინდექსად. ბრაუნი და იულიც (1983) აღნიშნავენ, რომ მკვლევრები წინააღმდეგობრივ აზრებს ავითარებენ, როცა, ერთი მხრივ, საუბრობენ კოჰეზიის, როგორც ტექ-

სტობრიობის უპირობო ინდექსზე და, მეორე მხრივ, უშვებენ სხვა ფაქტორების არსებობასაც. ზემოთ განხილულთაგან შედარებით განსხვავებულია ბოგრანდისა და დრესლერის (1981) შეხედულება ტექსტზე, როგორც კომუნიკაციურ აქტზე. ისინი აყალიბებენ ტექსტობრიობის შვიდ სტანდარტს, რომელთა შორის კოჰეზია და კოჰერენცია გვერდიგვერდ არსებულ ცნებებად განიხილება. ეს სტანდარტებია: კოჰეზია (“cohesion”), კოჰერენცია (“coherence”), განზრახულობა/ინტენციურობა (“intentionality”), მიღებულობა (“acceptability”), სიტუაციურობა (“situationality”), ინტერტექსტობრიობა (“intertextuality”), ინფორმატიულობა (“informativity”).

წინამდებარე კვლევა ეფუძნება ბრაუნისა და იულის (1983) მიდგომას, რომლებიც სვამენ კითხვას, თუ რამდენად არის კოჰეზია აუცილებელი და საკმარისი პირობა კოჰერენციისთვის. მათი აზრით, სინტაქსური სტრუქტურები ნამდვილად მნიშვნელოვანია ტექსტის ინტერპრეტაციაში, თუმცა არ შეიძლება ის ერთადერთ პრინციპად განვიხილოთ. სხვა ფაქტორებად კი ასახელებენ კონტექსტს, სოციალურ ასპექტებს, მკითხველის/მსმენელის მხრიდან ჩართულობას. მიმაჩნია, რომ კოჰეზიას უპირობოდ არ მიეყვართ კოჰერენტულობამდე. კოჰერენტულობა ტექსტში სუბიექტურია და მკითხველზეა დამოკიდებული, თუ რამდენად გასაგებია მისთვის ესა თუ ის ტექსტი. გარდა იმისა, რომ ტექსტი კოჰეზიურია და ლოგიკური მიმდინარეობა დაცულია, კოჰერენტულობა მხოლოდ ლინგვისტურ საშუალებებზე არ არის დამოკიდებული. მას სხვა ფაქტორებიც განაპირობებს, მათ შორისაა: მკითხველის გამოცდილება, ფონისეული ცოდნა და სოციალურ-კულტურული კონტექსტი. ვფიქრობ, რომ კოჰეზია და კოჰერენტულობა ერთმანეთთან დაკავშირებული ცნებებია, თუმცა არა ერთმანეთზე დამოკიდებული.

კვლევის ფარგლებში შესწავლილი თითოეული დისკურსის ჟანრი გარკვეული თავისებურებებით ხასიათდება. საგაზეთო რეპორტაჟი წერილობით დისკურსს მიეკუთვნება. მისი საშუალებით ავტორი უახლეს მოვლენებზე ინფორმაციას აწვდის მკითხველს. განსხვავებით ზეპირმეტყველებითი დისკურსისგან, ის წინასწარ დაგეგმილი და მოფიქრებულია. მიუხედავად იმისა, რომ პირდაპირი კომუნიკაცია მკითხველსა და მოსაუბრეს შორის არ მყარდება, პროცესი კვლავ მოიცავს, ერთი მხრივ, შეტყობინების კოდირებას და

შემდეგ, მის დეკოდირებას. ინტერნეტ ახალ ამბებს ბეჭდურის მსგავსი ნარატიული სტრუქტურა გააჩნია. რაც შეეხება პოსტერს, ის შემდეგნაირად განიმარტება კემბრიჯის ონლაინ ლექსიკონში (2019): „დიდი ზომის ნაბეჭდი ფოტო, ან პლაკატი, რომელსაც ვაკრავთ კედელზე, ან დაფაზე დეკორატიული მიზნებისთვის ან სარეკლამოდ“. პოსტერი, როგორც წესი, მოიცავს როგორც ვერბალურ, ასევე არავერბალურ ელემენტებს. ის გრაფიკული ტექსტის ნიმუშად შეგვიძლია განვიხილოთ. ტოქმოუ კი მერიემ-უებსტერის ონლაინ ლექსიკონში (2019) განიმარტება, როგორც რადიო, ან სატელევიზიო პროგრამა, რომელშიც, ჩვეულებრივ, ცნობილი ადამიანები პასუხობენ კითხვებს, ან მიმოიხილავენ სხვადასხვა აქტუალურ თემას. ტოქმოუ იაფი, პოპულარული სატელევიზიო და რადიო არხების პროდუქტია, რომელსაც ერთდროულად ინფორმაციის მიწოდების და გართობის ფუნქცია აქვს. სწორედ ამ ორ მხარეს აღნიშნავს მის ნაშრომში რობინსონი ტერმინით ‘infotainment’ (ლივინგსტონი და ლანტი, 1994).

ემპირიული მასალის კვლევამ გამოავლინა, რომ ინტერნეტ ახალი ამბების, ტოქმოუსა და პოსტერის ჟანრში წარმოდგენილია ხუთივე ტიპის კოჰეზია - რეფერენცია, ჩანაცვლება /სუბსტიტუცია, ელიფსისი, კავშირი, ლექსიკური კოჰეზია, რომლებიც კოჰერენციის რეალიზაციის ლინგვისტურ საშუალებას წარმოადგენს. თუმცა ჟანრის თავისებურებებიდან გამომდინარე კოჰეზიური კავშირები განსხვავებული სიხშირითა და ბუნებით ხასიათდება. განვიხილოთ თითოეული მათგანი:

ლექსიკური კოჰეზია

ინტერნეტ ახალ ამბებში ლექსიკური კოჰეზია კოჰეზიური კავშირების დაახლოებით 40%-ს შეადგენს წარმოდგენილია ორი ქვეჯგუფის სახით: ა) გამეორება; ბ) შესიტყვება (კოლოკაცია).

გამეორების შემთხვევები შემდეგ სემანტიკურ ჯგუფებად წარმოვადგინეთ იმის მიხედვით, თუ ვინ ან რა არის გამეორების საგანი:

- ა) ადამიანის აღმნიშვნელი არსებითი სახელების გამეორება;

ბ) სულიერი არსებებისა და საგნების აღმნიშვნელი სახელების გამეორება;

გ) ზოგადი არსებითი სახელების გამეორება;

დ) მოქმედების აღმნიშვნელი სახელების გამეორება;

ლექსიკური კოჰეზიის მეორე ტიპს წარმოადგენს კოლოკაცია, რომელიც ვფიქრობ, რომ ძლიერი ჯაჭვია და აზრის ლოგიკურ განვითარებაში დიდი წვლილი მიუძღვის. ქვემოთ, ცხრილის სახით წარმოვადგენ კონკრეტულ თემასთან დაკავშირებულ სიტყვებს, რასაც ტექსტის ფარგლებში ვხვდებით და რაც ერთგვარ ჩარჩოს ქმნის, რომლის გარშემოც ვითარდება აზრი. როგორც წარმოდგენილი ცხრილიდან ჩანს, ბევრია ჰიპონიმის მაგალითიც. გამოვყავი როგორც სიტყვები, რომლებიც მსგავს თემატურ ველს მიეკუთვნებიან, ასევე ფრაზები და შესიტყვებები.

ცხრილი №1 ინტერნეტ ახალ ამბებში გამოყოფილი თემატური ველი და ლექსიკური ერთეულები

თემატური ველი	ლექსიკური ერთეულები
სამაშველო რაზმი	Beacon; rescuers; sniffer dog; the rescue-victim-detector device; rescue team
ტრანსპორტი	public transit; buses; trains; streetcars; Commuters; commutes; vehicle; a car; land rover; kia; (hyponymy)
ფული	free charging; for free; lift fares; pay flat rate; free; save money; collecting fares; paid; tax break
ბიოინჟინერია	DNA; alter; gene-edited babie; lab; eggs; sperm; embryos; bioengineering
აკადემიური სფერო	Researcher; raw data; review; scientists; research (2); statement; conference; science; professor; university

რაც შეეხება პოსტერის ჟანრს, ლექსიკური კოჰეზია კავშირების 44%-ს შეადგენს. მრავლადაა როგორც გამეორების (იდენტური

გამეორება, სინონიმია), ასევე შესიტყვეების (ჰიპონიმია, ანტონიმები) შემთხვევები. განვიხილოთ მაგალითი:

პოსტერი №1. შეიქმნა 1975-1981 წლებში, ინგლისში სარეკლამო სააგენტოს Saatchi & Saatchi-ის მიერ. წარმოადგენს მოწვევის საწინააღმდეგო მესიჯის ილუსტრაციას.

პოსტერზე წარმოდგენილია შემდეგი ტექსტი: “You can’t scrub your lungs clean. Lung Cancer kills ten times more smokers than non-smokers”. როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაშიც ლექსიკური კოჰეზია წარმოდგენილია გამეორებისა და შესიტყვეების სახით. სიტყვა ‘Lung’ გვხვდება სათაურში. შემდეგ კი, ის იდენტურად მეორდება ქვესათაურში. უნდა აღინიშნოს ასევე, იმგვარი სიტყვების ხშირი გამოყენებაც, რომლებიც სემანტიკურად დაკავშირებულები არიან და მსგავს კონტექსტში გვხვდებიან. ამგვარი ლექსიკური ერთეულებია: ‘lung’, ‘cancer’, ‘smoker’, ‘non-smoker’, ‘kills’. გარდა იმისა, რომ პოსტერზე წარმოდგენილი წინადადებები ერთმანეთს კოჰეზიურად უკავშირდება, მსგავსი კავშირი აღიქმება ასევე ტექსტსა და ფოტოს შორის. გრაფიკული გამოსახულებაც ერთგვარ ტექსტს ქმნის, რომელთან კოჰეზიაც იმავენაირად მნიშვნელოვანი და საგულისხმოა. იმისთვის, რომ მეტაფორული მნიშვნელობის ფრაზა – “scrub your lung clean” იყოს უფრო მარტივად აღსაქმელი, პოსტერის ავტორი წარმოგვიდგენს ფოტოს, სადაც ხელის გაწმენდის მოქმედება ასახული. ამით ავტორი გვეუბნება, რომ ფილტვებზე მსგავსი მოქმედების გან-

ხორციელება შეუძლებელია. ლექსიკური კოჰეზიის, კერძოდ, გამეორების მაგალითია წარმოდგენილი ერთეულით 'scrub' და ფოტოზე წარმოდგენილია იმავე ქმედების აღმნიშვნელი გრაფიკული გამოსახულება. აქვე აღსანიშნავია ანტონიმური წყვილიც, რომელიც ლექსიკურ კოჰეზიას მიეკუთვნება – 'clean' ლექსიკური ერთეული სემანტიკურად უკავშირდება ფოტოს, სადაც ცნება 'dirty' არავერბალურად არის გამოსახული.

ლექსიკური კოჰეზია საკმაოდ დიდ ნაწილს იკავებს ასევე ტოქშოუს ჟანრში. ის დაახლოებით 30%-ს შეადგენს კოჰეზიური კავშირებისა. წარმოდგენილია ორი ჯგუფის სახით: ა) გამეორება; ბ) შესიტყვება. გამეორება მოიცავს როგორც იდენტური გამეორების, ასევე მიახლოებული სინონიმური წყვილების შემთხვევებს. შესიტყვებები ფართოდ არის წარმოდგენილი შესწავლილი ტოქშოუს ორივე ეპიზოდში. გამომდინარე იქიდან, რომ საუბრის მონაწილეები არიან მსახიობები და მათ გამოცდილებას და როლებს მიმოიხილავენ, გასაკვირი არაა იმის აღმოჩენა, რომ მრავლადაა კინემატოგრაფიასთან დაკავშირებული თემატური სიტყვები, რომლებიც ერთგვარ ჩარჩოს ქმნის და მნიშვნელობის ინტერპრეტაციაში დიდი როლი მიუძღვის, მაგ:

G: “Yes, so we rehearsed with furniture, moving it around and with the actors and it was a joy fo, for once, to be, you know, saying the words out loud not five minutes before you shoot” (ეპიზოდი I, Actors on Actors)

თემატურად დაკავშირებული სიტყვები უზრუნველყოფს აზრის ლოგიკურ გაგრძელებას და მარტივად აღიქმება მსმენელის მხრიდან.

რეფერენცია

ახალი ამბების დისკურსის ჟანრში რეფერენცია კოჰეზიური კავშირების 36%-ს შეადგენს. წარმოდგენილია შემდეგი ტიპის რეფერენცია: ა) პირის ნაცვალსახელის რეფერენცია; ბ) ჩვენებითი რეფერენცია; გ) შედარებითი რეფერენცია; განვიხილოთ მაგალითი ინტერნეტ გაზეთიდან 'Newser'.

ტექსტი 1

Baby Sussex Has a Name

Megan Markle, Prince Harry posed with baby before the name reveal

„Baby Sussex has made his debut, and hours later came the name: Archie Harrison Mountbatten-Windsor. The AP reports that's **his** full name—meaning Archie isn't short for Arthur...Meghan described motherhood as "magic" and said her son had "the sweetest temperament," per the AP. "I have the two best guys in the world, so I'm really happy," **she** added, per CNN. Harry, who held the sleeping 2-day-old, was asked who the child took after. "**His** looks are changing every single day, so who knows?" **he** replied.“

ტექსტში ვხვდებით პირის ნაცვალსახელის რეფერენციის 5 შემთხვევას, რომელიც პირისა და კუთვნილებითი ნაცვალსახელის მემუობითაა გამოხატული. პირველ მაგალითში ნაცვალსახელის 'his' ინტერპრეტაციისთვის გვიწევს უკან „დახევა“ და შესაბამისი რეფერენტის ძიება ტექსტში. ამ შემთხვევაში, ამგვარი რეფერენტია 'baby Sussex', 'Archie Harrison Mountbatten Windsor'. ამგვარად, ეს შემთხვევა ანაფორულ რეფერენციას განეკუთვნება. რაც შეეხება პირველი პირის ნაცვალსახელს 'I', როგორც ჰელიდეი და ჰასანი (1967) აღნიშნავენ, ამგვარი ნაცვალსახელი ძირითადად ეგზოფორულია, რადგან მას სამეტყველო ფუნქცია გააჩნია, თუმცა ანაფორულ მიმართებას ამყარებს იმ შემთხვევაში, როცა ციტირების ფარგლებში გვხვდება. პირის ნაცვალსახელი 'I' ტექსტში მიემართება საკუთარ სახელს 'Megan' და ამგვარად, ანაფორულია. ანაფორულია ასევე მესამე პირის ნაცვალსახელი 'she', რომელსაც იგივე რეფერენტი გააჩნია. ბოლო წინადადებაში კუთვნილებითი ნაცვალსახელი 'his' ანაფორულად მიემართება რეფერენტს 'the sleeping 2-day-old', ხოლო ნაცვალსახელი 'he' ანაფორულადვე უკავშირდება საკუთარ სახელს 'Harry'.

რაც შეეხება პოსტერს, რეფერენცია დისკურსის ამ ჟანრში კოჰეზიური კავშირების 35%-ს შეადგენს. ძირითადად წარმოდგენილია განზოგადებული ეგზოფორული რეფერენცია, თუმცა ფიქსირდება ასევე ენდოფორული (ანაფორული), გავრცობილი, შედარებითი რეფერენციის მაგალითებიც.

პოსტერი №2. შეიქმნა 2014 წელს კოკა-კოლას კომპანიის მიერ. პოსტერი უკავშირდება ეკოლოგიურად ჯანსაღი პლასტმასის ბოთლების წარმოებას.

მე-2 პოსტერზე წარმოდგენილი ვერბალური ტექსტი შემდეგნაირად ჟღერს: “Plants make us happy. They make us want to smooch, neck and kiss. They also make our bottles”. პოსტერის ქვედა მარჯვენა კუთხეში გამოსახულია კომპანიის ლოგო, წარწერით: “The Coca-Cola Company 2014”, ხოლო მარცხენა კუთხეში ვკითხულობთ: “Plantbottle. Up to 30% made from plants. 100% recyclable plastic bottle”.

რეფერენცია წარმოდგენილია პირის ნაცვალსახელით ‘they’, რომელიც ანაფორულად უკავშირდება რეფერენტს (‘plants’) და მეორდება შემდეგ წინადადებაში. ავტორი ასევე იყენებს ობიექტურ ნაცვალსახელს ‘us’, რომელიც ორივე წინადადებაში გვხვდება და მნიშვნელობა არის განზოგადებული ეგზოფორული რეფერენციის, მსგავსად კუთვნილებითი ნაცვალსახელისა „our”.

ტოქშოუს ჟანრში რეფერენცია კოჰეზიური კავშირების 29%-ს შეადგენს. ვხვდებით როგორც პირის ნაცვალსახელების, ასევე შედარებითი და ჩვენებითი რეფერენციის შემთხვევებს. განსაკუთრებით დიდი რაოდენობით მოსაუბრეები იყენებენ პირველი და მეორე პირის ნაცვალსახელებს (I, you, we), თუმცა ჰელიდების მიხედვით, მათ სამეტყველო როლები გააჩნიათ და მიემართებიან

არა ტექსტს, არამედ ეგზოფორულად უკავშირდებიან სიტუაციას და ეგზოფორულადვე ხდება მათი ინტერპრეტაცია. ამგვარად, ისინი კოჰეზიურ კავშირებს ნაკლებად უზრუნველყოფენ და მათ ცალკე ანალიზს არ წარმოვადგენ.

კავშირი

ახალ ამბებში კავშირი კოჰეზიური საშუალებების 20%-ს შეადგენს. წარმოდგენილია შემდეგი ტიპები: ა) მაპირისპირებელი; ბ) ადიტიური; გ) მიზეზობრივი; დ) დროითი (ტემპორარული) კავშირის ამგვარ კლასიფიკაციას სკოტ თორნბერი (2005) გვთავაზობს. ემპირიულ მასალაში წარმოდგენილია, ძირითადად, ერთსიტყვიანი და ოთხივე ზემოთ აღნიშნული სემანტიკური ჯგუფის კავშირები. კავშირს, ჩვეულებრივ, საწყისი პოზიცია უკავია წინადადებაში და მისი მნიშვნელობა მთელ წინადადებაზე ვრცელდება. თუმცა, ზოგიერთ შემთხვევაში, ის შესაძლოა წინადადების შუაშიც იყოს მოთავსებული.

“If it had, Geant told CNN, the wooden hives would have burned **and** the wax would have melted, gluing the bees together”

‘and’ კავშირი პარალელური კონსტრუქციით წარმოდგენილ ორ დამოუკიდებელ წინადადებას აკავშირებს აღნიშნულ მაგალითში. ეს წინადადებებია: ‘the wooden hives would have burned’ და ‘the wax would have melted, gluing the bees together’.

პოსტერში კავშირი სიხშირით მხოლოდ 3%-ით არის წარმოდგენილი. პოსტერზე დატანილი ინფორმაცია ყოველთვის მოკლე და ლაკონურია, რათა უფრო მარტივად დასამახსოვრებელი იყოს მკითხველისთვის. ამგვარი ტექსტი ერთგვარ ლოზუნგადაც კი ჟღერს. შესაბამისად, კავშირის წილი უმნიშვნელოა.

ხოლო რაც შეეხება ტოქშოუს ჟანრს, მნიშვნელოვანი დატვირთვა (20%) მოდის კავშირზე, რომელიც გვხვდება როგორც მოსაუბრის მიერ თხრობის პროცესში, ასევე დიალოგის დროს, როცა მსახიობები რამეს აზუსტებენ, ამატებენ და ა.შ. სახეზე გვაქვს ყველა ტიპის კავშირი: ადიტიური, მაპირისპირებელი, მიზეზობრივი, დროითი (ტემპორარული).

ძირითადი ადიტიური კავშირი, რომელიც მოსაუბრეთა მიერ გამოიყენება არის ‘and’. ის ხშირად გვხვდება სხვა კავშირებთან კომ-

ბინაციაშიც, მაგ: ‘and then’, ‘and so’, ‘and also’. ის ფაქტიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ ხშირ შემთხვევაში ‘and’ კავშირს, მსგავსად სხვა ლექსიკური ერთეულებისა (‘you know’; ‘I mean’), პაუზის შემავსებელი ფუნქცია გააჩნია ტექსტში. განვიხილოთ მაგალითი:

K: It’s very exciting, yeah. It’s so great to sit here with you **and** to talk about this performance **and** talk about this film, to talk about your time with Joe Wright.

G: Yeah

K: **And** it’s always such a basic question, how did this project find its way to you? (ეპიზოდი I, Actors on Actors)

მოცემულ მონაკვეთში ‘and’ კავშირი გვხდება, როგორც წინადადების ფარგლებში, ასევე ახალი წინადადების დასაწყისში. ორივე შემთხვევაში მნიშვნელობა მსგავსია. მოსაუბრე დამატებით ინფორმაციას იუწყება და საუბრის თემა შემოაქვს.

ჩანაცვლება და ელიფსისი

ახალი ამბების ჟანრში ჩანაცვლება და ელიფსისი კოჰეზიური კავშირების 4%-ს შეადგენს. თითოეული მათგანი სამი ან ორი ტიპის სახით არის წარმოდგენილი: ა) სახელადი (ელიფსისი, ჩანაცვლება); ბ) ზმნური (ელიფსისი, ჩანაცვლება); გ) წინადადების (ელიფსისი).

„Harry who held the sleeping 2-day-old, was asked who the child took after. His looks are changing every single day, **so who knows?**”

ბოლო წინადადებაში ვკითხულობთ, “So who knows?”. ფრაზა, რომელიც უნდა მოჰყვებოდეს ზმნას (‘knows’) წინადადებაში არ არის წარმოდგენილი. მისი აღდგენა კი ხდება წინა წინადადების საფუძველზე - “who the child took after“. რადგან საქმე გვაქვს არა რომელიმე ერთი სიტყვის, არამედ მთელი წინადადების გამოტოვებასთან, ეს კონკრეტული შემთხვევა წინადადების ელიფსისის მიეკუთვნება.

რაც შეეხება პოსტერს, აქ ჩანაცვლება და ელიფსისი კოჰეზიური კავშირების 15%-ს შეადგენს. სახეზე გვაქვს სახელადი და ზმნური ტიპები.

პოსტერი №3. შეიქმნა 1983 წელს, სარეკლამო კომპანია Yellowhammer-ის მიერ, ბრიტანული ჯგუფის ‘Lynx’-ის თაოსნობით მიმდინარე ცხოველების დაცვის კამპანიის ფარგლებში.

მე-3 პოსტერზე გამოსახულია ქალი ბეწვით ხელში, რომელიც უკან სისხლის კვალს ტოვებს. ვერბალური ნაწილი შემდეგნაირად ჟღერს: “It takes up to 40 dumb animals to make a fur coat. But only one to wear it. If you don’t want animals gassed, electrocuted, trapped or strangled, don’t buy a fur coat”.

ჩანაცვლების მაგალითი წარმოდგენილია წინადადებაში ‘but only one to wear it’, სადაც ‘one’ ანაცვლებს ერთეულს ‘40 dumb animals’. მკითხველი კი მარტივად ხვდება, რომ ცხოველის ნაცვალად, აქ უკვე ადამიანი იგულისხმება. იმავე წინადადებაში ფიქსირდება ელიფსისის შემთხვევაც. გამოტოვებულია ფრაზა ‘But (it takes) only one to wear it’. თემის აქტუალობიდან და კოჰეზიური კავშირების სიმრავლიდან გამომდინარე, ტექსტი კოჰერენტული და მკითხველისთვის მარტივად აღსაქმელია.

ჩატარებული კვლევის შედეგად გამოვლინდა, რომ ჩანაცვლება და ელიფსისი ტოქსიუს ჟანრში ფართოდ არის წარმოდგენილი (19%). პირველ რიგში, ყურადღებას გავამახვილებ ელიფსისზე და აღვნიშნავ, რომ ის საკმაოდ ხშირია დიალოგებში, სადაც ვხვდებით ძირითადად წინადადების ელიფსისის შემთხვევებს.

K: I mean, you must have been related in a past life.

(Gray Laughs)

K: **Must have been.** (ეპიზოდი I, Actors on Actors)

სუბიექტი (you) და სრულმნიშვნელობიანი ზმნა (related) გამოტოვებულია, თუმცა მარტივი ხდება ინტერპრეტაცია წინა წინადადებასთან კავშირში.

რაც შეეხება ჩანაცვლებას, ტექსტში წარმოდგენილია სამივე ტიპი: წინადადების, სახელადი და ზმნური. ქვემოთ მოცემულ მაგალითში სახელადი ჩანაცვლება ხორციელდება განუსაზღვრელი ნაცვალსახელით 'One' და ანაცვლებს არსებით სახელს 'lake'.

G: I have a question for you, though. There's that long lake of where you're.

K: Which one? (laughs) Oh God.

G: Well, yes. Well, there's the one under the pier. But there's the one where Timberlake comes and accuses you (ეპიზოდი I, Actors on Actors).

რიტორიკული კოჰეზია

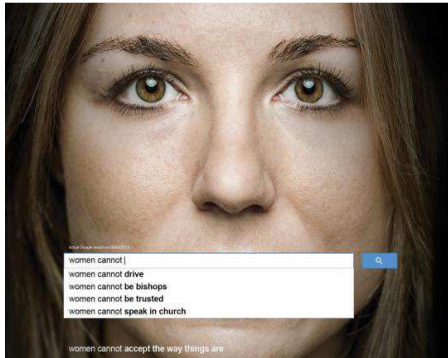
რიტორიკული კოჰეზია მცირედ, თუმცა მაინც არის წარმოდგენილი ტოქშოუსა და პოსტერის დისკურსის ჟანრში. მისი პროცენტული წილი დაახლოებით 2-3%-ია. ის უმეტეს შემთხვევაში პარალელური სტრუქტურების გამეორების შემთხვევებს მოიცავს და ზეპირმეტყველებით თუ გრაფიკულ ტექსტს მეტად ემოციურ ეფექტს სძენს. მაგალითისთვის განვიხილოთ მონაკვეთი ტოქშოუდან:

K: "But it was more about mentally preparing myself, because **I wanted to be** everything that Woody Allen had hoped that I would be. And **I wanted to be** more. And **I wanted to be** able to surprise him, and **I wanted to be** able to surpass his expectations, but most of all, **I wanted to be** bulletproof and **I wanted to be** easy for him. **I didn't want to be** a burden because I just had a feeling that he's probably the kind of director, having done it for as long as he has done now and tuned out so many masterpieces" (ეპიზოდი I, Actors on Actors).

განხილულ მონაკვეთში შვიდჯერ მეორდება კონსტრუქცია „**I want to be**“, რაც გარდა იმისა, რომ ხელს უწყობს აზრის ლოგიკურ განვითარებას, ემოციური დატვირთვის მატარებელია.

მსგავსად, პოსტერშიც რიტორიკულ კოჰეზიას ემოციური ელფერი აქვს და პარალელური სტრუქტურების სახითაა წამორდგენილი. განვიხილოთ მაგალითი:

პოსტერი №4. პოსტერი შეიქმნა 2013 წელს, სარეკლამო სააგენტოს Memac Ogilvy & Mather Dubai-ის მიერ. ის მიზნად ისახავს გაზარდოს ცნობადობა ქალების წინააღმდეგ დისკრიმინაციის შესახებ.

მე-4 პოსტერზე გამოსახულია ქალი და საძიებო სისტემა. ვერბალური ნაწილი კი შემდეგნაირად ჟღერს: „Women cannot... Women cannot drive. Women cannot be bishops. Women cannot be trusted. Women cannot speak in Church. Women cannot accept the way things are“. როგორც ვხედავთ, პოსტერის ვერბალური ნაწილი პარალელური კონტრუქციით არის წარმოდგენილი. ფრაზა ‘Women cannot’ ტექსტში ექვსჯერ მეორდება.

შესწავლილი ემპირიული მასალიდან ჩანს, რომ ახალი ამბების ჟანრში ლინგვისტური საშუალებები აზრის მთლიანობაში დიდ როლს ასრულებს, თუმცა არასწორი იქნება ვიფიქროთ, რომ კოჰეზიას უპირობოდ მივყავართ კოჰერენტულობამდე. როგორც აღვნიშნეთ, კოჰერენტულობა ტექსტში სუბიექტურია და მკითხველზეა დამოკიდებული, თუ რამდენად გასაგებია მისთვის ესა თუ ის ტექსტი. კოჰერენტულობას ახალ ამბებში, გარდა კოჰეზიისა, სხვა ფაქტორებიც განაპირობებს, მათ შორისაა: მკითხველის გამოცდილება, ფონისეული ცოდნა და სოციალურ-კულტურული კონტექსტი.

განსხვავებით სხვა ტიპის დისკურსის ჟანრისგან, პოსტერში დიდი დატვირთვა მოდის გრაფიკულ გამოსახულებაზე, რომელიც ვერბალურთან ერთად ერთგვარ ტექსტს ქმნის და მნიშვნელობის ინტერპრეტაციისთვის აუცილებელი ერთეულია. პოსტერის ჟანრის მიმოხილვისას, ზოგიერთ შემთხვევაში გამოიკვეთა კონტექსტის დიდი როლი. ამ მხრივ, შეგვიძლია გამოვყოთ პოსტერების ორი ძირითადი ჯგუფი:

1) **კონტექსტზე დამოკიდებული:** კლვევის ფარგლებში განხილულ პოსტერთაგან ექვსში კონტექსტი მნიშვნელოვან როლს თამაშობს;

2) **კონტექსტისგან თავისუფალი:** ოთხი მათგანის შემთხვევაში კონტექსტს მხოლოდ დამხმარე როლი გააჩნია და მათი ინტერპრეტაცია დამოუკიდებლად შესაძლებელი;

განსხვავებით ზემოთ განხილული ორი დისკურსის ჟანრისგან, ტოქშოუ მიეკუთვნება ზეპირმეტყველებით დისკურსს. წინა ორ დისკურსის ჟანრში კოჰერენციის რელიზაციის თავისებურებების ანალიზისას ყურადღება გავამახვილეთ კოჰეზიაზე, კონტექსტის როლსა და მკითხველის ფონისეულ ცოდნაზე. ზეპირმეტყველებითი დისკურსის, კერძოდ კი ტოქშოუს შემთხვევაში საჭირო ხდება კოჰერენცია შევისწავლოთ საუბრის ანალიზის პერსპექტივიდან, რომელიც საუბარში და თანმიმდევრულ სტრუქტურებში კოჰერენციის შესწავლის მეთოდად მოიაზრება. კოჰერენტულობა ზეპირმეტყველებით დისკურსში მოიცავს შიდა და გარე ტექსტობრივ ასპექტებს. ვერბალური ტექსტი მიიჩნევა კოჰერენტულად, თუ ის შემდეგ ასპექტებს მოიცავს: მომიჯნავე წყვილების სტრუქტურა, საუბარში მონაცვლეობა, მოსაუბრეთა მიერ თემის შენარჩუნება საუბრის განმავლობაში.

შესწავლილ ჟანრებში კოჰეზიური კავშირების რაოდენობითი ანალიზი ცხრილის სახით შეგვიძლია წარმოვადგინოთ:

ცხრილი №2. კოჰეზიური კავშირების სიხშირული განაწილება

ჟანრი/კოჰეზიური კავშირი	ლექსიკური კოჰეზია	რეფერენცია	კავშირი	ჩანაცვლება გელოფსისი	რიტორიკული კოჰეზია
ინტერნეტ ახალი ამბები	40%	36%	20%	4%	-
პოსტერი	44%	35%	3%	15%	3%
ტოქშოუ	30%	29%	20%	19%	2%

ამგვარად, ჩატარებული კვლევის საფუძველზე ემპირიულ მასალაში კოჰეზიური კავშირების შედარებითმა ანალიზმა შემდეგ დასკვნებამდე მიგვიყვანა:

- ის, რაც სამივე დისკურსის ჟანრს აერთიანებს, არის ლექსიკური კოჰეზიისა და რეფერენციის მაღალი სიხშირე;

- ჩანაცვლება და ელიფსისი შედარებით მცირედ არის წარმოდგენილი ახალ ამბებში. პოსტერსა და ტოქშოუში კი მისი მისი წილი საკმაოდ დიდია. პოსტერში ეს განპირობებულია იმ ფაქტით, რომ ავტორი ცდილობს მინიმალური საშუალებით გამოხატოს სათქმელი, რათა ტექსტი იყოს მარტივი და დასამახსოვრებელი. ტოქშოუში კი მოსაუბრეები კითხვა-პასუხის, დიალოგის რეჟიმში, გამეორების თავიდან ასარიდებლად ხშირად მიმართავენ აღნიშნულ ხერხს;

- კავშირი ერთ-ერთი ყველაზე ხშირად გამოყენებადი კოჰეზიური კავშირია ახალი ამბებისა და ტოქშოუს ჟანრში. თუმცა, თუ ახალ ამბებში ავტორის მიერ გამოყენებული ეს საშუალება ყველა შემთხვევაში მაკავშირებლის ფუნქციით გვხვდება, ტოქშოუს ჟანრში ის ხშირად პაუზის შემავსებლის ზღვარზე იმყოფება და რთული ხდება მათი ერთმანეთისგან გამიჯვნა. პოსტერში კი ბუნებრივიცაა, რომ ის თითქმის არც გვხვდება, რადგან ავტორი ცდილობს პოსტერზე წარმოდგენილი ტექსტი მოკლე და ლაკონური იყოს;

- რიტორიკული კოჰეზია არ ფიქსირდება ახალი ამბების ჟანრში, თუმცა მას ვხვდებით პოსტერის ნიმუშებსა და ზეპირმეტყველებით ტექსტში პარალელური სტრუქტურების გამეორების სახით;

როგორც ემპირიული მასალის შესწავლამ ცხადყო, კოჰერენტულობა დისკურსში გარდა კოჰეზიისა, სხვა დამატებით ფაქტორებზეა დამოკიდებული, რაც ჟანრის მიხედვით, როგორც წესი, განსხვავდება. ამ მხრივ, შემდეგი დასკვნების გაკეთება შესაძლებელია:

- ახალ ამბებში გარდა კოჰეზიისა, მნიშვნელოვანია ასევე კონტექსტუალური ინფორმაცია. მკითხველი საჭიროა ფლობდეს ფონისეულ ცოდნასა და გამოცდილებას იმისთვის, რომ ტექსტი სრულყოფილად გაიაზროს. თუმცა კონტექსტუალური ინფორმაციის საჭიროება დამოკიდებულია თავად ახალი ამბის შინაარსზეც. პოლიტიკური ხასიათის სტატია თუ საჭიროებს დამატებით ინფორმაციას,

ზოგადი ინფორმაციის შემცველი სტატია, რომელიც ოჯახზე, წყვილზე გვიამბობს, არ საჭიროებს დამატებით დეტალებს იმისთვის, რომ მკითხველმა შეძლოს მნიშვნელობის ინტერპრეტაცია;

- პოსტერში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება როგორც კონტექსტუალურ ინფორმაციას, ასევე ავტორის მიერ განზრახვის სწორად მიწოდებას და მკითხველის მიერ მის შესაბამისად მიღებას. ამ შემთხვევაში საგულისხმოა ასევე სიტუაციურობა. იმის მიხედვით, თუ სად არის განთავსებული ესა თუ ის პოსტერი, რა ფიზიკურ გარემოში, მისი მნიშვნელობის ინტერპრეტაციაც შესაბამისად ხდება;

- ტოქშოუს ჟანრში საგულისხმოა საუბრის ანალიზის კომპონენტები, როგორცაა: მომიჯნავე წყვილები, მოსაუბრეთა მონაცვლეობა, რაც ადვილებს კომუნიკაციას. წინასწარ შექმნილი მოლოდინის წყალობით მნიშვნელობის ინტერპრეტაცია მარტივად ხდება;

შესწავლილი სამი დისკურსის ჟანრი განსხვავებას ავლენს ასევე ინტერპრეტაციის პროცესში ჩართულ მხარეთა შორის მიმართების თვალსაზრისით. კვლევამ დაადგინა შემდეგი:

- ახალ ამბებსა და პოსტერს აქვს მკაფიოდ გამოხატული ფუნქცია – მოგვაწოდოს ინფორმაცია. ორივე მხარე (ავტორი-მკითხველი) აქტიურად არის ჩართული პროცესში, თუმცა მათი ფიზიკური რეალობა განსხვავებულია და მათ შორის ინტერაქცია მიმდინარეობს არაპირდაპირი გზით.

- ტოქშოუს შემთხვევაში ტექსტს გააჩნია არა მხოლოდ ინფორმაციის მიწოდების, არამედ ინტერპერსონალური ფუნქცია. ამ შემთხვევაში ორივე მხარე (მოსაუბრე-მსმენელი) აქტიურად ჩართულია პროცესში და ამავედროულად, ისინი ერთსა და იმავე ფიზიკურ რეალობაში იმყოფებიან. მათ შორის ინტერაქცია პირდაპირია.

ლიტერატურა

ბოგრანდი, დრესლერი, 1981 – Beaugrande, R. & Dressler, W. 1981. Introduction to Text Linguistics. London; New York: Longman.

ბრაუნი, იული, 1983 – Brown, G & Yule, G. 1983. Discourse Analysis. Cambridge: Cambridge University Press.

დონელანი, 1996 – Donnellan, K. 1996. “Reference and Definite Descriptions” In: *The Philosophical Review*, Vol. 75, No. 3, pp. 281-304. Duke University Press.

ვან დეიკი, 2002 – van Dijk, Th. 1988. *News as Discourse*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.

თორნბერი, 2005 – Thornbury, S. 2005. *Beyond the Sentence, Introducing Discourse Analysis*. Oxford: Macmillan.

ილი, 2006 – Ilie, C (2006), “Talk Shows” In: Keith Brown, (Editor-in-Chief) *Encyclopedia of Language & Linguistics*, Second Edition, volume 12, pp. 489-494. Oxford: Elsevier.

კარელი, 1982 – Carrel, P. L. 1982. Cohesion is not coherence. *TESOL Quarterly* 16. 479-88.

კატინგი, 2002 – Cutting, J. 2002. *Pragmatics and Discourse*. London and New York: Routledge.

კუკი, 1989 – Cook, G. 1989. *Discourse*. Oxford: Oxford University Press.

კუკი, 1989 – Cook, G. 1992. *The Discourse of Advertising*. London and New York: Routledge.

კრისტალი, 1995 – Crystal, D. 1995. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

ლივინგსტონი, ლანტი, 1994 – Livingstone, S. & Lunt P. 1994. *Talk on Television*. London and New York: Routledge.

მკარტი, 1991 – McCarthy, M. 1991. *Discourse Analysis for Language Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press.

მეი, 2001 – Mey, J. L. 2001. *Pragmatics: An introduction*. Oxford: Blackwell.

ნიუბერტი, შრივი, 1992 – Neubert, A., & Shreve, G. M. 1992. *Translation as Text*. Kent, Ohio: The Kent State University Press.

ჯეი, 2001 – Gee, J.P. 2001. *Discourse Analysis*. London and New York: Routledge.

ჰელიდეი, ჰასანი, 1976 – Halliday, M & Hasan, R. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.

ჰეჩი, 1992 – Hatch, E. 1992. *Discourse and Language Education*. Cambridge: Cambridge University Press

ემპირიული მასალა

პოსტერი

1. ინტ.წყარო 1 <https://www.cnn.com/2014/09/09/the-most-controversial-and-effective-ads-ever.html> (20.12.20)
2. ინტ. წყარო 2 <http://signalwriter.blogspot.com/2010/06/sandwich-iv-you-dont-have-to-be-jewish.html> (20.12.20)
3. ინტ. წყარო 3 https://en.wikipedia.org/wiki/Henry_S._Levy_and_Sons (20.12.20)
4. ინტ. წყარო 4 https://en.wikipedia.org/wiki/Labour_Isn%27t_Working (20.12.20)
5. ინტ.წყარო 5 <https://www.creativereview.co.uk/refreshes-the-parts-other-beers-cannot-reach/> (20.12.20)
6. ინტ.წყარო 6 <http://collection.sciencemuseum.org.uk/objects/co8179391/you-cant-scrub-your-lungs-clean-poster> (ბოლო ნახვა 20.12.20)
7. ინტ.წყარო 7 <https://www.adweek.com/creativity/coca-cola-has-flower-power-ogilvy-ads-its-new-plantbottles-158273/> (20.12.20)
8. ინტ.წყარო https://www.adsoftheworld.com/media/print/moms_demand_action_for_gun_sense_in_america_kinder_egg (20.12.20)
9. ინტ.წყარო 9 <https://www.theguardian.com/media/2016/jul/01/rejected-remain-campaign-posters-revealed-by-ad-agencies> (20.12.20)

ახალი ამბები:

10. ინტ.წყარო 10 <https://www.newser.com/> (20.12.20)

ტოქ შოუ

11. ინტ. წყარო 11 <https://variety.com/video/gary-oldman-kate-winslet-actors-on-actors/> (20.12.20)
12. ინტ წყარო 12 <https://variety.com/video/actors-on-actors-emilia-clarke-and-regina-hall/> (20.12.20)

ლექსიკონი:

13. ინტ. წყარო 13 <https://www.merriam-webster.com/> (20.12.20)
14. ინტ. წყარო 14 <https://dictionary.cambridge.org/> (20.12.20)

On the Linguistic Realization of Coherence in Different Genres of English

Summary

The paper aims at investigating linguistic realization of coherence in three discourse genres – news report, poster and talk-show. Discourse analysis, conversation analysis and text linguistics form the theoretical framework of the study. The empirical data embrace the following:

- 15 internet news stories from the screen newspaper *Newser*;
- 10 samples of poster covering the period from the second half of the 20th c. up to the present day;
- 2 episodes of the talk-show: Variety Studio-Actors on Actors;

The research has shown that in the three genres under discussion all 5 types of cohesive devices (reference, substitution, conjunction, ellipsis and lexical ties) are evidenced, however, the frequency of their usage differ across the genres in question. Reference and lexical ties are of equal importance for news reports, talk-shows and posters. Ellipsis and substitution are poorly represented in news reports, whereas in posters and talk-shows the percentage of their usage is quite high. Conjunction is amply employed in talk-shows and news reports, but hardly encountered in posters. Unlike talk-shows and posters rhetorical cohesion is not evidenced in news reports. Special emphasis is placed on the fact that the peculiarities of the employment of cohesive ties are genre-specific.

The paper also examines some other relevant means of achieving coherence in the genres in question.

ჯაბუკი ძირისა

არსებითი სახელის ბრუნების პარადიგმული
მოღვლები თანამედროვე ქართულში

ნებისმიერი კლასიფიკაცია გარკვეულ ნიშანს ან ნიშნებს ეფუძნება.

კლასიფიკაციის ნიმუშია სიტყვების მეტყველების ნაწილებად წარმოდგენა. გამოიყოფა 10 ჯგუფი.

ფორმაცვალების უნარი - ეს საკლასიფიკაციო ნიშანი უდევს საფუძვლად აღნიშნულ ნაწილთა წარმოდგენას 2 ჯგუფად: ფორმაცვალებადებად და ფორმაუცვლელებად.

ფორმაცვალებადებში ცალკე ჯგუფად არის წარმოდგენილი სახელები და ცალკე - ზმნა; რას ემყარება ეს კვალიფიკაცია? – იმას, რომ სახელებს აქვთ საერთო საკლასიფიკაციო ნიშანი: აქ პარადიგმები ბრუნებისა და რიცხვის კატეგორიების მიხედვითაა გამართული (ფორმალურად ზმნასა და სახელებს აქვთ საზიარო კატეგორია რიცხვისა, თუმცა განსხვავებულია რიცხვის გამოხატვის პრინციპები).

კლასიფიკაცია შესაძლოა სემანტიკური ნიშნის მიხედვით იყოს წარმოდგენილი და ამის მაგალითია არსებითი სახელების სემანტიკურ ჯგუფებად წარმოდგენა: გამოიყოფა **ვინ** და **რა** კატეგორიის, **სულიერთა** და **უსულოთა**, **კონკრეტული** და **აბსტრაქტული**, **საკუთარი** და **საზოგადო** სახელების ჯგუფები. თითოეულ ჯგუფს კონკრეტული საკლასიფიკაციო ნიშანი უდევს საფუძვლად, ამ ნიშნის მიხედვით არის გადანაწილებული ყველა არსებითი სახელი სათანადო ჯგუფში.

ბუნებრივია, ამა თუ იმ სემანტიკური ნიშნის მიხედვით გაკეთებული კლასიფიკაცია ამავე დროს და თავისთავად ვერ იქნება ფორმალური კლასიფიკაცია (კლასიფიკაცია, რომელსაც საფუძვლად წმინდა ფორმალური მიმართებები უდევს). ფორმალური

კლასიფიკაცია სხვა, ფორმალურ პრინციპებს ემყარება, თუმცა ის შეიძლება სემანტიკურ ნიუანსებსაც ითვალისწინებდეს.

სახელთა ბრუნების თავისებურებების გათვალისწინებით სხვადასხვა ჯგუფებს გამოყოფენ ქართულში.

ლ. კვაჭაძის კლასიფიკაციაში სუბსტანტივთა ორი ჯგუფია წარმოდგენილი: **ბოლოთანხმოვნიაწები** და **ბოლოხმოვნიაწები**.

მხოლოდ ამ **ფორმალური, სტრუქტურული** საკლასიფიკაციო ნიშნით თუ ვიხელმძღვანელებთ, ყველა სუბსტანტივი გადანაწილდება ან ერთ, ან მეორე ჯგუფში. ამ შემთხვევაში ეს არის გამართული კლასიფიკაცია, – **თუ მხოლოდ ეს არის მისი მიზანი**.

ეს არის ძალიან ზოგადი კლასიფიკაცია და იგი წარმოდგენას ვერ გვიქმნის ფორმაცვალების განსხვავებულ გზებზე.

არსებითი სახელის **ფუძისა და ბრუნვის ნიშანთა ურთიერთგავლენა** უდევს საფუძვლად არნ. ჩიქობავას მიერ წარმოდგენილ კლასიფიკაციას; ამის მიხედვით სამი ტიპი გამოიყოფა:

1. არც ბრუნვის ნიშანი იწვევს ცვლილებას ფუძეში, არც ფუძის დაბოლოება მოქმედებს ბრუნვის ნიშანზე: ამხანაგ-ი, ვაჟკაც-ი...

2. ხმოვნით დაწყებული ბრუნვის ნიშანი იწვევს ფუძის ცვლილებას (კუმშვას ან კვეცას): სოფელ-ი – სოფლ-ისა; გზა – გზ-ისა...

3. ფუძის ბოლოკიდური ხმოვანი მოქმედებს ბრუნვის ნიშანზე – იკარგება ბრუნვის ნიშნის დასაწყისი ხმოვანი: წყარო – წყარო-ს-ი, წყარო-თ-ი... (ჩიქობავა, 1998, 30).

პარადიგმული სახესხვაობების **მიზეზი** შეიძლება განსხვავებული იყოს (ფუძის სტრუქტურა, ბრუნვის ნიშნის სტრუქტურა...); რა თქმა უნდა, საჭიროა ამ **მიზეზების** კვლევა და აღწერა, მაგრამ უმთავრესია ამა თუ იმ ფაქტორებით გამოწვეული იმ **მოდელების, პარადიგმული სახეობების სრულად დადგენა**, რომლებიც შეიძლება არსებობდეს (ამა თუ იმ მიზეზის გამო) არსებითი სახელის ბრუნების დროს; ეს არის უაღრესად მნიშვნელოვანი ენის **სისტემური აღწერისას**, სწორედ ეს უნდა იყოს ფორმაცვალების მიხედვით კლასიფიკაციის **მიზანი**.

სხვაგვარად: **ყველა სიტყვას, რომელსაც არსებითი სახელის გრამატიკული სტატუსი აქვს, თავისი ადგილი უნდა ჰქონდეს ერთ კონკრეტულ ჯგუფში**.

არნ. ჩიქობავას კლასიფიკაციის მიზანია სახელების გადანაწილება სამ ჯგუფში იმის მიხედვით, როგორია ფუძისა და ბრუნვის ნიშანთა ურთიერთგავლენა, – ამ თვალსაზრისით ეს კლასიფიკაცია გამართულია, მაგრამ აქ და ამით მთავრდება მისი როლი და ფუნქცია.

ამ კლასიფიკაციითაც ვერ ვიღებთ ინფორმაციას ყველა ტიპის სახელის პარადიგმული ქცევისა და თავისებურებების შესახებ.

ისევე, როგორც აკაკი შანიძის კლასიფიკაციის შემთხვევაში, აქაც აქცენტი გაკეთებულია არსებითი სახელის ფუძის სტრუქტურაზე; გამოყოფილია ბრუნების სამი ტიპი: პირველი – თანხმოვანფუძიანები, მეორე – ხმოვანფუძიანები, მესამე – ხმოვანფუძიანი ფუძეუკვეცელები.

გადანაწილდა ყველა სუბსტანტივი ან ერთ, ან მეორე, ან მესამე ჯგუფში, – ეს მარტივად და ლოგიკურად ხდება.

მაგრამ ბრუნებისას გამოვლენილი თავისებურებები რომ გავაანალიზოთ და განვაზოგადოთ, ბევრი სახელი ამ მოდელის მიღმა აღმოჩნდება.

აღ. ონიანის აზრით, ბრუნების ტიპების გამოყოფას საფუძვლად უნდა დაედოს როგორც ბრუნვის მორფემათა ალომორფების, ისე ფუძის ვარიანტთა სხვადასხვაობა; ამის მიხედვით ის გამოყოფს ბრუნების 4 ტიპს:

I ტიპი – ფუძეკუმშვადი სახელები (მერცხალი, კედელი, მინდორი)

II ტიპი – ფუძეუკუმშველი სახელები (არწივი, ქალი, აქლემი)

III ტიპი – ფუძეკვეცადი სახელები (მმა, მეფე, ღვინო)

IV ტიპი – ფუძეუკვეცილი სახელები (წყარო, ძუძუ, ჩაი)“ (ონიანი, 2003, 49).

ბ.ჯორბენაძე სახელთა ბრუნებაში გამოყოფს ორ მორფოლოგიურ ტიპს: ერთფუძიანსა და ორფუძიანს.

„ერთფუძიანში გამოიყოფა სამი ქვეტიპი: 1. სახელები, რომელთაც აქვთ ყველა ბრუნვის ფორმა (კაცი, ქალი... სიყვარული... ბედნიერება...);

ბ) აქვთ მხოლოდ ორი ფორმა (-ნ და -თ ფორმანტებით ნაწარმოები მრავლობითის ფორმები: კაც-ნ-ი – კაც-თ-ა);

გ) ახასიათებთ ნაკლები ბრუნება: შენ, თქვენ, ჩვენ...

ორფუძიანში წარმოდგენილია ორი ქვეტიპი:

ა) საერთო ფორმა აქვს სახელობითის, მოთხრობითისა და მიცემითისათვის, ერთი მხრივ, ნათესაობითისა და მოქმედებითისათვის, მეორე მხრივ“ (ჯორბენამე, 1995, 42-43).

ტ. ფუტკარადის აზრით, ბრუნების თავისებურების მიხედვით ქართული ენის სახელთა (არსებითი სახელი, ზედსართავი სახელი, ნაცვალსახელი, რიცხვითი სახელი, ზმნისართი) რამდენიმე ჯგუფი უნდა გამოიყოს:

I. სახელს აქვს ყველა ბრუნვის ფორმა; სახელობითში დაირთავს -ი-ს; ბრუნებისას არც სახელის ფუძე იცვლება, არც ბრუნვის ნიშანი: კაც-ი, კაც-მა, კაც-ს, კაც-ის...

II. სახელს აქვს ყველა ბრუნვის ფორმა; სახელობით ბრუნვას აფორმებს -ი; ნათესაობით, მოქმედებით და ვითარებით ბრუნვებში ფუძის ბოლო მარცვლის შემქმნელი ა, ე, ო ხმოვნები იკუმშება: დედალი, დედალმა, დედალს, დედლის...

III. სახელს აქვს ყველა ბრუნვის ფორმა; სახელობითი ბრუნვის ფორმა არ დაირთავს ი-ს (ფუძე ბოლოხმოვნია); მოთხრობით, ნათესაობით, მოქმედებით, ვითარებით და წოდებით ბრუნვებში ბრუნვის ნიშანი რედუცირებულია (მა→მ, ის→ს; ით→თ, ად→დ, ო→ე): წყარო, წყარომ, წყაროს...

IV. სახელს აქვს ყველა ბრუნვის ფორმა; სახელობითი ბრუნვის ფორმა არ დაირთავს სახელობითის ი-ს; ბრუნებისას ბრუნვის ნიშანი იკვეცება მოქმედებით, ვითარებით და წოდებით ბრუნვებში, ხოლო ფუძე იკვეცება ნათესაობით და მოქმედებით ბრუნვებში: კიბე, კიბემ, კიბეს, კიბის...

V. სახელს აქვს ყველა ბრუნვის ფორმა; სახელობითი არ დაირთავს ბრუნვის ნიშანს; სახელობით, მოთხრობით და წოდებით ბრუნვებში იკვეცება ბრუნვის ნიშანი, ნათესაობით და მოქმედებით ბრუნვებში ფუძე კარგავს ორ ბოლო ხმოვანს: ფანჯარა, ფანჯარამ, ფანჯარის...

VI. სახელს აქვს ყველა ბრუნვის ფორმა, მაგრამ ზოგ ბრუნვაში უჩვეულო (/არქაული) ფორმით წარმოსდგება: ღმერთი – ღვთის, ამბავი – ამბის, ღვინო – ღვინის...

VII. სახელს არა აქვს ყველა ბრუნვის ფორმა (შეზღუდული ბრუნების სახელები): შენ, შენით, შენამდე; დღეს, დღეიდან, დღემდე; აქ – აქედან – აქამდე...

VIII. ბრუნებისას სახელი ავლენს ორ ფუძეს: ეს – ამან, ამას; მე – ჩემ-ით, ჩემ-თვის...“ (ფუტკარაძე, 2006, 170).

თ. უთურგაიძე ბრუნების 7 ტიპს გამოყოფს (მორფონოლოგიური თვალსაზრისით):

I ტიპი – ფუძეუკუმშველი სახელები: გობი

II ტიპი – თანხმოვანფუძიანი კუმშვადი სახელები: ობოლი, მინდორი

III ტიპი – კვეცადი სახელები, რომლებიც ფუძის ბოლო ხმოვანს იკვეცავენ ორივე რიცხვში – ძმა

IV ტიპი – მხოლოდით რიცხვში არ იკვეცებიან, მრავლობით რიცხვში იკვეცებიან: გოგონა, შავჩოხა, სამურაი

V ტიპი – მხოლოდით რიცხვში კვეცადი და მრავლობით რიცხვში უკვეცელი სახელები: ხე

VI ტიპი – /ო/-ზე და /უ/-ზე დაბოლოებული სახელები, ისინი ფუძისბოლო ხმოვანს არ იკვეცენ საერთოდ: ყრუ

VII ტიპი – კვეცად-კუმშვადი სახელები: ქვეყანა (უთურგაიძე, 2009, 104-106)

„თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგიაში“ ბრუნების მორფოლოგიის, კერძოდ, ფუძის ვითარების გათვალისწინებით 8 ტიპის პარადიგმა წარმოდგენილი:

1	2	3	4	5	6	7	8
სახლ-	კედელ-	მაწონ-	წყა- რო	ძმა	ხე	თხუნელა	ქარხანა
„ – “	კედლ-	მაწვნ-	„ – “	ძმ-	ხ-//ხე	თხუნელა // თხუნელ	ქარხნ-

„თუ პარადიგმის ტიპებს მხოლოდ არსებითი სახელის მხოლოდითი რიცხვის ბრუნვების მიხედვით წარმოვადგენთ, – ვკითხულობთ ნაშრომში, – ეს 8 ტიპი საკმარისი აღმოჩნდება (რამდენიმე ნაირსახეობის ან თავისებურების მითითებით): მაგალითად: ო ხმოვნის სრული რედუქცია მე-3 ტიპში [კოკძრ-ის] ან მთელი მარცვლის

დაკარგვა მეორე ტიპში: ამბლ-ის და მისთ.); მაგრამ თუ მრავლობითის ჩვენებასაც გავითვალისწინებთ (რაც ძნელად გვერდასავლელია), ამ ტიპებს რამდენიმე ქვეტიპი მიემატება (როგორც ეს მე-6 და მე-7 ტიპებისთვის არის მითითებული (ე ხმოვნის მრავლობითში უკვეცელობა და უკვეცელის მრავლობითში კვეცა). ასეთივე ქვეტიპობრივი შემთხვევა იქნება: ა) მე-2 ტიპისათვის: ფეხსაცმელი - ფეხსაცმელ-ის, მაგრამ ფეხსაცმელ-ებ-ი; ბ) ასევე მე-2 ტიპისთვის: არჩევანი - არჩევან-ის, მაგრამ არჩევნ-ებ-ი; გ) მე-7 ტიპისთვის: ლურჯა - ლურჯას(ი), მაგრამ ლურჯა-ებ-ი; დ) მე-8 ტიპისთვის: მხარე - მხდრ-ი-ის, მაგრამ მხარე-ებ-ი“ (გოგოლაშვილი, 2011, 125-126).

აქვე წარმოდგენილია სხვა პრინციპის, ფუძის აუსლაუტის სტრუქტურიდან ამოსვლით, გამოყენებული საკლასიფიკაციო სქემა. ფონოლოგიური, მორფოლოგიური და მორფონოლოგიური ასპექტების გათვალისწინებით გვთავაზობენ კლასიფიკაციის იერარქიულ სისტემას, რომელიც 6 საფეხურს მოიცავს (იხ. გოგოლაშვილი, 2011, 125-129).

სხვადასხვა კლასიფიკაციის წარმოდგენისა და მათი განხილვის შემდეგ ქეთევან დათუკიშვილი მიდის დასკვნამდე, რომ ბრუნების ტიპების გამოყოფისას მკვლევრებს გამოყენებული აქვთ სხვადასხვა კრიტერიუმი, კერძოდ:

- ბრუნების ყალიბი (ა. შანიძე)
- ფუძისა და ბრუნვის ნიშანთა ურთიერთგავლენა (არნ. ჩიქობავა)
- ბრუნვის ნიშანთა ცვალებადობა (სისრულე) (ლ. კვაჭაძე)
- მორფონოლოგია (ფუძის ფონეტიკური ცვლილება) (თ. უთურგაიძე)
- ბრუნების მორფოლოგია (ბრუნვის მორფემათა ალომორფები) და ფუძის ფონეტიკური ცვლილება (ალ. ონიანი, ა. არაბული)

თავად მკვლევარი ასე წარმოგვიდგენს **საზოგადო არსებითი სახელისთვის წარმოდგენილ კლასიფიკაციას:**

თანხმოვანფუძიანები

I ტიპი – მოდელი 1

I ქვეტიპი – უკუმშველი (კაცი)

II ქვეტიპი – კუმშვადი ორივე რიცხვში (სოფელი)

II ქვეტიპი – კუმშვადი მხოლოდ ერთში (სასმელი)

IV ქვეტიპი – ნაწილობრივ კუმშვადი (ნიორი)

V ქვეტიპი – მარცვალდამკარგველი (ამბავი)

ხმოვანფუძიანები

II ტიპი – მოდელი 2

I ქვეტიპი – კვეცადი ორივე რიცხვში (დედა)

II ქვეტიპი – კვეცადი მხოლოდ ერთ რიცხვში (სარკე)

III ტიპი – მოდელი 3 – კუმშვად-კვეცადი (ფანჯარა)

IV ტიპი – მოდელი 4

I ქვეტიპი – ა, ე, ო, უ-ბოლოხმოვნიაანი უკვეცელი (წყარო)

II ქვეტიპი – კვეცადი მრავლობითში (გოგონა)

V ტიპი – მოდელი 5 – ი-ბოლოხმოვნიაანი უკვეცელი (ტრამ-ვაი) (დათუკიშვილი, 2020, 101).

ბრუნების ტიპების გამოყოფა, ცხადია, საინტერესოა „პრაქტიკული, კერძოდ, ენის მოდელირებისა და სწავლების თვალსაზრისით“ (იხ. დათუკიშვილი, 2020, 95), მაგრამ, რა თქმა უნდა, ამის გარეშე აქტუალურია ეს თემა: ყველაფერს რომ გავანებოთ თავი, ბრუნების სახეობების გამოყოფა გრამატიკულ ფორმათა აღწერასა და მათ კლასიფიკაციას გულისხმობს და ეს არ შეიძლება გრამატიკული (მორფოლოგიური) კვლევის უმთავრეს მიზნებში კომპიუტერული მოდელირებისა თუ ლინგვოდიდაქტიკური საჭიროებებისგან დამოუკიდებლად არ შედიოდეს.

საკვლევ თემასთან დაკავშირებით წარმოდგენილ მსჯელობებში ფუძისა და ბრუნვის ნიშანთა ურთიერთგავლენასთან ერთად აქცენტი უნდა გაკეთდეს სხვა, საკლასიფიკაციოდ ასევე რელევანტურ ნიუანსებზე; სახელთა ფორმაცვალებისთვის შეიძლება მნიშვნელოვანი იყოს ისეთი **სემანტიკური** მახასიათებელი, როგორცაა **საზოგადო** და **საკუთარი** სახელის ცნება. თვით საკუთარ სახელებშიც საჭიროა დიფერენცირებული მიდგომა: **ანთროპონიმთა** ბრუნება განსხვავდება სხვა საკუთარ სახელთა ბრუნებისაგან. **პირთა** სახელები და **გვარსახელები** რიგ შემთხვევაში ერთნაირად იბრუნებიან, ხანაც განსხვავდებიან.

ბრუნების ტიპიზაციის პროცესში ერთვება რიცხვის კატეგორიაც, – ამის ერთი ნიმუში საკუთარ სახელთა ბრუნებაა.

ერთი სიტყვით, გასათვალისწინებელია ყველა სემანტიკური თუ წმინდა გრამატიკული (მორფოლოგიური) ნიუანსი, რომელიც შეიძლება რელევანტური აღმოჩნდეს ფორმაცვალების სახეობათა წარმოსაჩენად, **ყველა ნიშანი, რომელიც განსხვავებული ჯგუფის საფუძველს ქმნის ბრუნების თვალსაზრისით.**

რა თქმა უნდა, ცალკე უნდა დამუშავდეს **არსებითი სახელები**(სუბსტანტივები თუ გასუბსტანტივებული სახელები), რადგან სხვა სახელებს სპეციფიკური ბრუნება აქვთ და მათი განზოგადებული წარმოდგენა ერთ სისტემაში გაუმართლებელიცაა და შეუძლებელიც (განსაკუთრებით ეს ეხება ნაცვალსახელებს).

მნიშვნელოვანია აუსლაუტისა თუ ფუძის სტრუქტურაც და ის ცვლილებებიც, რაც ხდება მორფემათა ზღვარზე, ისევე როგორც წმინდა მორფოლოგიური ხასიათის მოვლენები, მაგრამ მთავარია, რომ ამგვარმა კვლევამ მოგვცეს შედეგი: **კლასიფიკაციისთვის შერჩეული ნიშანი/ნიშნები უნდა იძლეოდეს სისტემის, სურათის სრულად წარმოჩენის საშუალებას. ამ სისტემაში აბსოლუტურად ყველა სახელს თავისი ადგილი უნდა ჰქონდეს.**

ბრუნების ტიპების დადგენა არსებული განსხვავებული პარადიგმების დადგენას გულისხმობს. **იმდენი ტიპი არსებობს, რამდენი განსხვავებული პარადიგმაც გვაქვს.**

განსხვავებული (უნიკალური) მოდელი შეიძლება ერთმა ფორმამ შექმნას. ამის მაგალითია **დრო**, რომელიც ნათესაობით-მოქმედებითში გვხვდება **დრო-ის/დრო-ით** ფორმებით და ამით განსხვავდება სხვა **ო-ფუძიანი** ფორმებისაგან. არცერთ სხვა სახელს არა აქვს ზუსტად ისეთი პარადიგმა, როგორც აქვს ამ ფორმას.

უნიკალური მოდელია **ღვინო**, რომელსაც ამავე ბრუნებებში აქვს **ღვინ-ის/ღვინ-ით** ფორმები: შდრ. *ნათ.-მოქმ.: ოქრო-ს/ოქრო-თი.*

მეორე მხრივ, ცხადია, შესაძლოა ამა თუ იმ მოდელში რამდენიმე, რამდენიმე ათეული, ათასობით ან ათიათასობით ფორმა იყოს წარმოდგენილი: რაოდენობა ამ შემთხვევაში არაფერს ნიშნავს. **მთავარია დადასტურდეს ფორმაცვალების უნიკალური ვერსია. მოდელში, რომელსაც პირობითად შეიძლება დავარქვათ კაც- მოდელი, წარმოდგენილი იქნება ფორმები: სახლ-, ქალ-ბავშვ-, კერძ-, ცხენ-...**

ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ეს მოდელი მოიცავს **თანხმოვანფუძიან ფუძეუკუმშველ საზოგადო** სახელებს (იხ. ქირია, 2021, 82). მისგან განსხვავებული პარადიგმა აქვს მოდელს **კალამ-**, რომლის ბრუნების პარადიგმა სანიმუშო ზუსტი ყალიბია ფუძეუკუმშვადი თანხმოვან-ფუძიანებისთვის (**ფანქარი, კედელი, კოკორი... კოკობი...**) ა. შ.

სხვაგვარად რომ ვთქვათ: **ყველა სიტყვას, რომელსაც აქვს არ-სებითი სახელის სტატუსი, უნდა ჰქონდეს თავისი ადგილი ამა თუ იმ ჯგუფში, – ეს არის ბრუნების სახეობათა მიხედვით კლასიფიკაციის უმთავრესი ამოცანა და მიზანი.**

მხოლოდ ამ შემთხვევაში შეიძლება იმის თქმა, რომ **აღწერა არის სრული და ზუსტი.**

ყველა ის მასალა, რომელიც ქვეტიპებსა თუ ქვეჯგუფებში გამოიყოფა, ჩვეულებრივად და კონკრეტულად უნდა იყოს წარმოდგენილი საერთო სისტემის რომელიმე კონკრეტულ სემანტიკაში; ეს ეხება გამონაკლისებსაც. ამ შემთხვევაში ისეთი ცნებები, როგორიცაა **ქვეტიპი** და **გამონაკლისი**, აზრს უკარგავს მთელ ამ სისტემას. გამონაკლისად სახელდებული რომელიმე ფორმა, მაგ., **ყასაბი**, კონკრეტული ფორმა და მას სჭირდება თავისი კუთვნილი ადგილი სისტემაში: მისი ადგილია ფუძეუკუმშვადი საზოგადო სახელების **კალამ/კალმ-** ჯგუფში: ეს სახელები ზუსტად ერთნაირად იბრუნებიან. ამ ეტაპზე აბსოლუტურად ზედმეტია მსჯელობა იმაზე, თუ რატომაა, ვთქვათ, **ყასაბ-** და **ბეჭედ-** კუმშვადი ფუძეები.

უნდა განვიხილოთ ყველა შემთხვევა და ამ შემთხვევათა ანალიზის შედეგად მივცეთ გრამატიკულ ფორმებს სათანადო შეფასება, რაც მისთვის სათანადო ადგილის მიჩენაში გამოიხატება.

საკოველთაოდ გაზიარებული და მიღებული ოპტიმალური კლასიფიკაციის დადგენა არცთუ მარტივი საქმეა, – იმის გამო, რომ **ერთი და იმავე მასალის ინტერპრეტაცია ყოველთვის არ არის ერთგვაროვანი.**

ასე მაგალითად: ალ. ონიანი კუმშვად-კვეცად სახელებთან დაკავშირებით ორჭოფობს: „უფრო ბუნებრივია მათი (კუმშვად-კვეცადი სახელების) III ტიპის ბრუნებაში გაერთიანება, თუმცა შეუძლებელი არ არის დაისვას კითხვაც: ხომ არ შეიძლება ამგვარ სახელთა ცალკე (მეხუთე) ტიპად გამოყოფა? საკითხი შემდგომ დამუშავებას მოითხოვს“ (ონიანი, 2003, 51).

ამგვარი სახელების პარადიგმული მოდელი ცალკე ტიპად არის გამოყოფილი თ. უთურგაიძის მიერ (იხ. ზემოთ); ცალკე, მერვე ჯგუფშია ეს ფორმები წარმოდგენილი „თანამედროვე ქართული ენის გრამატიკაში“ (იხ. ზემოთ); ცალკე, მესამე ტიპის მოდელი ამგვარი ფორმებით არის წარმოდგენილი ქეთევან დათუკიშვილთან (იხ. ზემოთ).

ჩვენი აზრით, ამ ფორმათაგან ე-ზე დაბოლოებული ფორმა (**„მოყვარე“**) ცალკე უნდა გამოიყოს, რადგან ამ სახელის ბრუნებისას კუმშვა-კვეცა გვაქვს მხოლობითის სამ ბრუნვაში, ხოლო დანარჩენი ამ ტიპის ფორმები მხოლოდ ნათესაობითსა და მოქმედებითში კარგავენ ერთდროულად ორ ხმოვანს, ვითარებითში გვაქვს **ქარხნა**-დ და არა **ქარხნ**-ად. ამ საკითხთან დაკავშირებით სხვა ნაშრომში გვექნება სპეციალური მსჯელობა, მაგრამ საკითხის ასე დაყენება უკვე ქმნის ახალი სახეობის გამოყოფის საფუძველს. ამას სულაც თავი რომ გავანებოთ, მათ შორის ისედაც არის სხვაობა **მრავლობითის** მიხედვით: ერთი მხრივ, გვაქვს კუმშვა და კვეცა (**ქვეყანა – ქვეყნ-ებ-ი**), ხოლო მეორე მხრივ, არც ერთი და არც მეორე (**მოყვარე – მოყვარე-ებ-ი**). ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ალოგიკური იქნება მათი მოთავსება ერთ ჯგუფში; მიზეზი მარტივია: მათ ფორმაცვალების ზუსტად ერთნაირი პარადიგმა არა აქვთ.

განსხვავებული ინტერპრეტაციების საკითხი დგება კუმშვად ფუძეებთან დაკავშირებით; მაგ., „თანამედროვე ქართული ენის გრამატიკაში“ კუმშვადად არის მიჩნეული ფორმათა ერთი ნაწილი, რაც წინააღმდეგობაშია ქეგლისა და თოფურია-გიგინეიშვილის „ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონის“ პოზიციასთან; წარმოვადგენთ სათანადო მასალის ნაწილს:

კრაველი (არც ორთოგრაფიულშია შეკუმშული ფუძე და არც ქეგლში), **სირსველი** (ქეგლში შეუკუმშავი ფუძეა, ორთოგრაფიულში მხოლოდ ამოსავალი ფორმაა წარმოდგენილი), **მეშველი** (ქეგლში შეუკუმშავი ფუძეა, ორთოგრაფიულში მხოლოდ ამოსავალი ფორმაა წარმოდგენილი), **ცირცელი** (ორივეგან შეუკუმშავი ფუძეა), **მომხვეჭელი** (ორთოგრაფიულში შეუკუმშავი ფუძეა, ქეგლში არ დასტურდება საერთოდ), **ვარამი** (ორთოგრაფიულში მხოლოდ მოთხრობითის ფუძეა წარმოდგენილი, ქეგლში დასაშვებად არის მიჩნეული კუმშვა, თუმცა ამის ასე, უკრიტიკოდ მიღება ძალიან გაჭირდება),

იატაგანი (ორივეგან შეუკუმშავი ფუძეა), **კარნავალი** (ორივეგან შეუკუმშავი ფუძეა), **ოდრიკალი** (ორივეგან შეუკუმშავი ფუძეა), **ბრჭყალი** (ორივეგან შეუკუმშავი ფუძეა)...¹

ბუნებრივია, ეს ფორმების „გრამატიკის“ ავტორთა მიერ წარმოდგენილ პარადიგმულ კლასიფიკაციაში სხვა ჯგუფში იქნება, ხოლო ჩვენთან – სხვაგან.

არის ფორმათა ერთი ჯგუფი, რომელიც ორთოგრაფიული ლექსიკონის მიხედვით მხოლოდობით ფუძეკუმშვადებია, ხოლო მრავლობითში - ფუძეუკუმშველები:**საჭმელი (საჭმლისა),**მაგრამ **საჭმელად, სასმელი (სასმლისა),** მაგრამ **სასმელები; ფეხსაცმელი (ფეხსაცმლისა, ფეხსაცმელები); ტანსაცმელი (ტანსაცმლისა)...**

ამას შეიძლება დაემატოს სხვა ფორმებიც, რომელთა ამგვარ კვალიფიკაციაშიც ასევე გვეპარება ეჭვი; ესენია: **აშარი, გიდელი, გოდოლი, ღვეზელი, თიაქარი, ღუმელი, ხელთათმანი...** თვით ნორმატიულ გამოცემებშიც არ არის ამგვარ ფორმებთან დაკავშირებით ყოველთვის ერთიანი პოზიცია.

ტანსაცმელი, ფეხსაცმელი, საჭმელი, სასმელი,აშარი, გიდელი, გოდოლი, ღვეზელი, თიაქარი, ღუმელი, ხელთათმანი... ჩვენთვის არის **კაც-ტიპის ფუძეუცვლელი, ფუძეუკუმშველი** ფორმები.

ჩვენი აზრით, ამ ფორმათა მხოლოდობითი უკუმშველი ფორმები სავსებით ბუნებრივია, უფრო ბუნებრივია, ვიდრე ის, რომელსაც ნორმატიული გამოცემები გვთავაზობენ (ასეთ შემთხვევაში მთლად გასაგები არ არის, რას ემყარება ამგვარი კვალიფიკაცია. თუ საფუძველს დაუწყებთ ძებნას, ვფიქრობთ, ამისთვის გამოგვადგება მრავლობითის სურათი, - აქ გვაქვს შეუკუმშავი ფუძე და მის მიხედვით შეიძლება გავასწოროთ პარადიგმა მხოლოდობითში (ჩვეულებრივ, თუ სახელი მხოლოდობით რიცხვში ფუძეკუმშვადია, ასეთივეა ის მთლიანად მრავლობითში და პირიქით).

¹ ფუძეკუმშვადად არის წარმოდგენილი **ზაკალი**; მართებულია **ბოკალი**, რომელიც ასევე ფუძეუკუმშველია, თუმცა საფიქრებელია, აქ კორექტურული შეცდომა სხვა მიმართულებით იყოს დაშვებული და სინამდვილეში **ზარკალი** იგულისხმებოდეს. **სოველი** ქველში ფუძეუკუმშველად არის მიჩნეული, ხოლო ორთოგრაფიული ლექსიკონი მას მცდარ ფორმად მიიჩნევს და, ამდენად, მისი ფუძის კუმშვადობას არც განიხილავს(იხ. გოგოლაშვილი, 2011, 100, 105)

მაგრამ თუ მაინც ნორმატიულ მითითებას გავითვალისწინებთ, მაშინ **ცალკე ტიპად** და არა ქვეტიპად უნდა გამოვყოთ სახეობა, რომელიც გულისხმობს **მხოლობითში უკუმშველობას**, ხოლო **მრავლობითში – კუმშვას** (შდრ.: გოგოლაშვილი, 2011, 125-129; და-თუკიშვილი, 2020, 101...).

სხვათა შორის, ეს ფორმები არა, მაგრამ ფორმა **არჩევანი** სწორედ ასეთია: მხოლობითში ფუძეუკუმშველი (**არჩევან-ის** გაკეთება), მრავლობითში ფუძეუკუმშვადი (**არჩევნ-ებ-ი** მოახლოვდა): ასე რომ, ფორმაცვალების ეს ტიპი ამ ეულად არსებული ფორმის მიხედვით მაინც შეგვიძლია გამოვყოთ.

მეხუთე ქვეტიპად არის გამოყოფილი ქეთევან დათუკიშვილის მიერ „მარცვალდამკარგავი“ „**ამზავი**“. გასაგებია, რაც იგულისხმება: იკუმშება ფუძე, იკარგება ფუძის ხმოვანი და მასთან ერთად ფუძის ბოლოკიდური თანხმოვანი.

ამ სახელისა და მასთან დაკავშირებული ფორმაცვალების ჩვენული ანალიზი ასეთია: ამ შემთხვევაში გვაქვს კუმშვის ბანალური შემთხვევა: **ამზავი – ამზ-ის**. ამის გამო ეს სახელი იქნება **ფუძეუკუმშვადი** სახელების ჯგუფში. კუმშვის გამო ხდება ბაგისმიერი ბგერების თავმოყრა და **ვ** ამის გამო იკარგება, – ამ პროცესს კი ნამდვილად არა აქვს არანაირი კავშირი **ბრუნებასთან**;

ისევე, როგორც **ლურსმანი** ბრუნების თვალსაზრისით არანაირ თავისებურებას არ ავლენს, გარდა იმისა, რომ ფუძეუკუმშვადია; ნათესაობითში გვექნება **ლურსმნ-ის** და თუ აქ **ნ** დაიკარგება (**ლურსმნ-ის > ლურსმ-ის**), ამის გამო აქ ბრუნების განსხვავებული სახეობა არ გვექნება (ისევე, როგორც, ვთქვათ **სახ-ს, სახ-ში** და მსგავს ფორმებში).

რა შეიძლება ითქვას ამგვარ ფორმებზე: **კოკორი – კოკრ-ის, ყასაბი – ყასბ-ის, კაკაბი – კაკბ-ის, ნილაბი – ნილბ-ის, ნაბადი – ნაბდ-ის, სომეხი – სომხ-ის...**

სად არის მათი ადგილი?

რა თქმა უნდა, ფუძეუკუმშვადებში, **კალამ-/კალმ-** ჯგუფში.

რატომას ასეთი სტრუქტურის ფორმები ფუძეუკუმშვადები? – ამჯერად ეს არ გვინტერესებს; მხოლოდ ფაქტის კონსტატაციას ვახდენთ, **კალამი** და **ნაბადი** ზუსტად ერთნაირად იბრუნება, – აი, ამას ვადგენთ.

მხარე/მხარე-ებ-ი სახე/სახ- ჯგუფში იქნება, **მხარი – მხრ-ის** ფუძეკუმშვადია (**კალამ-/კალმ-** ტიპის).

განსხვავებულია ჩვენი ინტერპრეტაცია „გრამატიკის“ სათანადო კლასიფიკაციაში მეშვიდე ტიპის ქვეტიპად წარმოდგენილი **ლურჯაები** ფორმასთან მიმართებით; ვფიქრობთ, ეს ფორმა ხელოვნურის შთაბეჭდილებას ტოვებს და ამ პოზიციას კიდევ უფრო გვიმყარებს ამავე ნაშრომში წარმოდგენილი შეფასება, რომლის მიხედვითაც „ეს უკანასკნელი (იგულისხმება **ლურჯაები – ჭ. ქ.)** როგორც ჩანს, საკუთარ სახელთან არის გათანაბრებული“ (გოგოლაშვილი, 2011, 121).

ჰოდა, თუ საკუთარ სახელთან არის გათანაბრებული, სწორედ ამიტომაც ხელოვნური საკუთარი სახელი მრავლობითი რიცხვის ფორმით!

კიდევ ერთი ნიმუში მასალის განსხვავებული შეფასება-ინტერპრეტაციისა:

ი-ფუძიან სახელებს ბრუნების საკუთარი მოდელი, განსხვავებული მორფოლოგიური ქცევა და პარადიგმა აქვთ, რაც, ვფიქრობთ, ბოლომდე არ არის სათანადოდ შემჩნეულ-შეფასებული (მათი ანალიზი ხშირად **ჩაი, პაი, ტრამვაი-**ს ჩამოთვლით ამოიწურება).

ი-ფუძიანებთან დაკავშირებით თ. უთურგაიძე ბრძანებს, რომ ეს სახელები „თითქოს ცალკე ტიპად უნდა გამოყოფილიყო, რადგან მოქმედებით ბრუნვას აწარმოებს -თ სუფიქსით, მაშინ როცა ხმოვან-ფუძიანი უკვეცელი სახელები ამ ბრუნვაში -თი დაბოლოებას იჩენენ (წყარო-თი, პიურე-თი, ალფა-თი და ომეგა-თი...), ცალკე ტიპად არ გამოიყო, რადგან ეს (-თ) (-თი) მორფემის ერთ-ერთი ვარიანტია. მთის დიალექტებში დღესაც დასტურდება წყარო-თ „წყაროთი“ ტიპის ფორმები (წყაროთ < წყაროთ)“ (უთურგაიძე, 2009, 106).

ამ შემთხვევაში ჩვენთვის ქეთევან დათუკიშვილის მოსაზრებაა მისაღები: „ის ფაქტი, რომ **(-თ) (-თი)** მორფემის ერთ-ერთი ვარიანტია, არ ნიშნავს იმას, რომ ის დამოუკიდებელ აფიქსად (ალომორფად) არ განვიხილოთ. შდრ. ნათ. ბრუნვა. აქაც იგივე ვითარებაა: **-სა-**რის **-ის** მორფემის ალომორფი, მაგრამ ის ბრუნების სისტემაში დამოუკიდებელ ერთეულად განვიხილება. აქვე უნდა აღინიშნოს შემდეგი: ჩვენ სისტემას განვიხილავთ სინქრონიულ დონეზე და აღვწერთ, რომელი სუფიქსი უნდა დაერთოს კონკრეტულ ფუძეს. ამ შემთხვევაში **ი-ბოლოხმოვნიანი სახელების მოქმედებითი ბრუნვის**

ნიშანი (-თ) სხვაობს წყარო ტიპის სახელების მოქმედებითი ბრუნვის ნიშნისგან (-თი). ამიტომ ამ ორ პარადიგმას ერთ მოდელად ვერ განვიხილავთ. შესაბამისად, ი-ბოლოხმოვნისანი სახელებისთვის გამოვყოფთ ცალკე ტიპს (დათუკიშვილი, 2020, 98).

ჩვენი მხრიდან დავძენთ: ცხადია, სინქრონიულ დონეზე დიალექტური მონაცემების განხილვასაც არაფერი უდგას წინ – ამ შემთხვევაში სხვა გარემოებაა უფრო მნიშვნელოვანი: კერძოდ, ენობრივი ფაქტის შეფასება მოხდეს **თანამედროვე სალიტერატურო ქართული ენიდან ამოსვლით**, ამის გათვალისწინებით კი **მეტროთი** (მგზავრობს), **სპილოთი** (სეირნობს), **ოქროთი** (ვაჭრობს)... ფორმათა პარალელურ თუ პოზიციურ ვარიანტად ვერანაირად ვერ განვიხილავთ **მეტროთ** (მგზავრობს), **სპილოთ** (სეირნობს), **ოქროთ** (ვაჭრობს)... ფორმებს.

მეორე მხრივ, ერთადერთი სწორი ფორმებია: **ჩაით** (გაუმასპინძლდა), **ჟიურით** (კმაყოფილია), **აღიბით** (დაამტკიცა)... და არა: **ჩაითი** (გაუმასპინძლდა), **ჟიურითი** (კმაყოფილია), **აღიბითი** (დაამტკიცა)...

მხოლოდ ეს ფაქტი, მოქმედებითში -თ ალომორფის გამოვლენა უკვე ნიშნავს იმას, რომ ეს სხვა ტიპის ბრუნებაა.

თუმცა სხვა თავისებურებებიც შეინიშნება ამ სტრუქტურის სახელთა ბრუნებაში:

ა) ი-ფუძიანები სახელობითში -ვით თანდებულს დაირთავენ: ტრამვაი – ტრამვაი-ვით, ტაქსი – ტაქსი-ვით... (შდრ.: ხმოვანფუძიანები სახელობითში თანდებულს არ დაირთავენ: **მმა-ვით**, **და-ვით**, **დედა-ვით**... ფორმები არასწორია).

ბ) მხოლობითი რიცხვის წოდებითში ბრუნვის ნიშანი არ დასტურდება, ამდენად, სახელობითი და წოდებითი ერთნაირია(ისევე, როგორც პირთა სახელების შემთხვევაშია). (შდრ.: დათუკიშვილი, 2020, 98...).

დ) ი-ფუძიანები ფუძეკვეცადი სახელებია¹.

¹ ფუძეკვეცადობის სტატუსისთვის არ არის აუცილებელი ფუძის ბოლო ხმოვნის დაკარგვა **ორივე რიცხვში: ე-ფუძიანები** მხოლოდ მხოლობითი რიცხვის ორ ბრუნვაში მოიკვეცენ ფუძის ბოლო ხმოვანს, მაგრამ მათ **ფუძეკვეცადების** სტატუსი აქვთ. **ი-ფუძიანები** მხოლობითში უკვეცელები არიან, მაგრამ **მრავლობითში ყველა ბრუნვაში მოიკვეცენ ამ ი-ს**.

იმ შემთხვევაში, თუ ამ სახელებს აქვთ მრავლობითის ფორმები, ისინი ფუძის ბოლოკიდური ი ხმოვნის გარეშე წარმოგვიდგებიან: ტაქსი – ტაქს-ებ-ი, ტრამვაი – ტრამვა-ებ-ი, ბრენდი – ბრენდ-ებ-ი, ჰიპი – ჰიპ-ებ-ი, იანკი – იანკ-ებ-ი, ვისკი – ვისკ-ებ-ი... ვივალდი – ვივალდ-ებ-ი, მასტროიანი – მასტროიან-ებ-ი, პუჩინი – პუჩინ-ებ-ი...

ერთი სიტყვით, უდავოა, რომ ი-ფუძიანებს განსხვავებული, უნიკალური პარადიგმა აქვთ და მათი მექანიკურად წარმოდგენა სხვა სახელთა ჯგუფში (ფუძეუკვეცელებში, სადაც მას ამწესებენ, როგორც წესი) გაუმართლებელია.

საინტერესოა, რომ თვით ი-ფუძიანებიც სხვადასხვანაირად იბრუნებიან: ერთი მხრივ, გვაქვს ბრუნების გიორგი ტიპი, ხოლო მეორე მხრივ – გარიბალდი/გარიბალდ- ტიპი; ანუ: გიორგი ფუძეუკვეცელია, ხოლო გარიბალდი – ფუძეუკვეცადი: ეს ერთი ნიშანი უკვე საკვებით საკმარისია მათ შორის პარადიგმული სხვაობის წარმოსაჩვენად.

თუ შევაჯამებთ ყოველივეს, ასეთ სურათს მივიღებთ:

	ტიპი	ძირითადი ნიშან-მახასიათებლები	შენიშვნა
I.	კაც-	საზოგადო; თანხმოდანფუძიანი; ფუძეუკვეცელი; დაერთვის ბრუნვის ნიშანთა ძირითადი ვარიანტები (-ი, -მა, -ს, -ის, -ით, -ად, -ო).	
I.	დავით-	საკუთარი; თანხმოდანფუძიანი; ფუძეუკვეცელი; დაერთვის ბრუნვის ნიშანთა ძირითადი ვარიანტები (-ი, -მა, -ს, -ის, -ით, -ად). წოდებითში ბრუნვის ნიშანს არ დაერთავს. მრავლობითი რიცხვი არა აქვს.	
I.	კალამ-/კალმ-	საზოგადო; თანხმოდანფუძიანი; ფუძეუკვეცადი (ფუძეუკვეცადი ნათ., მოქმ., ვით. ბრ.-სა და მრავლობითში); დაერთვის ბრუნვის ნიშანთა ძირითადი ვარიანტები (-ი, -მა, -ს, -ის, -ით, -ად, -ო).	ასევე იბრუნება: წერეთელი, მარჩბელი
V.	ნიორ-/ნივრ-	საზოგადო; თანხმოდანფუძიანი; ფუძეუკვეცადი (ნაწილობრივ კუშმვადი ნათ., მოქმ., ვით. ბრ.-სა და მრავლობითში); დაერთვის ბრუნვის ნიშანთა ძირითადი ვარიანტები (-ი, -მა, -ს, -ის, -ით, -ად, -ო).	
V.	არჩევან-/არჩევნ-	საზოგადო; თანხმოდანფუძიანი; ფუძეუკვეცადი (კუშმვადი მრავლობითში); დაერთვის ბრუნვის ნიშანთა ძირითადი ვარიანტები (-ი, -მა, -ს, -ის, -ით, -ად, -ო).	

I.	მიწა/ მიწ-	საზოგადო; ხმოვანფუძიანი; ფუძეცვალებადი (ფუძეკვეცადი მხ. რიცხვის ნათ., მოქმ. ბრ.-სა და მრავლობითში - მთლიანად); სახელობითში ბრუნვის ნიშანია ნული ; მოთხრობითში ბრუნვის ნიშანია -მ ; ვითარებითში ბრუნვის ნიშანია -დ ; წოდებითში ბრუნვის ნიშანია -ვ .	
I.	სახე/ სახ-	საზოგადო; ხმოვანფუძიანი; ფუძეცვალებადი (ფუძეკვეცადი მხოლობითის ნათ. და მოქმ. ბრ.-ში); სახელობითში ბრუნვის ნიშანია ნული ; მოთხრობითში ბრუნვის ნიშანია -მ ; ვითარებითში ბრუნვის ნიშანია -დ ; წოდებითში ბრუნვის ნიშანია -ვ .	
I.	გოგონა/ გოგონ-	საზოგადო; ხმოვანფუძიანი; ფუძეცვალებადი (ფუძეკვეცადი მრავლობითში); სახელობითში ბრუნვის ნიშანია ნული ; მოთხრობითში ბრუნვის ნიშანია -მ ; ნათესაობითში ბრუნვის ნიშანია -ს ; მოქმედებითში ბრუნვის ნიშანია -თი ; ვითარებითში ბრუნვის ნიშანია -დ ; წოდებითში ბრუნვის ნიშანია -ვ .	
კ.	ქვეყანა/ ქვეყნ-	საზოგადო; ხმოვანფუძიანი; ფუძეცვალებადი (კუმშვად-კვეცადი მხ. რიცხვის ნათ., მოქმ. ბრ.-სა და მრავლობითში - მთლიანად; კუმშვადი მხოლობითი რიცხვის ვით.-ში); სახელობითში ბრუნვის ნიშანია ნული ; მოთხრობითში ბრუნვის ნიშანია -მ ; ვითარებითში ბრუნვის ნიშანია -დ ; წოდებითში ბრუნვის ნიშანია -ვ .	
კ.	მოყვარე/ მოყვრ-	საზოგადო; ხმოვანფუძიანი; ფუძეცვალებადი (კუმშვად-კვეცადი მხ. რიცხვის ნათ., მოქმ. და ვით. ბრ.-ში); სახელობითში ბრუნვის ნიშანია ნული ; მოთხრობითში ბრუნვის ნიშანია -მ ; წოდებითში ბრუნვის ნიშანია -ვ .	
I.	ორმო	საზოგადო; ხმოვანფუძიანი; ფუძეცვალებადი; სახელობითში ბრუნვის ნიშანია ნული ; მოთხრობითში ბრუნვის ნიშანია -მ ; ნათესაობითში ბრუნვის ნიშანია -ს ; მოქმედებითში ბრუნვის ნიშანია -თი ; ვითარებითში ბრუნვის ნიშანია -დ ; წოდებითში ბრუნვის ნიშანია -ვ/ნული .	ასევე იბრუნება: კუ... კაფე...
I.	გარი- ბაღლი/ გარი- ბაღლ-	საკუთარი; ხმოვანფუძიანი; ფუძეცვალებადი (ფუძეკვეცადი მრავლობითში); სახელობითში ბრუნვის ნიშანია ნული ; მოთხრობითში ბრუნვის ნიშანია -მ ; ნათესაობითში ბრუნვის ნიშ-	ასევე იბრუნება: ცუნამი...

		ნია -ს ; მოქმედებითში ბრუნვის ნიშანია -თ ; ვითარებითში ბრუნვის ნიშანია -დ ; წოდებითში ბრუნვის ნიშანია ნული ; სახელობითში -ვით თანდებულს დაირთავს.	
I.	გიორგი	საკუთარი; ხმოვანფუძიანი; ფუძეუცვლელი; სახელობითში ბრუნვის ნიშანია ნული ; მოთხრობითში ბრუნვის ნიშანია -მ ; ნათესაობითში ბრუნვის ნიშანია -ს ; მოქმედებითში ბრუნვის ნიშანია -თ ; ვითარებითში ბრუნვის ნიშანია -დ ; წოდებითში ბრუნვის ნიშანს არ დაირთავს; სახელობითში -ვით თანდებულს დაირთავს. მრავლობითი რიცხვი არა აქვს.	ასევე იბრუნება: მაიამი, ჰელსინკი...
/.	ეკა	საკუთარი; ხმოვანფუძიანი; ფუძეუცვლელი; სახელობითში ბრუნვის ნიშანია ნული ; მოთხრობითში ბრუნვის ნიშანია -მ ; ნათესაობითში ბრუნვის ნიშანია -ს ; მოქმედებითში ბრუნვის ნიშანია -თი ; ვითარებითში ბრუნვის ნიშანია -დ ; წოდებითში ბრუნვის ნიშანს არ დაირთავს; მრავლობითი რიცხვი არა აქვს.	ასევე იბრუნება: ნულუ... ჯოტო... თეკლე... კურზუ... ტოკიო...
/.	გაგუა/ გაგუ-	საკუთარი; ხმოვანფუძიანი; ფუძეცვალებადი (ფუძეკვეცადი მრავლობითში); სახელობითში ბრუნვის ნიშანია ნული ; მოთხრობითში ბრუნვის ნიშანია -მ ; ნათესაობითში ბრუნვის ნიშანია -ს ; მოქმედებითში ბრუნვის ნიშანია -თი ; ვითარებითში ბრუნვის ნიშანია -დ ; წოდებითში ბრუნვის ნიშანს არ დაირთავს.	ასევე იბრუნება: ჯიქია... ჯობავა...
I.	თბილის-	საკუთარი; თანხმოვანფუძიანი; ფუძეუცვლელი; დაერთვის ბრუნვის ნიშანთა ძირითადი ვარიანტები (-ი, -მა, -ს, -ის, -ით, -ად, -ო). მრავლობითი რიცხვი არა აქვს.	
I.	მცხეთა/ მცხეთ-	საკუთარი; ხმოვანფუძიანი; ფუძეცვალებადი (ფუძეკვეცადი მხ. რიცხვის ნათ. და მოქმ. ბრუნვებში); სახელობითში ბრუნვის ნიშანია ნული ; მოთხრობითში ბრუნვის ნიშანია -მ ; ვითარებითში ბრუნვის ნიშანია -დ ; წოდებითში ბრუნვის ნიშანია -ვ/ ნული . მრავლობითი რიცხვი არა აქვს.	ასევე იბრუნება: ბოდბე... სტუდენტობა... თესვა...
I.	ღვინო/ ღვინ-	საზოგადო; ხმოვანფუძიანი; ფუძეცვალებადი (ფუძეკვეცადი მხ. რიცხვის ნათ. და მოქმ. ბრუნვებში); სახელობითში ბრუნვის ნიშანია ნული ; მოთხრობითში ბრუნვის ნიშანია -მ ; ნათესაობითში ბრუნვის ნიშანია -ს ; ვითარებითში	

		ში ბრუნვის ნიშანია -დ ; წოდებითში ბრუნვის ნიშანია -ვ/წული .	
კ.	დრო	საზოგადო; ხმოვანფუძიანი; ფუძეუცვლელი; სახელობითში ბრუნვის ნიშანია წული ; მოთხრობითში ბრუნვის ნიშანია -მ ; ნათესაობითში ბრუნვის ნიშანია -ის ; ვითარებითში ბრუნვის ნიშანია -დ ; წოდებითში ბრუნვის ნიშანია -ვ/წული .	

ამ ჯგუფებში განაწილებულ არსებით სახელებს ბრუნებისას ერთი **უნიკალური** ნიშანი მაინც აქვს, რაც მათ განასხვავებს სხვა ჯგუფში შემავალი სახელისაგან, – ეს ერთი ნიშანი სავსებით საკმა-რისია და რელევანტური ბრუნების ახალი პარადიგმული ტიპის გამოსაყოფად.

ნებისმიერი ახალი, განსხვავებული ვერსია ბრუნებისა (მიზეზის მიუხედავად) უნდა დაფიქსირდეს, როგორც ფორმაცვალების უნიკალური ტიპი, – ეს არის **ამოსავალი პოსტულატი**.

ლიტერატურა

გოგოლაშვილი 2011– გ. გოგოლაშვილი, ა. არაბული, მ. სუხიშვილი, მ. მანჯგალაძე, ნ. ჭუმბურიძე, ნ. ჯორბენაძე, თანამედროვე ქართული ენის მორფოლოგია, გიორგი გოგოლაშვილის საერთო რედაქციით, თბ., 2011;

დათუკიშვილი 2020 – ქ. დათუკიშვილი, ბრუნების ტიპებისათვის თანამედროვექართულში, იკე, XLVIII, 2020;

კვაჭაძე, 1981 – ლ. კვაჭაძე, ქართული ენა. ნაწილი I, თბ., 1981;

ონიანი 2003 – ალ. ონიანი, თანამედროვე ქართული სალიტერატუროენა, თბ., 2003;

უთურგაძე 2009 – თ. უთურგაძე, ქართული ენის დონეთა ძირითადი მახასიათებლების ურთიერთზემოქმედებისათვის გლობალურ ენობრივ სისტემაში, თბილისი, 2009;

ფუტკარაძე 2006 – ქართული ენის ისტორია, ტ. ფუტკარაძის საერთო რედაქციით, ქუთაისი, 2006;

ქირია 2021 – ჭ. ქირია, არსებითი სახელის ბრუნვის პარადიგ-
მული მოდელები მეგრულში, XLIრესპუბლიკური დიალექტოლო-
გიურისამეცნიერო სესიის მასალები, 2021 წლის 26-27 ნოემბერი,
თბ., 2021;

შანიძე 1980 – აკ. შანიძე, თხზულებანი, ტ.3, თბ., 1980.

ჩიქობავა 1998 – არნ. ჩიქობავა, ქართული ენის ზოგადი დახა-
სიათება, თბილისი, 1998.

ჯორბენაძე 1995 – ბ. ჯორბენაძე, ქართული ენის მორფოლო-
გია, თბ., 1995.

CHABUKI KIRIA

Paradigmatic Models of Noun Declension in Current Georgian

Summary

In current Georgian nouns have different declension paradigms. Every noun has its own place within the system; the question is to find this place and present a full picture. One unique property (a semantic peculiarity may serve as such) that differentiates a particular noun of one group from that of another, is sufficient for the purpose of classification. A group may be represented just by one member; e.g.: *dro* (*time*) has a unique paradigm with no analogy in any of the paradigms.

Stating declension types means identifying different existing paradigms; i.e.: there are as many declension types as there are paradigms.

The paper argues that in current Georgian there are around 20 varieties of noun declension.

ხათუნა ჟანაზიანი

თემის ნიშნების საკითხისთვის კახეთის
1812 წლის აჯანყების დოკუმენტებში

1999 წელს თსუ გამომცემლობამ გამოსცა „დოკუმენტები“ კახეთის 1812 წლის აჯანყების ისტორიისათვის“. ეს არის აჯანყებულ კახელთა საჩივრები და ჩვენებები (დაკითხვის ოქმები).

კახეთის ცნობილი აჯანყება 1812 წლის იანვრის ბოლოს დაიწყო და მოიცვა მთელი კახეთი (ქიზიყი, შიგნი და გარე კახეთი). აჯანყების ჩაქრობის შემდეგ მთავარმართებლის მარკიზ პაულიჩის გადაწყვეტილებით დაიწყო აჯანყების გამომწვევი მიზეზების შესწავლა. შეიქმნა საგანგებო კომისია. შეგროვდა ოცდაათამდე საჩივარი, ათეულობით მოწმე დაიკითხა. 1812 წლის ივნისში მთავარმართებელი შეიცვალა, კომისიამ მუშაობა შეწყვიტა და მოპოვებული მასალები პეტერბურგში გადაიგზავნა, შემდეგ ამ მასალამ ბინა დაიდო მოსკოვის სამხედრო-ისტორიულ არქივში. არქივიდან 1951 წელს მასალა გადმოწერა და გამოსაცემად მოამზადა ისტორიკოსმა შოთა ხანთაძემ, გამოსცა კიდეც 1961 წელს, თუმცა „არასასურველი გამოცემა“ სტამბაშივე განადგურდა. 1999 წელს შემთხვევით გადარჩენილი ცალის მიხედვით ხელახალი გამოცემა მოამზადა ისტორიკოსმა დ. ცინცაძემ. „დოკუმენტები“ საინტერესოა არა მარტო ისტორიული, არამედ ენათმეცნიერული თვალსაზრისითაც, კერძოდ, კახური დიალექტის ისტორიული ვითარების გასარკვევად.

გამოქვეყნებული დოკუმენტური მასალის მიხედვით ირკვევა, რომ მთხრობელები ჩვეულებრივი გლეხები არიან, წერა-კითხვის უცოდინარი ხალხი. მათზე წიგნის გავლენა გამორიცხულია, ისინი საუბრობენ ჩვეულებრივი სასაუბრო ენით. ჩამწერები სასულიერო პირები არიან, რომლებსაც ზოგ შემთხვევაში შესაბამისი განათლება აქვთ მიღებული. მასალის გაცნობისას აშკარად გამოიკვეთა ანტონ I-ის სკოლის გავლენა მართლწერაში, მაგრამ არსებითი ის არის, რომ

ამბის გადმოსაცემად ის მორფოლოგიური ფორმები გამოიყენება, რომლებიც სწორად აქვს მიჩნეული მთხრობელს. ჩამწერი მორფოლოგიურ ფორმებს არ ცვლის. შეიძლება ტექსტი ფონეტიკური თვალსაზრისით სანდო არ იყოს, მაგრამ მორფოლოგიური ფორმების სანდოობაში ჩვენ ეჭვს ვერ შევიტანთ. ჩვენ ყურადღებას ამჯერად თემის ნიშნებზე შევაჩერებთ.

როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნავენ, თემა არის ზმნის კატეგორია, რომელიც საერთოა პირველი და მეორე სერიის ყველა მწკრივისთვის. ამის მიხედვით გვაქვს ერთთემიანი და ორთემიანი ზმნები, განსხვავებას ქმნის პირველი და მეორე სერიის მწკრივის ფორმები.

თემის ნიშნები სხვადასხვანაირად გამოიყენება ქართული ენის დიალექტებში, კახურში ეს საკითხი თავისებური და საინტერესოა. 1812 წლის დოკუმენტები წარმოდგენას გვიქმნის ორი საუკუნით ადრინდელ ვითარებაზე, თუ რა მდგომარეობა იყო იმდროინდელ კახურში თემის ნიშანთა გამოყენების თვალსაზრისით. ჩვენი მიზანია ეს მონაცემები შევადაროთ ამჟამინდელი კახური დიალექტის ვითარებას. ამისთვის გამოვიყენეთ არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ბაზაზე შექმნილ დიალექტურ კორპუსი, რომელშიც შეტანილია ამ დრომდე გამოქვეყნებული და ჩაწერილია ტექსტები.რამდენიმე მომენტზე გავამახვილებთ ყურადღებას:

აკაკი შანიძე „ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლებში“ (შანიძე, 1973: 389) საუბრობს ისტორიულ ერთთემიან ზმნებზე, რომლებიც ადრე არ დაირთავდნენ თემის ნიშნებს, ხოლო როგორც თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, ისე ამჟამინდელ კახურშიც ეს ზმნები თემისნიშნაინებია. ვხვდებით ასეთ ფორმებს:

„ხო, ვინც დააკლავს, **ხოცავენ** (ქ.დ.კ. არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტის არქივი, 1949-1988, corpora.co);

„მინადენი წყალი **რეცხავს**“ (შინამრეწველობის მასალები, corpora.co).

დოკუმენტებშიც დასტურდება ისეთი შემთხვევები, როცა აწყოში ეს ზმნები თემის ნიშანს ივითარებს. მოვიყვანთ ილუსტრაციას საკვლევი მასალიდან:

„ქვევრებსა ვრეცხამთ, ვკრეფავთ, ვწურავთ, სამოც ოთხმოცი საპალნე გამოდის“ (მანავი).

ძველ ქართულში ეს ზმნები თემის ნიშნის გარეშეა: **ვრეცხთ, ვკრეფთ**. უწყვეტელში კი იმავე ტიპის ზმნებმა არქაული ფორმა შინარჩუნეს. საკვლევ მასალაში დასტურდება უწყვეტელში ანალოგიური ფორმები: „**ხოცდნენ**“, „**გვეჯდნენ**“, მაგალითად:

„მას ჟამს რასაც ბეგარაში კაცსა ვგზავნიდით, ურმის ხარს, პირუტყვს შიმშილით **ხოცდნენ**“ (სიღნაღი);

„იასაულები გვედგენ, გვემდენ, **გვეჯდენ**, უარეს გვპირდებოდნენ“ (ყანდაურა).

საინტერესოა აწმყოს მწკრივში ზმნათა მესამე პირის წარმოება. ძველ ქართულში აწმყოს მესამე სუბიექტური პირის მრავლობით რიცხვში **-ავ** თემის ნიშანი ხმოვანს კარგავდა. დოკუმენტებშიც ამგვარი ფორმა დადასტურებული, მაგალითად: „**დაიფიცვენ**“:

„ვხედავთ სასამართლოში დასხდებიან მდივან ბეგათ და **დაიფიცვენ** მაშინ ამბობენ ქრთამი არ ავილოთო“ (თელავი).

ახლა ასეთი შემთხვევები აღარ დასტურდება. ვითარება სალიტერატურო ქართულის მსგავსია, თუმცა, ჩვეულებისამებრ, დიალექტის ნორმა არის: **დაიფიცამენ** (**-ავ** თემის ნიშნის ნაცვლად ძირითადად გვხვდება **-ამ** თემის ნიშანი, თუმცა **-ავ** თემისნიშნიან ვარიანტსაც შევხვდებით).

„დოკუმენტების“ მასალების მიხედვით, **-ავ** და **-ამ** თემისნიშნიანი ზმნების უწყვეტლის პარადიგმა ძირითადად ძველიქართულისებურია. ძველ ქართულში უწყვეტლის მწკრივში გვქონდა უღლების შემდეგი პარადიგმა:

„ვაკურთხევდ(ი)“	აკურთხევდით
აკურთხევდი(ი)	აკურთხევდით
აკურთხევდა	აკურთხევდეს“ (სარჯველაძე, 1997: 104).

მასალებში დასტურდება პირველი პირის ფორმები:

„საწნავი მიწები არის, რომელსაც **მოვწნევდით** და დავთესდით“ (ვეჟინი, გურჯაანი);

„აგრეთვე თვეში ოც ურემს **უზიდევდით**“ (ვეჟინი, გურჯაანი);

„გვითხოვნია ბილეთი, რომ ჩვენი მწუხარება მოხსენებოდა მართებულს და ესე უწყალოდ **გვრისხევდა**“ (სიღნაღი)

უწყვეტლის მწკრივის ზმნებს მეორე პირში არ ვხვდებით თავად ტექსტის შინაარსიდან გამომდინარე. ძველ ქართულში მრავლობით რიცხვში უწყვეტლის მწკრივის მესამე პირს-**ეს** დაბოლოება ჰქონდა, ხოლო დოკუმენტებში მხოლოდ თემის ნიშნის ვარინტია შენახული, პირის ნიშანი კი თანამედროვე სალიტერატურო ქართულის მსგავსად ეწარმოება ზმნებს, მაგალითად:

„იდგნენ ჩვენს საკუთარს მინდორში და **სთიბევდნენ**“ (მამნაარი).

დღესდღეობით კახურში **-ავ** თემის ნიშანს ზმნებში ძირითადად **-ამ** თემის ნიშანი ჩაენაცვლა, მაგალითად:

„ყინულზე **გავლეწამ**“ (ქ.დ.კ. არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტის არქივი, 1949-1988, corpora.co);

„ბიჭმა უთხრა: ჩვენ შინ არა ვყოფივართო და **გვინახამ** ქალეზიო“ (ქ.დ.კ. არნ. ჩიქობავას ენათმეცნიერების ინსტიტუტის არქივი, 1949-1988, corpora.co).

დოკუმენტებში კი უპირატესობა **-ავ** თემის ნიშანს ეძლევა, თუმცა **-ამ** თემისნიშნის ვარიანტებიც გვხვდება:

„ქვევრებსა **ვრეცხამთ, ვკრეფავთ, ვწურავთ**, სამოც ოთხმოცი საპალნე გამოდის“ (მანავი);

„კიდეც **ვხნავთ**, კიდეც **ვთესავთ** ჩვენის შეძლებით და პურსაც სყიდულობენ“ (თელავი).

დოკუმენტებში III სერიის პირველ თურმეობითში **-ავ** და **-ამ** თემისნიშნის ზმნების პარალელურ წარმოებას ვხვდებით. ძირითადად დასტურდება **-ამ** თემისნიშნის ვარიანტები:

„რა ხანია აქ დრაგუნის პოლკი დგას და იმათთვის თივა **გვიზიდამს**“ (პატარძელი, ბერთუბანი);

„იმის ანგარიში არ ვიცით, რა ერთი **დაუხარჯამს**, და არც ამ წლევეანდელის ამ დანახარჯისა არა მოუციათ რა“ (პატარძელი, ბერთუბანი).

-ავ თემის ნიშნის ნაცვლად **-ამ** მაწარმოებლის გამოყენება უკვე დიალექტური ნორმაა, თუმცა ზოგჯერ **-ავ** თემის ნიშანსაც ვხვდებით:

„ამას გარდა საქმის გამოძიებაში და წარმოებაში **დაგვიხარჯავს**, რომელიც მიგვიღია სიღნაღის სუდიის ლეიბინისათვის“ (ანაგა).

ამჟამინდელ კახურში I თურმეობითში თემის ნიშანი ძირითადად არ გადასდევს ზმნას, ზმნები ია დაბოლოებაზე გადავიდა სალიტერატურო ქართულისაგან განსხვავებით, მაგალითად: **მიზიდნია**. ან თუ თემის ნიშანს გადაიყოლებს, -ავ თემის ნიშნის ნაცვლად - ამ თემის ნიშანი ჩნდება, მაგალითად: **მიზიდამ**.

საბოლოოდ აღვნიშნავთ, რომ დოკუმენტებში გვხვდება როგორც ერთთემიან ზმნათა ძველი ქართულისებური წარმოება, ისე ახალი ქართული სალიტერატურო ენისათვის დამახასიათებელი თემისნიშნაინი ზმნები, ასევე დასტურდება დიალექტური ნორმის მიხედვით წარმოებული ვარიანტები.

ლიტერატურა

გოგოლაშვილი 2010 – გოგოლაშვილი გ., ქართული ზმნა (ფორმაწარმოების საკითხები), არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, თბილისი, 2010.

გოგოლაშვილი, არაბული 2017 – გ. გოგოლაშვილი, ა. არაბული, ახალი ქართული ენა (დიალექტების მორფოლოგია. კრებვითი ანალიზი), ტ. III., თბილისი, 2017.

დოკუმენტები 1999 – დოკუმენტები კახეთის 1812 წლის აჯანყების ისტორიისათვის, თბილისი, 1999.

მარტიროსოვი, იმნაიშვილი 1956 – მარტიროსოვი ა., იმნაიშვილი გ., ქართული ენის კახური დიალექტი, თბილისი, 1956.

სარჯველაძე 2004 – სარჯველაძე ზ., ძველი ქართული ენა, თბილისი, 2004.

შანიძე 1930 – შანიძე ა., ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, თბილისი, 1930.

შანიძე 1976 – შანიძე ა., ძველი ქართული ენა, თბილისი, 1976.

ჯორბენაძე 1989 – ჯორბენაძე ბ., ქართული დიალექტოლოგია, ტ. I, თბილისი, 1989.

**Towards the Issue of Thematic Markers in the Documents
of the 1812 Kakheti Rebellion**

Summary

In the Kakhetian dialect thematic markers are expressed in a peculiar and interesting way. The documents of 1812 give us an idea about the linguistic situation of two centuries ago and the usage of thematic markers in the Kakhetian dialect of that time. The paper focuses on some points of the issue in question:

1..Historically, single-themed verbs with no thematic markers take one in current Kakhetian dialect (*xocavt*).In the documents under discussion these verbs have no thematic markers. However, there are instances when they take thematic markers in the Present Tense, but in the Past Imperfect they preserve an archaic form. In the empirical data the following forms are evidenced: (*xocdnen*, Signaghi), (*gvžčždnen* - Qandaura).

2. Of particular interest is the formation of the third person in the verbs of the Present Screeve. In Old Georgian, in the third subjective person, plural, the thematic marker *av* lost its vowel. Similar forms are attested in the documents under analysis (*daipicven*-Telavi). The formation of the third person in verbs was similar to that of Old Georgian (*daipicven*, Telavi). Such forms are no longer attested in the Kakhetian dialect; the formation evidenced is similar to that of Standard Georgian. However, the dialectal norm being *daipicamen*, the thematic marker *-av* is replaced by *-am*.

3.According to the data, the imperfect paradigm of the verbs with *-av* and *-am* thematic markers is mostly similar to that of Old Georgian; the first person forms are also attested (*movqnevdi* -Vezhini, Gurjaani); due to the text content the imperfect screeve is not encountered in the second person of the verbs with a similar formation, though in the third person the variants with the vowel *e* are encountered (*gvrisxevda*-Signaghi: *stibevdnen*, *Mashnaari*).

4. At present the thematic marker -av is replaced by the marker -am. In the documents the former prevails, though the verbs with the thematic marker-am are also encountered (*vrecxamt*, *vkrepavt*-Manavi).

5. In the documents in Resultative 1 of Series 3 the parallel formation of the verbs with -av and -am thematic markers is attested. The form *gvizidavs* is typical of Standard Georgian, whereas *gvizidams* is a dialectal norm. In current Kakhetian dialect the verbs in Resultative 1 generally take no thematic markers, however, if there is any exception it is the thematic marker -am which is employed *mizidnia mizidam*.

სოფიკო ზაზაძე

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ენათმეცნიერების
ფაკულტეტის, მისი დარბაზისა და სასწავლო
პროგრამების უმჯობესი ისტორია
(1926 წლის საარქივო მასალების მიხედვით)

საქართველოს ეროვნული არქივის უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფონდში დაცულია საარქივო მასალები, კერძოდ სხდომათა ოქმები, რომლებშიც აღწერილია 1926 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ენათმეცნიერების ფაკულტეტის შექმნის ისტორია, ფაკულტეტის ჩამოყალიბებაში მონაწილე მეცნიერთა (კომისიის წევრების) ვინაობა და მათ მიერ შედგენილი სასწავლო პროგრამები.

იმავე ფონდში დაცული საარქივო დოკუმენტებით დგინდება, რომ მანამდე, 1922 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში არსებობდა პედაგოგიური ფაკულტეტი, რომელიც მიზნად ისახავდა: „შესაფერ მეცნიერთა კადრებისა და განათლების სარბიელზე მომუშავეთა თეორეტიულსა და პრაქტიკულ მომზადებას. ყველასთვის სავალდებულო საგნებია: ლოღიკა, ფსიქოლოგია, ფილოსოფიის შესავალი, საქართველოს ისტორია (დროებით) და ერთ-ერთი თანამედროვე ევროპული ენათმეცნიერება თავის ცოდნის განსაკუთრებულ საგნად შეიძლება ან ქართულენოვანი ან ინდოევროპული, ან სემური ენათმეცნიერება, ან არა და მხოლოდ ცალცალკე ენა. სწავლა ორ მთავარ ნაწილად იყოფა: პირველი ოთხი სემესტრის განმავლობაში სტუდენტმა უნდა შეისწავლოს მის სამეცნიერო დარგისა და მიზნისთვის საჭირო ენები და მოისმინოს იმ საგნების საზოგადო კურსები“ [სეა, უიკა, ფ. 471, ა. 1, ს. 81. ს. ჭავჭავაძე, ივანე ჯავახიშვილის ენობრივი სტრატეგია ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (1918-1922 წლების საარქივო მასალების მიხედვით, 2019 წელი. https://archive.gov.ge/ge/sametsniero-publikatsiebi/saertashoriso-konferentsia-20191?fbclid=IwAR0p2xtM050mo0rXvD6LpeGfTien_3KVwhorwk HDIUfJACpQfppQ4dXjXM].

1922 წელს პედაგოგიური ფაკულტეტი შედგებოდა სამი განყოფილებისაგან: **1. ფსიქოლოგიურ-პედაგოგიური; 2. საისტორიო-სალიტერატურო;** **3. საბუნებისმეტყველო-მათემატიკური.** ამათგან საისტორიო-სალიტერატურო განყოფილების მიმართულებები იყო: **ქართული ენათმეცნიერება, ინდოევროპული ენათმეცნიერება და სემური ენათმეცნიერება,** რომლებზეც ისწავლებოდა შემდეგი დისციპლინები:

„**ქართული ენათმეცნიერების დარგი პირველი წლის განმავლობაში:** ფსიქოლოგია, მეთოდები და აპარატები ფსიქოლოგიისა, ფილოსოფიის ისტორია, ქართული ენა: ა/ძველი ქართული, ბ/ საშუალო ქართული, გ/ახალი ქართული, ქართული ენის ისტორია, **ახალი ენა/ფრანგ. გერმ. ინგლ/**, ზოგადი ფონეტიკა: ა/თეორიული კურსი, ბ/ სემინარიუმი, ქართული ლიტერატურის ისტორია, ძველი **სომხური ენა**, ახალი **სპარსული ენა**, პროსემინარი ქართულ ენაში, სემინარიუმი ქართულ ენაში.

ქართული ენათმეცნიერების დარგი მეორე წლის განმავლობაში:მეგრულ-ჭანური, სვანური ენა, აფხაზური ენა, ქართული ენის ფსიქოლოგია, ქართულ-მეგრ. სვან. შედარებითი ენათმეცნიერება, არაბული ენა, თურქული ენა, ბერძნული ენა, პალეოგრაფია, სპეციალური კურსი, ექსპერიმენტული ფონეტიკა.

ინდოევროპული ენათმეცნიერება პირველი წლის განმავლობაში: ექსპ. ფსიქოლოგია, მეთოდები და აპარატები ფსიქოლოგია, ფილოსოფიის ისტორია, **ქართული ენა /ძველი/, ქართული ენის ისტორია, ახალი ენა /ფრანგ. გერმ. ინგლ./**, ზოგადი ფონეტიკა: ა/ თეორიული კურსი, ბ/ სემინარიუმი, ზოგადი ენათმეცნიერება: ა/ თეორიული კურსი, ბ/ სემინარიუმი, **ქართული ლიტერატურის ისტორია**, ძველი **სომხური ენა**, ახალი **სპარსული ენა**, ბერძნული ენა, **ლათინური ენა.**

ინდოევროპული ენათმეცნიერება მეორე წელს:არაბული ენა, თურქული ენა, ინდოევროპული შედარებითი ენათმეცნიერება: ა/თეორიული კურსი, ბ/ სემინარიუმი, **ირანული ენათმეცნიერება:** ა/თეორიული კურსი, ბ/ სემინარიუმი, **ინდოევროპული ენათმეცნიერების ისტორია**, ექსპერიმენტალური ფონეტიკა, სპეც. კურსი /ორი/, პედაგოგიკის ისტორია, პედაგოგიური ფსიქოლოგია/ პრაქტ. საცდ. სკოლაში.

ხელოვნების, სიტყვიერებისა და საისტორიო დარგებზე ისწავლებოდა შემდეგი საგნები: ძველი ქართული ენა, ახალი ენა (ფრანგული, გერმანული ან ინგლისური), ერთ-ერთი კლასიკური ენა, ერთ-ერთი აღმოსავლური/სომხური, სპარსული, არაბული ან ასურული, ზოგადი ენათმეცნიერება და ზოგადი ფონეტიკა, ქართული პალეოგრაფია, ქართული ენის ისტორია და დიალექტოლოგია“[სეა, უიკა, ფ. 471, ა. 1, ს. 27, 1922 წ. ს. ჭავჭავაძის ივანე ჯავახიშვილის ენობრივი სტრატეგია ტფილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში (1918-1922 წლების საარქივო მასალების მიხედვით, 2019 წელი. [https:// archive.gov.ge/ge/sametsniero-publikatsiebi/saertashoriso-konferentsia2019-1?fbclid=IwAR0p2xtM050mo0rXvD6LpeGf_Tien3KVwhorwkHDIUFJACPqFp_pQ4dXjXM](https://archive.gov.ge/ge/sametsniero-publikatsiebi/saertashoriso-konferentsia2019-1?fbclid=IwAR0p2xtM050mo0rXvD6LpeGf_Tien3KVwhorwkHDIUFJACPqFp_pQ4dXjXM)].

1922 წლის ქართული და ინდოევროპული ენათმეცნიერების განყოფილებებზე ისწავლებოდა შემდეგი ენები: ქართული (მეგრულ-ჭანური, სვანური), ფრანგული, გერმანული, ინგლისური, ძველი სომხური, ახალი სპარსული, აფხაზური, ოსური, არაბული, თურქული, ლათინური და ბერძნული (სულ 11 ენა). სასწავლო პროგრამებში დასახელებულია ენების ასეთი კლასიფიკაცია, კერძოდ: **ძველი ენები, ახალი ენები, აღმოსავლური ენები და კლასიკური ენები.** როგორც ვხედავთ, დასახელებულ ენათა შორის არ ჩანს რუსული ენა, რაც შესაძლოა პროფ. ივ. ჯავახიშვილის ინიციატივა ყოფილიყო, ვინაიდან ჩვენ მიერ მოძიებული საარქივო მასალებიდან ჩანს, რომ მეცნიერი მაქსიმალურად ცდილობდა რუსული ენის ნაცვლად, ქართველ სტუდენტებს ესწავლათ ევროპული ან სხვა მეზობელი ქვეყნების ენები, რუსული სახელმძღვანელოებისა და სამეცნიერო ლიტერატურის ნაცვლად, ევროპის სხვადასხვა ქვეყნებიდან გამოეწერა უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკისთვის საჭირო წიგნები, რუსი პროფესორების ნაცვლად, ევროპის ქვეყნებიდან მოეწვია საჭირო კადრები და ა. შ. თუმცა 1922 წელს განათლების სახალხო კომისარიატის წარმომადგენლებმა შეცვალეს ივ. ჯავახიშვილისა და მისი თანაგუნდელების მიერ შედგენილი პედაგოგიური ფაკულტეტის სასწავლო გეგმები, აკრძალეს ზემოთ დასახელებული ენების სწავლება და მათ მაგივრად ახალი საგნები ჩაამატეს.

ამის შემდეგ, 1926 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ენათმეცნიერების ფაკულტეტის შექმნა დაიგეგმა. წინამდებ-

რე ნაშრომში წარმოგიდგენთ სხდომათა ოქმებს, რომლებშიც ასახულია ის მოსამზადებელი სამუშაოები, რომლებიც აწარმოეს უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებლებმა აღნიშნული პროექტის განსახორციელებლად (მოცემულია სულ სამი ოქმი, 1926 წლის 2 და 3 ივლისის დილისა და სადამოს სხდომები):

„ოქმი N1, 1926 წლის ივლისის 2. სხდომას დაესწრნენ: პროფ. კ. კეკელიძე, პროფ. გრ. წერეთელი, პროფ. შ. ნუცუბიძე, პროფ. გ. ახვლედიანი, პროფ. ა. შანიძე, დოც. ლ. მელიქსბეგი, ი. აბულაძე, სვ. ჯანაშია, არნ. ჩიქობავა, ს. ყაუხჩიშვილი. თავმჯდომარე: კ. კეკელიძე. მდივანი: ს. ყაუხჩიშვილი.

პროფ. კეკელიძე მოახსენებს კრებს, რომ განათლების სახ. კომისარიატის მოწერილობით მას დავალებული აქვს შეადგინოს კომისია, რომელმაც უნდა შეიმუშავოს „ენათმეცნიერების“ ფაკულტეტის სასწავლო გეგმა. ამ მიზნით მან მოიწვია ამ სხდომაზე ის პირები, რომელთაც უშუალოდ აქვთ კავშირი ენათმეცნიერებასთან და მის დამხმარე დისციპლინებთან.

შემდეგ კომისია ეცნობა სასწავლო გეგმებს: 1. ლენინგრადის უნივერსიტეტის „ენათმეცნიერებისა და ნივთიერი კულტურის ფაკულტეტისა“ და 2. მოსკოვის პირველი უნივერსიტეტის „ეთნოლოგიური“ ფაკულტეტისა.

დასასრულს, კომისიის წევრები სთხოვენ თავმჯდომარეს, რომ რადგან „ენათმეცნიერების“ ფაკულტეტზე ფართოდ უნდა იყოს წარმოდგენილი ენათმეცნიერების დამხმარე დისციპლინები, მოიწვიოს ამ კომისიაში ფაკულტეტის დაწვრილებითი გეგმის დამუშავების გასაადვილებლად სხვა პირებიც.

ოქმი N2, 1926 წლის ივლისის 2, სადამოს სხდომა. სხდომას დაესწრნენ: პროფ. კ. კეკელიძე, პროფ. აკ. შანიძე, პროფ. გრ. წერეთელი, პროფ. შ. ნუცუბიძე, პროფ. გ. ახვლედიანი, პროფ. დ. უზნაძე, პროფ. გ. ჩუბინაშვილი, დოც. გ. ჯავახიშვილი, დოც. გრ. ნათაძე, დოც. ლ. მელიქსბეგი, ი. აბულაძე, სვ. ჯანაშია, არნ. ჩიქობავა, ს. ყაუხჩიშვილი. თავმჯდომარე: კ. კეკელიძე. მდივანი: ს. ყაუხჩიშვილი.

განიხილეს პროფ. კ. კეკელიძის მიერ წარმოდგენილი პროექტი ენათმეცნიერების ფაკულტეტის მიზნების განსაზღვრისა.

დაადგინეს წარმოდგენილი პროექტი შესწორებების შემდეგ მიღებული შემდეგი სახით:

1) **„ფაკულტეტის მიზანია** მოამზადოს მაღალი კვალიფიკაციის ლინგვისტები, მწერლობის ისტორიკოსები, არქეოლოგები და არქისტები, რომელნიც გამოყენებულ იქნებიან როგორც სამეცნიერო-საგამოკვლევო და საპედაგოგიო მოღვაწეობისთვის, ისე პრაქტიკული მუშაობისთვის ამა თუ იმ დარგში, როგორც პასუხისმგებელი სპეციალისტები. ამ მიზნით ფაკულტეტი ამზადებს:

ა) უმაღლესად დაკვალიფიცირებულ **მასწავლებლებს ენისას, მწერლობისას და სიძველეთმცოდნეობისას** ყველა ტიპის სკოლისთვის საქართველოში;

ბ) სპეციალისტებს, რომელთაც ხელი უნდა შეუწყონ საქართველოში **ეროვნულ უმცირესობებს თავის მშობლიურ ენაზე მოაწყონ სწავლა-განათლების საქმე და შექმნან საჭირო ლიტერატურა, უმთავრესად პედაგოგიური;**

გ) მხარეთმცოდნეობისათვის ორგანიზაციისათვის საჭირო მუშაკებს **საბჭოთა კავშირის, განსაკუთრებით კავკასიის შესასწავლად ლინგვისტური, ისტორიულ-ლიტერატურული, არქეოლოგიურისა და ეთნოლოგიურის მხრით;**

დ) **მახლობელი აღმოსავლეთისათვის საჭირო მუშაკებს, რომელთაც საფუძვლიანი ცოდნა ექნებათ არა მარტო ენისა, არამედ საშუალოდ აღმოსავლური კულტურისა და ისტორიისა;**

ე) მუშაკებს ცენტრალური და ადგილობრივი მუზეუმების, არქივებისა და წიგნთსაცავებისთვის.

2) ფაკულტეტის მოცულობის საკითხი.

დაადგინეს: **უნდა გაიხსნას „ენათმეცნიერების“ ფაკულტეტი ორი განყოფილებით: ერთი განყოფილება იქნება წმინდა ლინგვისტური, ხოლო მეორე შეისწავლის ნივთიერი კულტურისა და ეთნოლოგიის საკითხებს.**

3) ფაკულტეტის დაწვრილებითი სასწავლო გეგმის საკითხი.

დაადგინეს: რადგან დაწვრილებით სასწავლო გეგმის შემუშავება შეუძლებელია ფართო სხდომაზე. გამოყოფილ იქნეს კომისია, რომელმაც სასწრაფოდ უნდა დაამუშაოს აღნიშნული სასწავლო გეგმა და წარმოუდგინოს პლენუმს განსახილველად.

4) სასწავლო გეგმის შემმუშავებელი კომისიის გამოყოფის საკითხი;

დაადგინეს: გამოყოფილ იქნეს გეგმის შემმუშავებელი კომი-

სია ასეთი შემადგენლობით: **კეკელიძე**, (თავმჯდომარე), **ყაუხჩიშვილი** (მდივანი), **შანიძე**, **ახვლედიანი**, **უზნაძე**, **ნათაძე**, **ჩუბინაშვილი** და **გ. ჯავახიშვილი**“ [სეა, უიცა, ფ. 471, ან. 1, ს. 190. 1926-1927 წწ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, გვ. 15-21, გვ. 3-10].

მაშასადამე, ჩვენ მიერ წარმოდგენილი მეორე ოქმის მიხედვით ენათმეცნიერების ფაკულტეტის ორი მიმართულება ჩამოყალიბდა: 1. ლინგვისტური; 2. არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული. ლინგვისტურ მიმართულებაზე ქართველოლოგიის გარდა, გამოყოფილი იყო ეროვნული უმცირესობებისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნების ენობრივი, კულტურული და ისტორიული ასპექტების შესწავლა. არქეოლოგიური და ეთნოგრაფიული მიმართულება მოიაზრებდა მხარეთმცოდნეობის ორგანიზაციაში, მუზეუმებში, არქივებსა და წიგნთსაცავებში მომუშავე კადრების მომზადებას, რომლებიც უნდა დაუფლებოდნენ საბჭოთა კავშირის და კავკასიის ენობრივ, ლიტერატურულ, ისტორიულ, არქეოლოგიურ და ეთნოგრაფიულ საკითხებს.

ოქმი N3 (სასწავლო გეგმის შესადგენად გამოყოფილი კომისიის სხდომა), 1926 წლის 3 ივლისისა, დილის 10-12 საათი.დაესწრნენ: კ. კეკელიძე, გ. ჩუბინაშვილი, აკ. შანიძე, გ. ახვლედიანი, დ. უზნაძე, გ. ჯავახიშვილი, შ. ნუცუბიძე, ს. ყაუხჩიშვილი.თავმჯდომარე: კ. კეკელიძე. მდივანი: ს. ყაუხჩიშვილი.

1. განიხილეს: ფაკულტეტის ორივე განყოფილებისათვის საჭირო საერთო საგნების საკითხი და ამ საგნების საათების განსაზღვრა.

დაადგინეს: ფაკულტეტის ორივე განყოფილებისათვის სავალდებულო საგნებად მიღებულია:

1. ქართული ენა(ზოგადი კურსი) 4+2
2. რუსული ენა და მწერლობა 4+2
3. ქართული მწერლობის ისტორია - 12
4. საქართველოს ისტორია - (ზოგადი კურსი) - 12
5. ენის ფენომონოლოგია - 4+2
6. ენათმეცნიერების შესავალი - 2+2
7. ეთნიური ფსიქოლოგია - 4+2
8. აზროვნების ტექნოლოგია - 4+2
9. ფსიქოლოგია (ფაკულტატიური) - 2+2

10. ლოგიკა (ფაკულტატიური) - 2+2

2. ლინგვისტური განყოფილების სასწავლო გეგმა.

დადაგინეს: **ლინგვისტური განყოფილების სასწავლო გეგმის დამუშავება** მიენდოს: **გ. ახვლედიანს, ავ. შანიძეს და ს. ყაუხჩაშვილს** [სეა, უიცა, ფ. 471, ან. 1, ს. 190. 1926-1927 წწ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, გვ. 15-21, გვ. 3-10].

საბჭოთა ენობრივი პოლიტიკისა და თუ ზოგადად, ახალი სოციალისტური რეალობის თავისებურებების გათვალისწინებით, განათლების კომისარიატის მიერ პროფესორებისთვის ენათმეცნიერების ფაკულტეტის შექმნის შეთავაზება მხოლოდ ამ უწყების ინიციატივა არ იქნებოდა და ეს განსაკუთრებული საქმე საბჭოთა პოლიტიკური ლიდერების ნების გარშე ვერ გადაწყდებოდა. მოსკოვისა და ლენინგრადის უნივერსიტეტების სასწავლო პროგრამების განხილვა და მათი ნიმუშებად გამოყენება ამის დასტურადაც შეიძლება მივიჩნიოთ. ამ ყველაფერთან ერთად, უცნაურია ის ფაქტიც, რომ აღნიშნულ პროცესებში არ მონაწილეობდა პროფ. ივ. ჯავახიშვილი, რომელიც უნივერსიტეტის დასაბამიდან სათავეში ედგა ყველა მნიშვნელოვან წამოწყებას თუ რეფორმას. ცხადია, ენათმეცნიერების ფაკულტეტის გახსნა იყო მასშტაბური ღონისძიება, რომლითაც კომუნისტი იდეოლოგების ერთ-ერთი მთავარი მიზანი შესაძლოა ყოფილიყო საბჭოთა ენათმეცნიერული თეორიების მეტად განვითარება და საბჭოთა ენობრივი პოლიტიკის უფრო ეფექტურად განხორციელება. მიუხედავად ამისა, ქართულმა ლინგვისტურმა ისტორიოგრაფიამ ცხადყო, რომ ჩვენმა სახელოვანმა მეცნიერებმა შეძლეს ენათმეცნიერების, ასევე ქართველოლოგიისა და კავკასიოლოგიის, როგორც სამეცნიერო დარგების განვითარება და მათი საერთაშორისო სამეცნიერო საზოგადოებისათვის ღირსეულად წარდგენა.

1926-1927 წლებში საენათმეცნიერო დარგის სასწავლო გეგმისთვის ზემოთ დასახელებულმა კომისიის წევრებმა განსაზღვრეს 10 საგანი და 31 საათი:

	საენათმეცნიერო დარგის საგნები, პირველი კურსი	საათ. რაოდ.
1	ქართული ენა	3
2	რუსული ენა	3
3	ქართული მწერლობა	4

4	საქართველოს ისტორია	2
5	ენათმეცნიერების შესავალი	2
6	აზროვნების ტექნოლოგია	2
7	ბერძნული ან ლათინური	4
8	ზოგადი და საექსპერ. ფონეტიკა	4
9	დიპლომატიური სამართალი	3
10	ექსპერიმენტალური ფსიქოლოგია (ფაკულტატურად)	4
	სულ საათი	31

ცხრილში წარმოდგენილი საგნები სავალდებულო იყო ენათმეცნიერების ფაკულტეტის სხვადასხვა მიმართულების სტუდენტებისთვის, ხოლო II კურსიდან იწყებოდა დარგობრივი დაყოფა.

საენათმეცნიერო დარგის I კურსზე ქართულ ენასა და ლიტერატურას ეთმობოდა 7 საათი, რუსულ ენას – 3 საათი, ხოლო ბერძნულ ან ლათინურ ენებს 4-4 საათი. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ 1926-1927 წლების სასწავლო გეგმით არ ისწავლებოდა არცერთი ევროპული ენა.

ჩვენ მიერ მოძიებული საანალიზო საარქივო მასალებით ირკვევა, რომ 1926 წელს ენათმეცნიერების ფაკულტეტზე მეცნიერებმა ჩამოაყალიბეს შემდეგი დარგები: **ქართული, კავკასიური (აფხაზურ-ჩერქეზული, ქისტური და დაღესტნური), ინდოევროპული, სემიტური, თურქული და ეთნოლოგიური.**

	ქართული დარგი II კურსი	საათ	ქართული დარგი III კურსი	საათ	ქართული დარგი IV კურსი	საათ
1	ქართული მწერლობა	4	ქართული მწერლობა	4	ენათმეცნ. ისტ.	2
2	რუსული მწერლობა	4	საქართველოს ისტორია	2	შედ. გრამ. ქართული ენა	2
3	საქართველო ისტორია	2	ენის ფონოლოგია	2	კავკ. ეთნოგრაფი	2
4	მეგრული ენა	2	ზოგადი ენათმეცნიერება	2	მახლ. აღმ. ისტორია	2
5	სომხური ენა	2	სვანური ენა	2	საშუ ან ახლო ბერძნული	2
6	სომხური მწერლობა	1	სპარსული ენა	2	არაბული	3
7	არაბული	4	სომხ. ენა	1	ბერძნული მწერლობა	2

8	ქართული ენა	2	სომხ. მწერლობა	1	ქართ. მწერლობა	4
9	სპარსული ენა	1	სპარსული მწერლ.	2		
10	სპარს. მწერ	2	არაბული ენა	2		
1	რუსული ენა	2	არაბული მწერლ	2		
1			დიალექტ. საფუძ.	2		
1			დასავ. ევროპ. მწერლ.	4		
	სულ	27	სულ	28	სულ	19

როგორც ვხედავთ, ქართული დარგის II კურსზე თანაბარი საათები ეთმობოდა ქართულ ენასა და ლიტერატურას და რუსულ ენასა და ლიტერატურას (6-6 საათი). ქართველური ენებიდან II კურსზე იკითხებოდა მეგრული ენა (2 საათი), ხოლო III კურსზე - სვანური ენა (2 საათი). II, III და IV კურსებზე იკითხებოდა აგრეთვე არაბული (11 საათი), სპარსული (7 საათი), სომხური (5 საათი), ბერძნული (4 საათი) ენები. აქაც გათვალისწინებული არ იყო არცერთი ევროპული ენის შესწავლა.

კავკასიური დარგი

	აფხაზურ-ჩერქეზული II კურსი	საათ	აფხაზურ-ჩერქეზული III კურსი	საათ	აფხაზურ-ჩერქეზული IV კურსი	საათ
	რუსული მწერლ.	4	ქართული მწერლობა	4	ენათმეცნ. ისტ.	2
	ქართული მწერლ.	4	საქართველოს ისტორია	2	შედ. გრამ. ქართული ენა	2
	საქართვე. ისტორია	2	ენის ფონოლოგია	2	შედ. გრამ. აფხაზური ენა	2
	აფხაზური ენა	6	ზოგადი ენათმეცნ.	2	შედ. გრამ. ჩეჩნურის	24
	არაბული ენა	4	უბიხური ენა	2	კავკ. ეთნოგრაფია	2
	ქართული ენა	3	ჩერქეზული ენა	2	არაბული	3
	რუსული ენა	2	მახლ. აღმ. ისტორია	2	ბერძნული მწერლობა	2

			არაბული ენა	2	ქართ.მწერლობა	4
			არაბული მწერლ	2		
0			აფხაზეთის ისტორია	1		
1			დასავ. ევროპის მწერლობა	4		
	სულ	25	სულ	25	სულ	17

[სეა, უიგა, ფ. 471, ან. 1, ს. 190. 1926-1927 წწ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, გვ. 15-21, გვ. 10-14].

გთავაზობთ 1926-1927 წლებისთვის შემუშავებულ სასწავლო გეგმებს, რომლებშიც ასახულია ახლადშექმნილი ენათმეცნიერების ფაკულტეტის დარგები, მათი განყოფილებები, საგნები და საათობრივი განაწილება:

კავკასიური დარგი:

აფხაზურ-ჩერქეზულისმიმართულებაზე II, III და IV კურსებზე ენების საათობრივი განაწილება ასეთი იყო: ქართული ენა და ლიტერატურა 17, აფხაზური – 8, არაბული – 11, რუსული – 6, ჩერქეზული – 4, უბიხური – 2 და ბერძნული – 2.

ქისტური - II კურსი: რუსული მწერლობა – 4, ქართული მწერლობა – 4, საქართველოს ისტორია – 2, ლლილური და ჩაჩნური – 3, არაბული ენა – 4, ქართული ენა – 3, რუსული ენა – 2. სულ 22 საათი.

III კურსი: ქართული მწერლობა 4, საქართველოს ისტორია – 2, ენის ფონოლოგია – 2, ზოგადი ენათმეცნიერება – 2, ერთი დადესტნური – 3, წოვა-თუმური – 2, მახლ. აღმ. ისტორია – 2, არაბული ენა – 2, არაბული მწერლობა – 2, დიალექტოლოგიის საფუძველი – 2, დასავლეთ ევროპის მწერლობა – 4. სულ 27 საათი.

IV კურსი: ენათმეცნიერების ისტორია – 2, შედ. გრამ. ქართული ენა – 2, კავკ. ეთნოგრაფია – 2, არაბული – 3, ბერძნული მწერლობა – 2, ერთი დადესტნური – 3, ქართული მწერლობა – 4. სულ 18 საათი.

ქისტურის მიმართულებაზე II, III და IV კურსებზე ენების საათობრივი განაწილება: ქართული – 17, წოვა-თუმური – 2, არაბული

- 11, რუსული - 6, დადესტნური - 6, ლლიღური და ჩაჩნური - 3, ბერძნული - 2.

დადესტნური - II კურსი: რუსული მწერლობა - 4, ქართული მწერლობა - 4, საქართველოს ისტორია - 2, ავარული 2, არაბული ენა - 4, ქართული ენა - 3, რუსული - ენა 2. სულ 21 საათი.

III კურსი: ქართული მწერლობა - 4, საქართველოს ისტორია - 2, ენის ფონოლოგია - 2, ზოგადი ენათმეცნიერება - 2, ანდოდიდური - 4, მახლ. აღმ. ისტორია - 2, არაბული ენა - 2, დასავლეთ ევროპის მწერლობა - 4. სულ 24 საათი.

IV კურსი: ენათმეცნიერების ისტორია - 2, შედ. გრამ. ქართული ენისა - 2, თაბასარული - 2, შედარ. გრამატიკა დადესტ. ენისა - 2, არაბული - 3, ბერძნული მწერლობა - 2, ქართული მწერლობა - 4. სულ 17 საათი.

დადესტნურის მიმართულებაზე II, III და IV კურსებზე ენების საათობრივი განაწილება: ქართული - 17, რუსული - 6, არაბული - 9, ანდოდიდური - 4, ბერძნული - 2, ავარული - 2, თაბასარული - 2, დადესტნური - 2.

ინდო-ევროპიული დარგი - II კურსი: რუსული მწერლობა - 4, ქართული მწერლობა - 4, საქართველოს ისტორია 2, ინდური - 2, ირანული ან სომხური - 2, ლათინური ან ბერძნული - 2, ოსური - 2, ქართული - 3, რუსული ენა 2. სულ 23 საათი.

III კურსი: ქართული მწერლობა - 4, საქართველოს ისტორია - 2, ზოგადი ენათმეცნიერება - 2, შედარ. გრამატ. ინდო-ევროპ. ენისა - 4, სემიტური ან თურქული - 4, ინდური - 2, ირანული ან სომხური - 2, ლათინური ან ბერძნული ავტ. - 2, ოსური - 1, ბერძნული მწერლობა - 2, დასავლეთ ევროპის მწერლობა - 4. სულ 29 საათი.

IV კურსი: ენათმეცნიერების ისტორია - 2, შედ. გრამ. ქართული ენისა - 2, ოსური ენის ისტორიის მასალა - 1, რომის მწერლობა - 2, ინდ. ენათმეცნიერების სპ. კურ. - 4, დასავლეთ ევროპის რუს. ისტორია - 2, ენის ფონოლოგია - 2, ქართული მწერლობა - 4. სულ 19 საათი.

ინდო-ევროპიული დარგის II, III და IV კურსებზე ენების საათობრივი განაწილება: ქართული - 17, რუსული - 6, ინდური - 4, ლათინური ან ბერძნული - 4, ირანული ან სომხური - 4, სემიტური ან თურქული - 4, ოსური - 4.

თურქული დარგი – II კურსი: რუსული მწერლობა – 4, ქართული მწერლობა – 4, საქართველოს ისტორია 2, არაბული – 6, ენის ფსიქო-ფიზიოლოგია 2, ოსმალური – 4, რუსული ენა – 2, სპარსული ენა – 2, სპარსული მწერლობა – 1. სულ 30 საათი.

III კურსი: ქართული მწერლობა – 4, საქართველოს ისტორია – 2, ზოგადი ენათმეცნიერება – 2, არაბული – 4, არაბული მწერლობა 2, სპარსული ენა – 2, სპარსული მწერლობა – 1, კლასიკური აღმოს. ისტორია – 2, აზერბაიჯანული – 4, ოსმალური მწერლობა – 2, დასავ. ევროპ. მწერლობა – 4. სულ 29 საათი.

IV კურსი: ენათმეცნიერების ისტორია – 2, შედ. გრამ. ქართული ენებისა – 2, აზერბეიჯ. მწერლობა და ისტორია – 2, თურქული დიალექტები – 2, ორხონის წარწერები – 2, მახლ. აღმოს. ისტორია – 2, ბერძნული მწერლობა – 2, ენის ფენომენოლოგია – 2, აღმოს. ხელოვნება – 2, ქართული მწერლობა – 4. სულ 22 საათი.

თურქული დარგი II, III და IV კურსებზე ენების საათობრივი განაწილება: ქართული ენა და ლიტერატურა – 14, არაბული – 10, რუსული – 6, ოსმალური – 4, სპარსული – 6, აზერბაიჯანული – 6, თურქული დიალექტები – 2, ბერძნული – 2.

სემიტური დარგი – II კურსი: რუსული მწერლობა – 4, ქართული მწერლობა – 4, საქართველოს ისტორია – 2, ენის ფსიქო-ფიზიოლოგია – 2, არაბული – 6, ქართული ენა – 3, რუსული ენა – 2, სპარსული ენა – 2, სპარსული მწერლობა – 1. სულ 26 საათი.

III კურსი: ქართული მწერლობა – 4, საქართველოს ისტორია – 2, ზოგადი ენათმეცნიერება – 2, არაბული – 4, სპარსული – ენა 2, სპარსული მწერლობა – 1, კლასიკური აღმოს. ისტორია – 1, ებრაული 4, ასურული – 3, დასავლეთ ევროპის მწერლობა – 4. სულ 28 საათი.

IV კურსი: ენათმეცნიერების ისტორია – 2, შედ. გრამ. ქართული ენა – 2, სირიული – 3, სირიული მწერლობა – 2, შედარ. გრამატ. სემ. – 2, ებრაული მწერლობა – 2, მახლ. აღმოს. ისტორია – 2, ბერძნული მწერლობა – 2, ენის ფენომენოლოგია – 2, აღმ. ხელოვნება – 2, ქართული მწერლობა – 4. სულ 25 საათი.

სემიტური დარგი II, III და IV კურსებზე ენების საათობრივი განაწილება: ქართული ენა და ლიტერატურა – 17, არაბული – 10, რუსული – 6, სპარსული – 6, ებრაული – 6, სირიული – 5, ასურული – 3, ბერძნული – 2.

ეთნოლოგიური განყოფილება – I კურსი: ქართული ენა – 3, რუსული ენა – 3, ქართული მწერლობა – 4, საქართველოს ისტორია – 2, ენათმეცნიერების შესავალი – 2, აზროვნების ტექნოლოგია – 4, ეთნოლოგია – 3, ფსიქოლოგია – 4. სულ 25 საათი.

II კურსი: 1. რუსული მწერლობა – 4, ქართული მწერლობა – 4, საქართველოს ისტორია – 2, პრეისტორია – 2, კავკასიის გეოგრაფია – 2, კლასიკური აღმოს. და ანთიური ქვეყნების ისტორია – 4, ერთი ენა/ძველი ან ცოცხალი – 2, ქართული ენა – 3, ანთროპოლოგია 3, რუსული ენა – 2. სულ 28 საათი.

III კურსი: ქართული მწერლობა – 4, საქართველოს ისტორია – 2, ენის ფენომენოლოგია 2, სამუზეუმო საქმე – 2, ისტორიული არქეოლოგია – 1, კავკასიის ისტორ. გეოგრ. – 2, პალეოგრაფია – 2, მახლ. აღმ. ისტ. 2, ერთი ენა/ ძველი ან ცოცხალი – 2, ქართული და ზოგადი ხელოვნების ისტორია – 2. სულ 21 საათი.

IV კურსი:სოციოლოგია – 2, არქივთ მცოდნეობა – 2, ბიბლიოთეკის საქმე – 1, მსოფლიო ისტორია – 2, ნუმიზმატიკა, დიპლომატ. – 1, საექსკურსიო საქმე – 1, სპეციალური კურსები – 4, შედარებ. გრამატ. ქართ. ენისა – 2, ეთნოგრაფია – 6, ქართული მწერლობა – 4. სულ 25 საათი.

ეთნოლოგიური განყოფილება II, III და IV კურსებზე ენების საათობრივი განაწილება: ქართული ენა და ლიტერატურა – 17, რუსული – 7, ერთი ენა/ ძველი ან ცოცხალი – 4[სეა, უიცა, ფ. 471, ან. 1, ს. 190. 1926–1927 წწ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, გვ. 15–21].

მაშასადამე, ქართული ენისა და ლიტერატურისთვის ყველა დარგის სასწავლო გეგმაში განკუთვნილი იყო 17 საათი, გამონაკლისი იყო თურქული დარგი, სადაც 14 საათი იყო მითითებული. რუსული ენა და ლიტერატურა ისწავლებოდა ნებისმიერი დარგის I (6 სთ.) და II კურსებზე (6 სთ.), სულ 12 საათი. ქართულისა და რუსულის შემდგომ, ყველაზე მეტი საათი ეთმობოდა არაბულ ენასა და ლიტერატურას (9–დან 11 საათამდე). არაბული არ ისწავლებოდა მხოლოდ ინდო-ევროპულზე და ეთნოლოგიურ განყოფილებაზე. მხოლოდ ამ უკანასკნელისთვის იყო გათვალისწინებული ერთი ცოცხალი ან მკვადრი ენის შესწავლა. არაბულის მერე, უმეტეს დარგებში წარმოდგენილი იყო ბერძნული ენისა და ლიტერატურის სწავ-

ლება, მასზე ცოტათი ნაკლები ეთმობოდა სომხურს. აფხაზურ-ჩერქეზულზე ასწავლიდნენ აფხაზურ ენას (8 საათი), ხოლო ინდო-ევროპულ დარგზე – ოსურ ენას (4 საათი). დანარჩენ დარგებზე შესაბამისი ენები იყო წარმოდგენილი, მაგრამ არცერთ დარგზე არ ისწავლებოდა არცერთი ევროპული ენა. დასაფასებელია და საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის შესწავლა დაიგეგმა ყველა დარგის მიმართულებაზე და მას ყველაზე მეტი საათი ეთმობოდა.

საერთო ჯამში, 1926 წელს ენათმეცნიერების ფაკულტეტზე 30-მდე ენისა(ქართული (მეგრული, სვანური), რუსული, სომხური, ბერძნული, აფხაზური, ოსური, დიდოური, ავარული, თაბასარული, დადესტნური, წოვა-თუშური, ღლიღური, ჩაჩნური, ჩერქეზული, უზბეხური, არაბული, სპარსული, ოსმალური, აზერბაიჯანული, სემიტური, თურქული, ებრაული, სირიული, ასურული, ინდური, ლათინური) და მათი დიალექტების სწავლება დაიგეგმა სხვადასხვა დისციპლინებთან ერთად. რა თქმა უნდა, ზემოთ ჩამოთვლილი ენების სასწავლებლად შესაბამისი კვალიფიციური პედაგოგიური კადრებისა და შესაფერისი სახელმძღვანელოების მომზადება დიდ სირთულეებთან იქნებოდა დაკავშირებული. მიუხედავად ამისა, დაბეჯითებით შეიძლება ვთქვათ, რომ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში ენათმეცნიერების ფაკულტეტის შექმნა იყო უდიდესი და უმნიშვნელოვანესი მოვლენა, ვინაიდან შემდგომ წლებში უნივერსიტეტში მიმდინარე ენათმეცნიერული ფუნდამენტური კვლევებითა და ჩვენი სახელოვანი აკადემიური პერსონალის სამეცნიერო მიღწევებით ქართული უნივერსიტეტი იქცა ქართველოლოგიური და კავკასიოლოგიური დარგების სწავლებისა და კვლევის მთავარ ლინგვისტურ კერად.

გამოყენებული წყაროები

სეა, უიცა, ფ. 471, ან. 1, ს. 190. 1926-1927 წწ.თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;

სეა, უიცა, ფ. 471, ან. 1, ს. 27, 1922წ.,თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

**The History of the Formation of the Faculty of Linguistics,
its Fields and Educational Programmes at Tbilisi
State University**

(on the material of the 1926 archival materials)

Summary

The Tbilisi State University Fund at the National Archive of Georgia preserves archival materials, namely, the minutes of the sessions presenting the history of the formation of the Faculty of Linguistics at Tbilisi State University in 1926, the names of the scientists (commission members) participating in the process and the programmes compiled by them.

According to the archival materials obtained by the author, in 1926 Prof. K. Kekelidze was entrusted with founding the faculty of linguistics by the People's Commissariat of Education. The paper examines the minutes of the sessions reflecting the preparatory work carried out by the professors of Tbilisi State University (three minutes in total, the morning and evening sessions of July 2 and 3, 1926).

The materials analyzed have shown that the commission members working on the issue formed two departments at the Faculty of Linguistics that of 1. Linguistics and 2. Archaeology and Ethnography. Apart from Kartvelological Studies the linguistics department aimed at studying linguistic, cultural and historical aspects of the national minorities and the countries of the Near East. The Department of Archaeology and ethnography aimed at preparing personnel and equipping them with the skills for: carrying out studies in local history, forming museums, archives, and libraries; trainees were to master linguistic, literary, historical, archaeological and ethnographic issues of the Soviet Union and the Caucasus.

In total, in 1926, the objective of the Faculty of Linguistics was to study and teach about 30 languages (Georgian (Megrelian, Svan), Russian, Armenian, Greek, Abkhazian, Ossetian, Dido, Avar, Tabasarian, Dagestanian, Tsova-Tushian, Gligurian, Chechen, Circassian, Ubykh,

Arabic, Persian, Ottoman, Azerbaijani, Semitic, Turkish, Hebrew, Syriac, Assyrian, Indian, Latin) and their dialects alongside a variety of disciplines.

Admittedly, initially the Faculty faced certain difficulties linked with the preparation of qualified pedagogical staff as well as appropriate textbooks for teaching the above-listed languages. Nevertheless, the establishment of the Faculty of Linguistics at Tbilisi State University was of particular significance: in later years as a result of the scientific achievements of the University scholars and the fundamental works carried out by them the University became the main linguistic center for Kartvelological and Caucasiological studies in the region.

როინ ზიკაძე

მარტოსულნი

(ბარათაშვილი და გალაკტიონი; გოფიქრი ჩოხელი)

„ნუ დამტოვებ მარტო“ – უთხრა ჩემმა სულმა ჩემს სულს“ – (პოლ ვალერი, 1993, 150) – ფრანგი პოეტის, ესეისტისა და ფოლოსოფოსის პოლ ვალერის (1871-1945წ.წ.) ეს სულისშემძვრელი ლაღადისი სავსებით მიესადაგება ნიკოლოზ ბარათაშვილისა და გალაკტიონ ტაბიძის ცხოვრებისეულსა და პოეტურ მარტოსულობას, რაც კიდევ უფრო ხელშესახები გახდება, თუ ამ ფრაზას პერიფრაზულად გარდავთქვამთ: „ნუ დამტოვებ მარტო“ – უთხრა გალაკტიონის სულმა ბარათაშვილის სულს... და აკი არც დაუტოვებია! ანდა მარტოსულობისათვის როგორ გაწირავდა გალაკტიონს თავადაც სულით ობოლი ტატო, რომელმაც საკუთარ თავზე გამოსცადა, თუ რაოდენ „ძნელი არის მარტოობა სულისა“ („სული ობოლი“).

„ნ. ბარათაშვილის ლირიკის სიტყვიერებიდან და პოეტური სინტაქსიდან ცხადად გამოსჭვივის ბედის უკუღმართობასთან შეჭიდებული პოეტის „სულით ობლობაცა“ და იმავდროულად ბედთან შეურიგებლობაც“ (რ. ჭიკაძე, 2011, გვ., 46.); და გალაკტიონმაც სწორედ ბარათაშვილში ჰპოვა მარტოსულობის თანაზიარი პოეტი, რაც შესანიშნავად ჩანს როგორც მთელი მისი პოეტური სამყაროდან, არამედ ჭაბუკობისდროინდელი მისი ლექსიდან „ელეგია“ (1914წ.); ამ ერთი ლექსითაც კი ცხადად იგრძნობა გალაკტიონ ტაბიძის სულიერი ნათესაობა თუ ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიური სიახლოვე ნიკოლოზ ბარათაშვილის ისეთ პოეტურ შედევრებთან, როგორიცაა: „სული ობოლი“, „სულო ბოროტო“, „მერანი“, „ფიქრნი მტკვრის პირას“, „ხმა იდუმალი“... ორივე მარტოსული პოეტი არა მხოლოდ სიტყვიერებით, განწყობითა და აზრთა მდინარებით, არამედ ზოგჯერ ლექსწყობითაც კი თანაზიარნი არიან:

ბარათაშვილი: „სულო ბოროტო, ვინ მოგიხმო

ჩემად წინამძღვრად,
ჩემის გონების და სიცოცხლის
შენ აღმამფოთრად?
მარქვი,რა უყავ, სად წარმიღე
სულის მშვიდობა,
რისთვის მომიკალ

ყმაწვილის ბრმა სარწმუნოება?“ („სული ბოროტო“).

გალაკტიონი: „რა ადრე გაჰქრა ჩემი ყრმობა,

ჩემი სიზმარი!

დროო წყეულო, სად წარიღე

ჩემი ფიქრები!

დროო ბოროტო, სად დამარხე

ოცნება წყნარი?

მარქვი, ოჰ, გველო, რად დაგჭირდა,

რომ მოგეწამლა

ყვავილოვანი სიყმაწვილე

და ჩემი ქნარი?“ („ელეგია“).

ბარათაშვილისათვის „ძნელი არის **მარტოობა სულისა**“და მანინც „მას ელტვიან **სიამენი სოფლისა**“ („სული ობოლი“); გალაკტიონსაც დაემსხვრა „სიყმაწვილის **წრფელი სიამე**“: ოჰ, რად მომექცა ასე უღვთოდ მე ჩემი ბედი, რად დამიმსხვრია სიყმაწვილის **წრფელი სიამე** („ელეგია“).

ბარათაშვილი დაღონებული დგას მტკვრის პირას და მისი „თვალნი რბიან შორად, შორად **ცის დასავალსა**“ („ფიქრნი მტკვრის პირას“), ასევე გალაკტიონიც „დაღონებული გასცქერს **ცის დასავალსა**“. თუ ბარათაშვილმა მერანს **მიანდო ფიქრი მისი შავად მღელვარი**, გალაკტიონმა წყეულ დროს შემოუძახა: „დროო წყეულო, სად წარიღე **ჩემი ფიქრები?!**“

ბარათაშვილიცა და გალაკტიონიც პასუხს სთხოვენ სასტიკი ბედის შემოქმედთ:

ბარათაშვილი: „სული აღმშფოთო, მიპასუხე,

ნუ იმალები.“ („სული ბოროტო“)

გალაკტიონი: „ზეცავ სასტიკო, მიპასუხე,

მიტხარი რამე!“ („ელეგია“).

ორივე ბედგამწყრალი პოეტი გულმტკივნეულობს ნაადრევად გარდასული ყმაწვილობისა და წუთისოფლის ამაოებათა გამო:

ბარათაშვილი: „რა ვსცან პირველად წუთისოფელი,
დავშთე ადგილი, სადაცა წრფელი
რბიოდა ნათლად დრო ყმაწვილობის
სწორთა, თანზრდილთა, მეგობართ შორის“ („ხმა
იდუმალი“).

გალაკტიონი: „რა ადრე გაჰქრა გაზაფხულის
მზიანი ჩრდილი,
რა ადრე გაჰქრა ჩემი ყრმობა,
ჩემი სიზმარი.“ („ელეგია“).

ბარათაშვილისა და გალაკტიონის ეს სევდა არ არის ოდენ პიროვნული, გამოწვეული ბედის უკუღმართობით; ესაა სევდა კაცობრიობისა. „გაცვეთილი ფრაზა „მსოფლიო სევდა“ უფრო ღრმა ხასიათისაა, ვიდრე სიტყვიერების ოფიციალური ისტორიკოსები ფიქრობენ: მანფრედისა და ფაუსტის წუხილი, ჰამლეტის ტრაგედია, ბარათაშვილისა და ლეოპარდოს სასოწარკვეთილება კაცობრიობის უკეთილშობილესი და უმშვენიერესი გრძნობის გამოხატულება“. (ვ. კაპანელი, 1989, გვ., 150).

ბარათაშვილის გენიის პირველ აღმომჩენმა ილია ჭავჭავაძემაც რამდენადმე თავად განიცადა მისი ლირიკული სამყაროს გავლენა; „ფორმალური თვალსაზრისით, ილია განსაკუთრებით ახლოს დგას ბარათაშვილის ინტიმურ ლირიკასთან თავის ადრინდელ ლექსში „მაშინ დავსტკბი სრულის სამოთხით“. აქ თვით პოეტური ლექსიკაც კი აშკარად ბარათაშვილისებურია: „ქალწულობის კრთომით“, „მორცხვობით“, „ლოცვით“, „ლმობით“ და სხვა“. (გ. ასათიანი, 1983, გვ. 11. მით უფრო ბუნებრივია ბარათაშვილისა და გალაკტიონის პოეზიის სასიტყვეთის სიახლოვე.

და მაინც, რით მიიზიდა ბარათაშვილმა გალაკტიონი ესოდენ ძალუმად? – რით და: „ბარათაშვილი რომანტიკოსია მთელი თავისი არსებით, რომანტიკოსია არა მხოლოდ გონებითა და გრძნობით, აზროვნებითა და ემოციურობით, არამედ აგრეთვე მათი გარეგანი გამოხატულების საშუალებითაც, ენით: სიტყვიერების მარაგით, მა-

თი შერწყმით, ერთმანეთთან შეხამების ხერხით და, საზოგადოდ, ლექსიკურ-გრამატიკული ტონის მიხედვით“. (ა. შანიძე, 1939, 160).

ამრიგად, გალაკტიონ ტაბიძის ლექსი „ელეგია“ ლირიკული ინტიმით, სახისმეტყველებითა და ლექსიკურ-ფრაზეოლოგიური ატრიბუტიკით თანაზიარია ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეტური სამყაროსი. ამ ერთი ლექსითაც კი კანთიელად გასაცნაურდა გალაკტიონის სულიერი და შემოქმედებითი ნათესაობა ბარათაშვილის ლირიკასთან.

მარტოობის ტრაგიზმითაა დაღდასმული გოდერძი ჩოხელის შემოქმედებითი გზასავალიც. მისთვის „**მარტოობა ფიქრის დედაა**“. ამასთანავე, მარტოსული მწერლისათვის მთელი სამყარო, ცა და დედამიწა თუ გუდამაყარი ერთი დიდი წიგნია, დარდია, წუხილია და ტანჯვა... „ნაღვლიანი და სევდიანია კაცთა მოდგმა! სევდიანი და ცოდვიანია სულეთისაკენ მიმავალი მათი გზა“ („გაცოცხლებული მიცვალებული“).

გოდერძი ჩოხელის აზრით, არა მხოლოდ ინდივიდის, არამედ კაცთა მოდგმის უმთავრესი საწუხარი **მარტოობა**: „საზარელია სიმარტოვის ჟამს საიდანღაც მონაქროლის ამაოების ქარი“ („სიყვარულის ცეცხლი“). ეს „ამაოების ქარი“ ქრის მარტოსული მწერლის ნააზრევში, რომელიც სავსებით მიესადაგება მეოცე საუკუნის ქართველი ფილოსოფოსის კონსტანტინე კაპანელის მსოფლმხედველობას: „ქარი ქრის, წყალი მიდის, ბრუნავს უაზროდ წუთისოფელი. ეგრე იყო, ეგრე იქნება, მაგრამ რაც იყო, აღარ არის; რაც არის, აღარ განმეორდება.“ იგი მიმართავს ადამიანს: „გრძნობ თუ არა, ადამიანო, სევდას მარტოობისა და წარმავლობისა?“ და იქვე პასუხობს: „ეგრე იყო, ეგრე იქნება.“ (კ. კაპანელი, „სული და იდეა“, ფილოსოფიური შრომები, თბ. 1989, 173).

სავსებით ანალოგიურია ცხოვრების ამაოებაზე დაფიქრებული შულღიანთ საბას „ფილოსოფია“: „– ეგეთია ეს ცხოვრება, მაშ!.. ისე იწყება, შენ არავინ გეკითხება და ისე მთავრდება, არც მაშინ გეკითხება ვინმე რამეს“ („სულეთის კიდობანი“). მარტოობა საკაცობრიო პრობლემაა: „სევდა შეიპარა კაცობრიობის სულში, სევდა მარტოობისა და რღვევის“ (კ. კაპანელი, „ორგანოტროპიზმი!, ფილოსოფიური შრომები, თბ., 1989, 270).

მარტოობის მძლავრი განცდა გასდევს გოდერძი ჩოხელის მთელ შემოქმედებას, სადაც მარტოა ადამიანი და სახლი, მარტოა სოფელ-ქვეყანა, მარტოა მდინარე, მცენარე, ფრინველი, ცხოველი... მოთხრობაში „წერილი ნაძვებს“ არის მცირე მონაკვეთი, რომელსაც ჰქვია „სიმარტოვე“. აქ აღწერილია მიტოვებული სოფელი, სადაც დამფრთხალი სიმარტოვე ნება-ნება მოიპარება და სადაც მამაპაპურ კერას სიმარტოვეში გამომწყვდეული ბებიანა შემორჩენია.

არანაკლებ გულისმომკვლელია კერაგაციებული სახლი, რომელიც ქმრისაგან მიტოვებულ ქალსა ჰგავს: „თითქის მღერის მიტოვებული სახლი. არ ემღერება, მაგრამ გულში მაინც მღერის. ეს სიმღერა სიმარტოვის სიმღერაა... მიტოვებული სახლი ხომ ქმრისაგან მიტოვებულ ქალსა ჰგავს, ჩამოღამებულ, ხელ-მხარჩამოყრილ დარდიან ქალს, რომ არ ეკადრებოდა და მაინც მიატოვეს... მიტოვებული სახლის გულისგულიც მღერის მოლოდინის სიმღერას და მიტოვებული ქალისაც“ („დევების ნასოფლარი“).

მარტოობაში გამომწყვდეული „გაგილაი უწილ-უკერძო კაცია, არც ცოლ-შვილი ჰყავს, არც ვინმე ისეთი ნათესავი, რომ მის მარტოობაზე გული შესტკიოდეს. მარტო ცხოვრების უღლის ტარება უჭირს“ („საქორწინო მტრედი“).

საზარელია უპატრონო და მიტოვებული საფლავი, რომელიც „ერთადერთია ამ არემარეში, უპატრონო, მიტოვებული და მიუსაფარი“ („ძვლები სევდა“). აქ უნებურად გვახსენდება ფრანგი პოეტისა და ფილოსოფოსის პოლ ვალერის ნააზრევი: „ნუ დამტოვებ მარტო“, – უთხრა ჩემმა სულმა ჩემ სულს“ (პოლ ვალერი, „სულის კრიზისი“, თბ. 1993, 150.).

განსაკუთრებით შესაბრალისია ჭირში მარტოდ დარჩენილი ადამიანი: დაობლებული თადეოზი „მარტოკა თხრიდა მამის საფლავს... მარტომ მიაყარა მამას მიწა“ („სიკეთის კიდობანი“).

მარტოობა ფიზიკურადაც ანადგურებს ადამიანს; ასეთი ბედი ეწია ბებო სალომეს, რომელიც ახალგაზრდობაში ისეთი მშვენიერი იყო, „როგორც იის ფოთოლზე გამომკრთალი დილის ცვარი“, მაგრამ „თავისი სილამაზე დარდს შეაჭმევინა, სიმარტოვეს გამოახრევინა და ძამებში ჩაკლა“ („ბებო სალომე“).

ადამიანის მარტოობას მხოლოდ ობლობა, უთვისტომობა, უმეზობლობა თუ უსოფლობა კი არ განაპირობებს, არამედ ადამიანი

მარტოა მაშინაც, როცა ხალხით სავსე სოფელ-ქვეყანაში ცხოვრობს, მაგრამ ადამიანების თანადგომას ვერ გრძნობს, გაუცხოებულია; სწორედ ასეთ ადამიანებზე იტყვის გოდერძი ჩოხელი: „ადამიანი ხშირად ხალხშია, მაგრამ მაინც მარტოდ გრძნობს თავს“ („სიკეთის კიდობანი“).

მარტოობის თანმდევია დარდი; შვილმკვდარი მარტია ბუბუნაური მარტოა თავის დარდთან; და როდესაც ეკითხებიან, რა გადარდებსო, ამოიკვნესებს: – „მარტოობა მადარდებს“ („ადამიანთა სევდა“).

და მაინც, გოდერძი ჩოხელის რწმენით ყველაფერი ღვთის ნებაა, ვინაიდან „იყო ნება ღვთისა და არარაისაგან იქმნა რაობა. იყო ნება ღვთისა და რაობა იქცა არარაობად („შემინახე, დედაო, მიწა.“).

ასე რომ, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, გალაკტიონ ტაბიძე და გოდერძი ჩოხელი შემოქმედებითი ცხოვრებით **მარტოსულნი არიან**. ამასთანავე, მათ მხატვრულ ნააზრევში გაცხადდა **მარტოსულობის** საკაცობრიო სულიერი ტრაგიზმი.

ლიტერატურა

ასათიანი, 1983 – გურამ ასათიანი, „თანმდევი სულები“, თბილისი, 1983 წ.

ბარათაშვილი, 1945 – ნიკოლოზ ბარათაშვილი, თხზულებანი, თბილისი, 1945 წ.

ვალერი, 1993 – პოლ ვალერი, სულის კრიზისი, თბილისი, 1993 წ.

კაპანელი, 1989 – კონსტანტინე კაპანელი, სული და იდეა, ფილოსოფიური შრომები, თბილისი, 1989 წ.

ტაბიძე, 2014 – გალაკტიონ ტაბიძე, „ელეგია“, თხზულებანი 15 ტომად, ტ. I, 2014 წ.

შანიძე, 1919 – აკაკი შანიძე, ბარათაშვილის ენა, ლექსები, პოემა, წერილები, თბილისი, 1919 წ.

ჩოხელი, 2007 – გოდერძი ჩოხელი, „ადამიანთა სევდა“, კრებული „წითელი მგელი“, თბ., 2007წ.

ჩოხელი, 2001 –გოდერძი ჩოხელი, „სულეთის კილოზანი“, მოთხრობების კრებული, თბ., 2001წ.

ჭიკაძე, 2011 – როინ ჭიკაძე, ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეტური სინტაქსი, „ძალმოსილება ქართული სიტყვიერებისა“, თბილისი, 2011 წ.

ჭიკაძე, 2017 – როინ ჭიკაძე, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლირიკის ენობრივი ექსპრესია, „ლინგვისტური სჯანი“, თბილისი, 2017 წ.

ROIN CHIKADZE

Lonely Souls

(Baratashvili and Galaktion; Goderdzi Chokheli)

Summary

Galaktion's poem *Elegy* with its lyrical intimacy, tropology and lexico-phraseological peculiarities is close to Nikoloz Baratashvili's poetic world; just this one poem reveals a spiritual and creative resemblance between the two poets - it echoes the spirit of Baratashvili's masterpieces *Merani*, *O, Evil Spirit!*, *Soul Forlorn*, *Meditations by the Mtkvari River* etc.

An acute feeling of loneliness is the main motif in Goderdzi Chokheli's works as well- individuals, houses, rivers, plants and animals and the whole country suffer from loneliness. The characters in his works seem to be caged in this overwhelming solitude.

The paper argues that Chokheli's postulate *Loneliness is the Mother of Thought* befits Baratashvili's as well as Galaktion's poetic worlds. In the works of the three authors spiritual tragism of human loneliness and solitude is emphasized.

სარჩევი

ნ. ახალაია – რეფლექსივის კატეგორიისათვის მეგრულ-ლა- ზურში.....	3
ა. გელოვანი – ზოგიერთი კონცეპტუალური მეტაფორა საენათ- მეცნიერო დისკურსში	20
გ. გოგოლაშვილი – რამდენიმე შენიშვნა დიალექტიზმების თაობაზე მხატვრულ ნაწარმოებში (მასალები სალექ- ციო კურსისათვის)	32
ს. გუმბერიძე – მესამე პირის ნაცვალსახელები ქართველ ებ- რაელთა მეტყველებაში	39
თ. დუნდუა – სოციალური ქსელი და ნეოლოგიზმები.....	51
მ. ზედელაშვილი – მოდერნისტული ვერბალური პორტრე- ტის ზოგადი ლინგვისტური მახასიათებლები.....	58
ნ. რევიშვილი – ფრანგულის დამკვიდრება და გავრცელება ელზასში	73
ე. სადრამე – კოჰერენციის ლინგვისტური რეალიზაცია ინგლი- სურენოვანი დისკურსის სხვადასხვა ჟანრში	84
ჭ. ქირია – არსებითი სახელის ბრუნების პარადიგმული მოდე- ლები თანამედროვე ქართულში.....	104
ბ. ყანდაშვილი – თემის ნიშნების საკითხისთვის კახეთის 1812 წლის აჯანყების დოკუმენტებში	123
ს. ჭავჭავაძე – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ენათმეცნიე- რების ფაკულტეტის, მისი დარგებისა და სასწავლო პროგრამების შექმნის ისტორია (1926 წლის საარქივო მასალების მიხედვით)	130
რ. ჭიკაძე – მარტოსულნი (ბარათაშვილი და გალაკტიონი; გო- დერძი ჩოხელი).....	146

CONTENT

N. Akhalaia – Towards the Issue of Reflexive Verbs in Megrelian and Laz.....	19
A. Gelovani – Some Conceptual Metaphors in Linguistics Discourse.....	31
G. Gogolashvili – Some Points on Dialectalisms in Literary Works.....	38
S. Gumberidze – Third Person Pronouns in the Speech of Georgian Jews	50
T. Dundua – Social Network and Neologisms	57
M. Zedelashvili – General Linguistic Peculiarities of Modernist Verbal Portrait	72
N. Revishvili – Spread and Dominance of French in Alsace	82
E. Sadradze – General Linguistic Peculiarities of Modernist Verbal Portrait.....	103
Ch. Kiria – Paradigmatic Models of Noun Declension in Current Georgian	122
Kh. Kandashvili – Towards the Issue of Thematic Markers in the Documents of the 1812 Kakheti Rebellion	128
S. Chava – The History of the Formation of the Faculty of Linguistics, its Fields and Educational Programmes at Tbilisi State University (on the material of the 1926 archival materials)	144
R. Chikadze – Lonely Souls (Baratashvili and Galaktion; Goderdzi Chokheli)	152